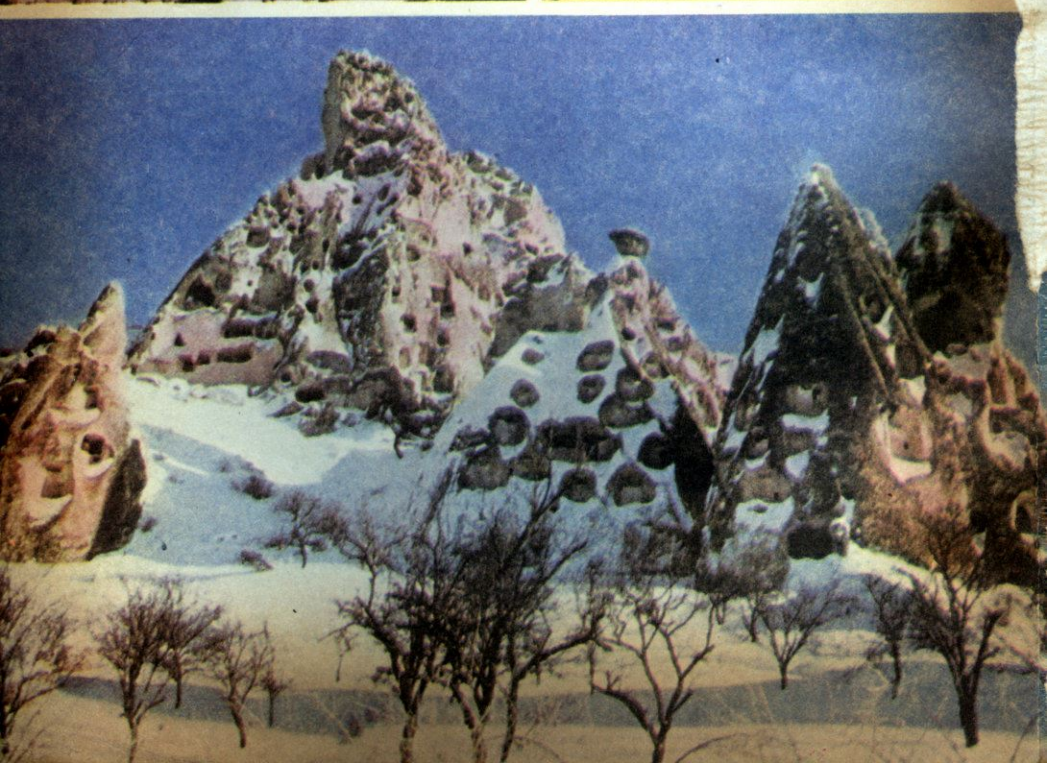
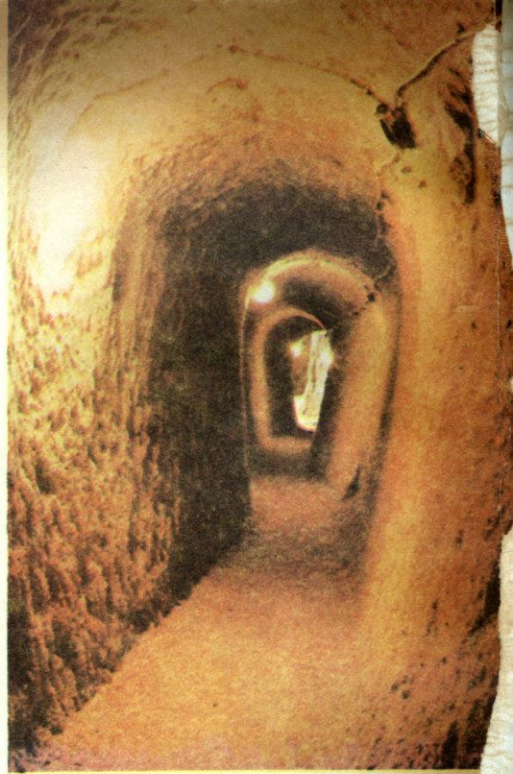
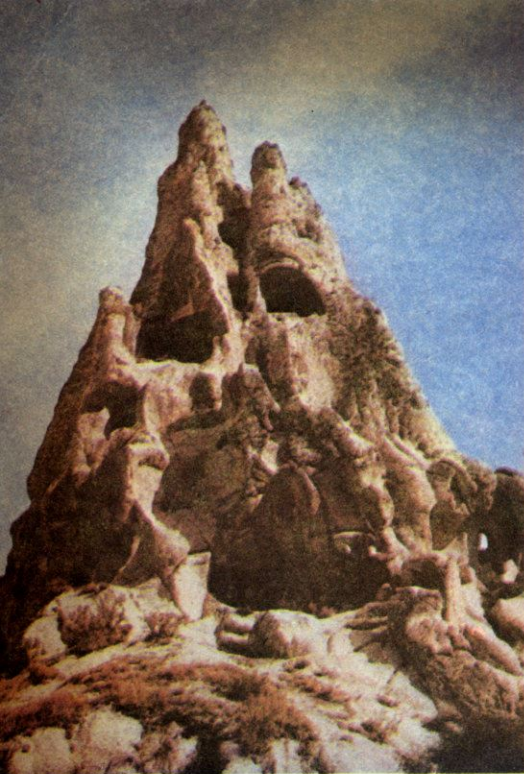

magazin istoric

SERIE NOUĂ — APRILIE 1994

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 4 (325)
aprilie 1994

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 615.02.00, in-
terioare 406, 917

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lă-
custă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian
Ștefan (responsabil de număr)

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Macheta artistică: arh. Marian Oproiu

Corectura: G. Apreotesei, C. Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Consilier onorific: Radu Ión Popescu

**Editor: Fundația Culturală Magazin
Istoric.** Revistă tipărită la R.A.I. — IM-
PRIMERIA „CORESI” — București, di-
rector general Dumitru Constantinescu;
director economic M. Vlădeanu; director
M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Conștiința unității de neam: Mihai Berza	2
Stărl de spirit după Marea Unire: Ioan Scurtu, Anghel Popa	3
Sturdzești: Ștefan S. Gorovei	10
Mormântul hatmanului Mazeppa: C. Rezachevici	14
1944. Pagini de jurnal: Ioan Hudiță	18
Întâlniri cu Iuliu Maniu: Grigore Răceanu	24
22 februarie 1946. Stalin se întâlnește cu intelectualii români	26
Cazul Avramescu: Florin Constantin	29
Rhône-Poulenc: Dorin Matei	33
Ateneul Român: Mariana Nicolesco	36
Mari centre spirituale ale lumii. Capadocia: Virgil Cândea	40
Foame, ciumă, inundații, geruri și secete: Paul Cernovodeanu	45
Franz Babinger — turcolog celebru și agent secret?: Dan Prodan	49
1935. Paul Morand și lecția Bucureștilor: Jacques Bariety	52
După 25 ani, încă în căutarea lui Dracula: Raymond McNally, Radu Florescu	55
Prințul Metternich și viața sa galantă: Constantin de Grunwald	56
Hawaii 1893. Ultimele zile ale monarhiei: S.H. Quincey	64
București—Honolulu—București: Cristian Popișteanu	68
Federația Rusă: Vasile Șandru	71
1922-1933. Spada fascistă s-a călît în U.R.S.S.: Florentina Dolghin	76
În București, acum 50 ani	82
Un posibil răspuns american: Cristian Popișteanu, Dorin Matei	86
● Cărți sosite la redacție... 44 ● Rebus istoric... 81 ● Ora școlii... 93 ● Dialog cu cititorii	95

MIHAI BERZA

Conștiința unității de neam

Conștiința comunității de neam își are neîndoiește originea în popor. Ea nu vine din afară și nici nu coboară, într-o societate structurată în clase, de sus în jos, ci este, în forma sa elementară, un fapt de experiență. Neamul tău sunt toți cei care vorbesc ca și tine. El se întinde până acolo unde înțelegi graiul celorlalți. Evident, această idee de comunitate de neam poate căpăta, prin experiență colectivă, contururi mai precise, se îmbogățește treptat, impune concluzii noi, ceea ce înseamnă că însăși conștiința etnică are o evoluție a ei, constituie un fenomen cu propria sa istorie. Și chiar dacă formele mai evoluate ale conștiinței de neam nu au o egală răspândire în sânul societății, fenomenul își păstrează caracterul colectiv, munca de elaborare, de limpezire, a cărturarilor, atunci când intervine, efectuându-se asupra acestui fond de natură populară.

În aceste condiții, conștiința comunității etnice este tot atât de veche cât poporul însuși. Faptul că limba vorbită la nordul Dunării nu cunoaște dialecte, ca și unitatea funciară a culturii populare au înlesnit desigur această recunoaștere, după cum permanentele legături dintre românii de dincolo și de dincoace de Carpați au determinat și întreținut unitatea de limbă și de cultură. Din păcate, mărturiile directe în chestiunile pe care le urmărim ne lipsesc până destul de târziu, în orice caz acele dateabile cu oarecare precizie, situație îngreuiată încă de faptul că cele mai vechi manifestări în scris ale limbii române s-au pierdut și că, în atare situație, cele mai vechi urme scrise sunt transpuneri ale unor realități românești de gândire în limbi străine, în limba obișnuită a culturii cărturărești, slavone, sau în alte limbi de cancelarie.

Cea mai veche mărturie rămâne numele însuși al românilor, același la toate trei ramurile nord-dunărene - de altminteri, în ciuda variantele fonetice (armini, rumeri), același și pentru urmașii sud-dunăreni ai romanității orientale. Moldovenii, muntenii sau transilvănenii, toți și-au zis de la obârșie români și și-au numit limba pe care o vorbeau limba românească. Miron Costin nu e decât un martor târziu când afirmă în *De neamul moldovenilor*: „Așa și neamul acesta de carele scriem, al țărilor acestora, numele vechiu și mai dreptu este rumân, adică râmlean de la Roma. Acest nume de la discălecatul lor de Traian... tot acest nume au ținut și țin până astăzi și încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei și acum zic și scriu fara sa „rumânească”, ca și românii cei din Ardeal”...

Un fapt hotărâtor intervine în veacul al XVII-lea în doctrina complexă a unității românești care se constituie de cărturari, anume legarea unității de neam și de limbă de origina romană. Ea explică caracterul unitar al poporului român și al limbii sale, dar e folosită în primul rând ca temei moral al progresului amintit de ridicare politică și culturală. Ideea originii romane, a limbii ca mărturie a romanității, mândria trasă chiar din această origine, nu erau firește noi în societatea românească. Atestările acestei conștiințe a originii romane venite din toate direcțiile, cu mențiunea frecventă a culegerii informației din mediul local, se află acum analizate unitar, pentru mai multe veacuri, în cartea lui Adolf Armbruster. Ceea ce era nou, era constituirea din elemente de tradiție, din cercetarea istorică nouă și din gândirea ordonatoare a acelei doctrine a originii, unității și continuității care, împre-

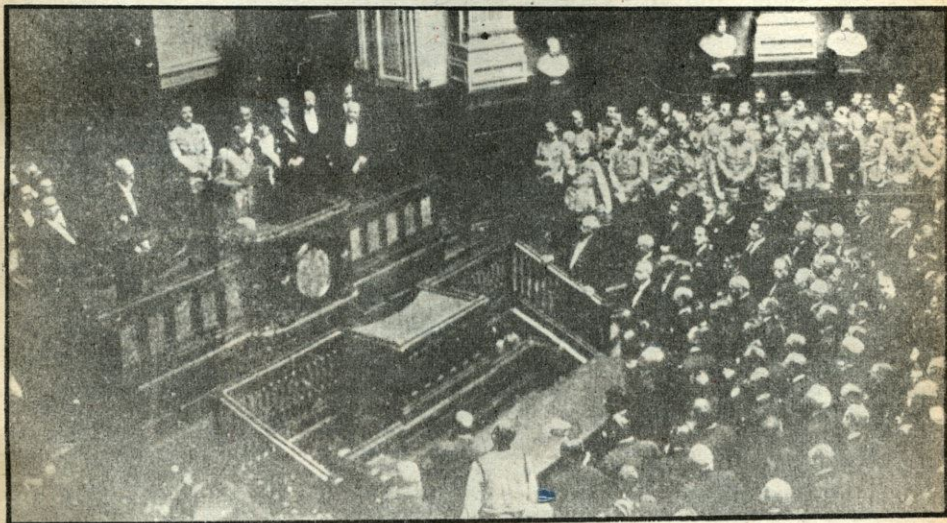
ună cu funcțiunea europeană a statelor libere românești și valorile lor de civilizație, își găsește expresia cea mai înaltă în opera lui Dimitrie Cantemir. Cantemir nu este numai românul cel mai învățat al unei epoci de înflorire a culturii, ci și cărturarul cel mai legat de popor, cel care se apleacă mai atent asupra manifestărilor sufletești ale acestuia, mai străbătut de fibra populară în scrisul lui altminteri atât de savant. El sintetizează și duce mai departe un lung efort de cugătare a învățaților, dar dă totodată glas cu incomparabilă autoritate gândurilor urzite în cursul veacurilor de întregul popor și simțirii lui celei mai adânci. Această osmoză dintre cărturari și popor, în care poporul dă implusul și oferă baza de gândire, iar cugătare a cărturarilor se înapoiază în popor pentru a rodi a dat temeinicie procesului de auto-cunoaștere străbătut de români la sfârșitul lungului nostru Ev Mediu. Astfel s-a constituit treptat, printr-o îndelungă pregătire, ceea ce, pe drept cuvânt, numea Eugen Stănescu „premisele medievale ale conștiinței naționale românești”. Ele sunt moștenirea prețioasă lăsată de Evul Mediu epocii moderne. Pe baza lor se încheagă, într-o viziune largită a drepturilor cetățenești, conștiința națională modernă. Gânditori, conducători politici și popor vor merge înainte în aceeași legătură, fără de care nimic n-ar fi fost posibil. Împreună vor crea, prin voință și trudă, România modernă. Dar fără acești înaintași din Evul Mediu, România modernă n-o putem înțelege. Dovadă stă faptul că din ideile frământate și luminate de ei ne hrănim și astăzi. (În vol. Pentru o istorie a vechii culturi românești..., Editura Eminescu, București 1985, pp. 199-200)

Stări de spirit după Marea Unire

• Mândria de a fi împreună • Tărâtimea, marea care se trezește • Frac — suman — lțari, un altfel de dialog • Eroi și mituri • Un țaran întinde mâna lui Brătianu • Democrația înseamnă dreptul celor mulți, dar și datoria celor puțini

ROMÂNIA MARE ȘI NOUĂ

Dr. IOAN SCURTU

Unirea Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei cu România a avut consecințe importante pentru evoluția istorică a poporului român. România a devenit o țară europeană de mărime medie, aflându-se pe locul 6 ca suprafață și 8 ca număr de locuitori, iar potențialul său economic și intelectual a crescut considerabil. Importante mutații s-au produs însă și în mentalul colectiv, în modul în care oamenii se raportau la istorie. Aceste mutații au fost determinate de doi factori esențiali: Unirea și războiul.

In Basarabia, Bucovina și Transilvania a avut loc o adevărată revoluție: masele au înlăturat vechile autorități asupritoare și au ales organe noi, naționale, care să le reprezinte interesele; au participat la alegerile pentru desemnarea deputaților în

adunările naționale de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia și tot ele au fost prezente la adunările care au proclamat unirea acestor provincii cu patria mamă.

Alegerea deputaților în Sfatul Țării (*Magazin istoric*, nr. 12/1993) s-a făcut într-o at-

mosferă de mari frământări politice și naționale. Zeci de mii de oameni s-au adunat la Chișinău pentru a susține și a aclama actul Unirii, proclamat de Sfatul Țării la 27 martie 1918. Vestea a fost primită cu satisfacție de cei prezenți: „Publicul, zguduit de en-

tuziasm scria un martor ocular —, striga: «Trăiască România Mare!»... deputații și publicul se îmbrățișau și se sărutau. Ochii tuturor erau înroșiți de lacrimi de bucurie».

O atmosferă similară a domnit în Bucovina, atât în perioada alegerilor pentru Congresul general, cât și în ziua decisivă de 15 noiembrie 1918, când s-a adoptat Declarația de unire. Un participant la eveniment descrie în aceste cuvinte atmosfera care domnea atunci în Cernăuți: «Lumea pornește în cortegiu, cu muzica militară în frunte, spre centrul orașului. Străzile se umplu repede și se prefac într-un rău mișcător de capete. Toți își caută cunoșcutii, se îmbrățișează, se sărută, urându-și viață lungă, ca în cea mai mare zi de sărbătoare. Ajunși în piața principală din fața primăriei, găsesc aici altă lume care așteaptă vestea mântuirii. Din balconul primăriei se anunță deciziunea Congresului, iar lumea izbucnește într-un delir de entuziasm în aplauze și strigăte. Primarul anunță că, în amintirea actului de astăzi, piața principală va purta numele «Piața Unirii»... Odată cu ruperea rândurilor se leagă o horă, care crește tot mai mare, se lărgeste și într-o clipă cuprinde toată piața cea largă».

La rândul lor, românii din Transilvania au desfășurat o însuflețitoare activitate de preluare a conducerii administrației locale, asigurare a ordinii publice și alegere a delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. La 1 decembrie 1918, o mulțime de 100 000 de suflete l-a făcut pe Lucian Blaga, prezent la evenimente, să noteze: «În ziua aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul național, sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv».

Cei care au constituit factorul decisiv al Marii Uniri nu au părăsit însă scena istoriei, dimpotrivă, ei s-au manifestat în continuare, cu energie și fermitate, în dorința de a clădi o țară nouă, mamă

bună pentru toți fiii ei.

Pentru populația din Vechiul regat, rolul decisiv în schimbarea mentalității colective l-a avut războiul, cu jertfele și izbănzile lui. Tărâni îmbrăcați în haine militare au înțeles că de hotărârea și spiritul lor de sacrificiu depindea însăși soarta țării, că ei reprezentau o forță de care trebuia să se țină seama. Înțorși la vetrele lor, ei au adus în sate un suflu nou, care a schimbat starea de spirit a întregii țărănimii. Într-atât, încât un străin care fusese în România în 1914 și s-a reîntors în 1919 a avut sentimentul că se afla într-o altă țară.

Presa vremii a înregistrat această schimbare de mentalitate. Ziarul *Tara nouă* scria în 1919: «Plugarul acesta a înțeles ce poate face pentru țară în clipe grele, dar tot atunci a înțeles și ce drepturi se cuvine să aibă el în aceeași țară... și se mai știe iarăși că în ziua când s-a întors acasă săracit și distrus, țărânu înălțat prin gloria armelor a refuzat să mai fie rob pe pământul lui». Faptul a fost sesizat, la vremea lui, și de mulți oameni politici și de cultură. Iată, de pildă, ce scria, în 1919 marele economist Virgil Madgearu, fruntaș al viitorului Partid Național-Tărănist: «Adevărul este că procesul lichidării [vechilor stări politice] își are obârșia în deșteptarea, în timpul războiului, a conștiinței de cetățean și de drepturile legate de aceasta în masele țărănești, care n-au avut până atunci cunoștință decât de datorii. Zi de zi războiul a luminat soldații țărani, că suferința e purtată de toți deopotrivă, dezvăluindu-le deosebirea dintre huzurul celor puțini, ce aveau puterea în mâini, și mizeria celor mulți; totodată, sacrificiile care li se cereau țărănilor înainte de toate, le-a arătat însemnătatea propriei lor puteri, care dacă e în stare să îndeplinească misiunea de a apăra țara în fața dușmanului, pentru ce n-ar fi folosită, în timp de pace, și pentru ridicarea stării și pentru dezrobirea lor?».

Pe acest fond de frământare și trezire politică și națională s-au decretat cele două reforme fundamentale pentru evoluția României după Marea Unire: electorală și agrară. Constituția României fusese modificată în 1917, în iulie, iar decretul-lege pentru reforma electorală apăruse în noiembrie 1918. Se prevedea ca Adunarea Deputaților să fie aleasă prin vot universal, egal, direct, secret și obligatoriu de către toți bărbații majori (peste 21 ani); pentru Senat se cerea vârsta de 40 de ani.

După cum se știe, actele Marii Uniri conțineau și ele dezideratul votului universal. *Declarația privind unirea Basarabiei cu România* adoptată la 27 martie 1918, prevedea că alegerile parlamentare «se vor face pe baza votului universal, direct și secret»; *Rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia* din 1 decembrie același an, preciza, la rândul ei, «înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice. Vot obșteșc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani».

Prin legiferarea reformei electorale au fost deschise porțile vieții publice active pentru milioane de cetățeni. Dacă în 1912, în România existau circa 100 000 alegători, în 1926 numărul lor a crescut la 3 400 000, ajungând în 1937 la 4 600 000. Poate și mai grăitor este faptul că, dacă în 1914 circa 400 de cetățeni alegeau un deputat, în 1920 el era ales de către 50 000 cetățeni. Ca urmare a introducerii votului universal, centrul de greutate al vieții electorale s-a mutat de la oraș la sat, țărănimia devenind principala masă electorală. Acest fapt a schimbat cu totul activitățile electorale, obligând candidații să facă lungi și obositoare turnee prin județe, să străbată ulițe prăfuite, să poposească la cârciuma din sat, să meargă la biserică, la primărie, să țină câte zece-cincisprezece discursuri

într-o zi, să accepte „dialogul” (adică să răspundă la întrebările țăranilor-alegători, care nu o dată îi lua în răspăr, amintindu-le că au mai promis și altădată „marea cu sarea” și că nu s-au ținut de cuvânt).

Numai într-o astfel de atmosferă politică un simplu țăran se putea adresa președintelui Partidului Național Liberal: „Domnule Brătianu, vrei să te iau de mână, să facem o plimbare prin mahala-

men, același Virgil Madgearu scria: „Este de la sine înțeles că fundamentul acestor mișcări muncitorești este mizeria economică, lăsată de moștenirea de război și de ocupația a două treimi a teritoriului nostru de către dușmani”.

La rândul ei, intelectualitatea se simțea efectiv angajată în lupta pentru dezvoltarea democratică a României. Unii intelectuali, precum Nicolae Iorga, propovăduiau un nou ideal moral: „Noi înțelegem și

ilori, ci ca o opțiune fermă pentru progres. Pe fondul acestei stări de spirit se părea că vechile partide politice — liberal și conservator — nu mai aveau nici o șansă, ele trebuind să-și încheie existența istorică. În noiembrie 1918, Nicolae Iorga declara: „Oricine se apropie sub orice formă de vechile partide, de vechile epave politice, nu poate decât ieși din cercul luptei ca și al stimei și al atenției mele chiar. Colabo-

Secvență din istoria unui mit: generalul Averescu în mijlocul țăranilor din comuna Gurbănești, jud. Ilfov

În p. 3: Ferdinand I' rostind mesajul de deschidere a Parlamentului (1921)

lele orașului să vezi cum trăiește sărăciea? Pe urmă să mergem prin locuri distruse de război, să vedem acolo cum trăiesc oamenii desculți, prin tranșee și bordeie?”

Concomitent s-a produs și o trezire, o conștientizare a muncitorimii, care și-a radicalizat formele de acțiune. Referindu-se la acest feno-

azi, ca și mai înainte, democrația nu numai ca dreptul poporului de a lua parte la cârmuirea țării sale, dar și ca datoria celor chemați de a-l pregăti pentru această sarcină, de a-l lumina pentru el, în loc de a-l lumina pentru ei”.

Dorința de rupere cu trecutul era exprimată cu energie, dar nu ca o părăsire a tradiți-

rez cu orice grup care vrea să rupă cu trecutul, dar numai cu acela”. Și preciza că „între viitor și acel trecut nu poate fi nici o înțelegere de la partid la partid, cum și nici o colaborare individuală”.

Oamenii doreau ceva nou, fără să știe însă precis cum se putea ajunge la schimbarea dorită. Foarte

mulți și-au legat speranțele de un om: generalul Averescu. S-a creat un adevărat „mit”, neîntâlnit până atunci în istoria României. Colaborator apropiat al generalului, Constantin Argetoianu scria: „În toamna anului 1919, popularitatea lui Averescu ajunsese la apogeul ei. În sate, oamenii îl vedeau în vis, unii jurau că-l zărise coborându-se dintr-un aeroplan în mijlocul lor, alții — cei care făcuseră războiul — povesteau că trăiseră cu el în tranșee. Printre țărani, numele lui Averescu era pe toate buzele; în el se cristalizau nădejile — numai de la el se aștepta minunea unui trai lipsit de griji și nevoi. Popularitatea lui era ceva mistic, ceva supranatural și fel de fel de legende începuse să-și facă drum în jurul acestui nou Messia al neamului românesc. Popularitatea generalului Averescu a fost o psihoză a frontului și demobilizații au adus-o în sate, cum ar fi adus orice altă boală. Originea acestei psihologii trebuie căutată în faptul că ori de câte ori se ivise o greutate pe front, generalul Averescu fusese trimis să descurce lucrurile, și izbutise mai totdeauna să facă față până și situațiilor disperate. S-au obișnuit astfel soldații să vadă în el „salvatorul” și au început încetul cu încetul să încerce protecția lui nu numai pentru nevoile de pe front, dar și pentru cele de acasă”.

Pentru ilustrarea acestui fenomen, semnificativ este și scena primirii pe care i-au făcut-o generalului țărani din județele Ilfov și Ialomița, cu prilejul unei vizite efectuate de acesta în toamna anului 1919: „Întregul traseu era străjuit de țărani așezați pe două rânduri, veniți spontan la auzul știrii că vine generalul. În capul coloanei erau autoritățile, cu copii, cu învățătorii. Averescu cobora din mașină cu mantaua sa albăstră, fără galoane, pe care o purtase pe front. Și atunci începea nemaipomenitul spectacol. Bărbații cădeau în genunchi, sărutau poalele man-

talei albastre, dau din cap, oftau adânc și șopteau: „Ține-l Doamne, ține-l pentru mântuirea noastră!...” Femeile nu îndrăzneau să se apropie, dar plângeau toate, cu hohote, și-și împingeau copii în față să se atingă ei de mântuitorul lor”.

Spiritul nou, care își făcuse loc în societatea românească, a ieșit puternic în relief cu ocazia primelor alegeri parlamentare pe baza votului universal, desfășurate în noiembrie 1919. Aceste alegeri au scutit vii comentarii în epocă. Socialistul Constantin Dobrogeanu-Gherea scria: „Însemnătatea rezultatului primei manifestări a votului universal a fost nimicirea unui sistem politic bazat pe ignobila lege electorală a celor trei colegii cenzitate. Întreaga această șandramă, care a otrăvit viața noastră politică de aproape o jumătate de veac, a fost nimicită... Întreaga manifestare a votului universal a fost un puternic protest împotriva sistemului politic detestabil de atădată și o afirmare hotărâtă pentru o viață politică nouă”.

Noile Corpuri legiuitoare rezultate în urma acestor alegeri aveau o înfățișare cu totul deosebită de cele anterioare. Iată cum descria ziarul *Universul* acest prim parlament al României Mari: „Parlamentul votului universal are aspectul cel mai neașteptat. Fracurile și piepturile albe ale cămășilor «vechilor partide» stau alături de sumane și țăiri, alături de căciuli ținute sfios în mână. Lungile rase, negre călugărești ale clericilor cu lungi bărbii (din Basarabia), cu lanțurile de aur mari încrucișate pe piept, se întâlnesc cu sutanele ardelenilor sau ale bucovinenilor, cu brăurile de mătase în culori deschise, cu obrazul ras complet... Țărâniștii — îmbrăcați cam ca acasă, care cu ilicul, care cu sumanul și cu cizmele — s-au așezat cuminiți la locurile lor și privesc cu interes împrejur... Fotografii, în lojile presărate cu doamne cu blă-

nuri și domni în frac, manipulează aparatul de pe acum, găsind grupuri destul de interesante”.

In această nouă stare de spirit a fost propulsat pe banca ministerială un învățător din comuna Dobrești, județul Muscel. Este vorba despre Ion Mihalache, (*Magazin istoric*, nr. 2/1994) desemnat, în decembrie 1919, ministru al agriculturii și domeniilor. În cuvântul pe care l-a rostit cu prilejul instalării sale, noul ministru aprecia că prezența sa în guvern era „o garanție că Parlamentul, regele și guvernul sunt hotărâți să facă dreptate acestei țărâni; așa trebuie înțeleasă prezența unui fiu de țaran — care a rămas și va rămâne țaran în sufletul lui, în portul lui și în traiul lui — în fruntea departamentului care va înfăptui dezrobirea economică a țărâniimii”.

După cum se vede, după 1918 exista un sentiment general că România trebuia să fie nu numai o Românie Mare, ci și o Românie nouă, cadrul în care se dezvoltase până atunci părand strâmt, sufocant, incompatibil cu noile realități și dorințe. S-a înregistrat o adevărată frenzie a căutărilor, care și-a găsit reflectarea și în programele partidelor politice. Desigur, nuanțele își aveau importanța lor, ca și gradul de sinceritate al acestor programe politice, dar esențial a fost faptul că, în perioada următoare Marii Uniri, opțiunea generală viza dezvoltarea democratică a statului român, cu toate consecințele pe care această dezvoltare le impunea în diversele domenii ale vieții. Starea de spirit a masei, mentalul colectiv, a creat cadrul propice constituirii forțelor democratice care s-au afirmat cu pregnanță în perioada interbelică, asigurând o dezvoltare puternică a statului național unitar român făcut în 1918. ■

Societatea academică „Junimea” și Marea Unire

„PENTRU

ZIUA MARE

A REAFLĂRII

NOASTRE“

ANGHEL POPA

Timp de aproape cinci decenii istoria unei importante părți a poporului românesc a fost învăluită în tăcere sau povestită fragmentar, ba mai mult, falsificată și despuiață de sensurile și valorile ei reale. Am mai spus și cu alt prilej că una din sarcinile prioritare ale istoriografiei de după 1989 este și aceea de a ne „aduce acasă” întreaga istorie. De a reintegra în istoria generală a românilor paginile scrise cu imense sacrificii de românii bucovineni și basarabeni. Pentru a reintegra istoria acestor români în istoria mare a nea-

mului lor, tebuie însă mai întâi a o cunoaște.

În această idee am și găzduit în paginile noastre numeroase articole și evocări referitoare la istoria Basarabiei și Bucovinei. În aceeași viziune integratoare a fost conceput și articolul din acest număr, autorul său beneficiind de posibilitatea studierii unor surse arhivistice imposibil de consultat înainte de 1989.

M. ȘT.

Iasi, 9 iunie 1917: primele eșaloane din batalioanele de voluntari ardeleni și bucovineni depun jurământul (sus)

Un grup de ardeleni și bucovineni refugiați în Vechiul regat participanți la congresul organizat la București în martie 1915

„În țara mândră a fagilor“

După cum se cunoaște, în a doua jumătate a secolului XIX, în diverse centre universitare din țară și străinătate au activat mai multe societăți studențești, cu rol important în lupta poporului român pentru independență și unitate națională. Cele mai cunoscute dintre ele au fost „România Jună” (Viena), „Petrul Maior” (Budapesta), „Uniunea” (München), „Uniunea Română” (Paris), dar și cele care au fost înființate în țară, la Iași sau București, precum și în diversele centre din teritoriile aflate sub dominație străină: „Inocențiu Clainiana” (Blaj), „Alexi-Sincaiana” (Gherla) și îndeosebi „Arboroasa” și „Junimea”, ambele din Cernăuți. Despre aceste societăți și activitatea lor s-a scris o bogată bibliografie, îndeosebi în primele decenii ale veacului nostru. O situație mai specială prezintă însă societățile studenților bucovineni, ale căror arhive au fost sustrase cercetării timp de aproape o jumătate de veac, din motive ce nu mai trebuie amintite.

Deși în timpul celor două refugii, din 1940 și 1944, unele materiale s-au pierdut, arhiva celor două societăți a fost păstrată cu grijă de Ilie și Arcadie Dugan, foști membri ai „Junimii”, până în 1951, când au depus-o la Arhivele statului din Iași. După 1989, Fondul „Frații Dugan” a fost pus în circuitul cercetării. Sunt 40 de dosare, conținând o mare diversitate de piese arhivistice, cu date și informații extrem de importante pentru cercetarea istorică. În primul rând, se impune atenției o lucrare în manuscris, în trei volume, purtând titlul *Cronicarul. Albumul Mare*. Ea a fost redactată în anii 1929-1930, pe baza materialelor primite de societate și conține biografiile a 943 de membri ai „Junimii”, de la înființarea acesteia până după primul război mondial. Lor li se adaugă alte 37 de dosare conținând pro-

cese-verbale, acte oficiale, corespondență etc.

Cercetând mare parte din acest fond ni s-a impus atenției un aspect mai puțin sau deloc cunoscut al activității Societății academice „Junimea” din Cernăuți și anume, implicarea directă a membrilor săi în evenimentele ce au dus la realizarea Marii Uniri. Dar mai întâi ni se pare interesant a rememora pe scurt contextul în care a luat ființă această societate.

În anul 1875, se împlineau 100 de ani de la răzluirea Moldovei prin anexarea Bucovinei de către Habsburgi. În cadrul festivităților organizate de autoritățile vieneze cu acest prilej, împăratul Franz Iosif a hotărât și fondarea unei universități cu limbă de predare germană la Cernăuți, în cadrul căreia să funcționeze și o catedră de limbă și literatura română. Intuind intențiile Vienei, M. Kogălniceanu atrăgea atenția că Austro-Ungaria dorea, prin înființarea acestei universități, să asigure răspândirea „spiritului nemțesc” în rândurile noilor generații de români bucovineni.

Universitatea a fost inaugurată la 5 octombrie 1875. Alături de studenții aparținând diferitelor naționalități, se aflau și 53 de tineri români. S-au creat societăți academice pe naționalități, având ca model organizațiile studențești din lumea germană. Ar fi fost „foarte ușor ca studentimea română din Cernăuți” să poată „aluneca în direcția societăților și corporațiilor conservatoare străine, dacă nu s-ar fi aflat, atunci în Cernăuți, un fost membru al «României June» [din Viena], Tudor V. Ștefanelli. El îndrumăză studențimea română din Cernăuți în sensul «României June» și alcătuiește statutele primei societăți academice române «Arboroasa». Activitatea acesteia poate fi cunoscută din cele două rapoarte anuale aflate în arhivă. Din ele

aflăm că la înființare, „Arboroasa” avea 44 de membri, din cei 53 studenți români ai Universității; ea își stabilise ca deviză versurile lui V. Alecsandri: „*Uniți să fim în cugete, / Uniți în Dumnezeu!*”, iar ca semn distinctiv, fiecare membru purta în piept o panglică tricoloră (roșu-galben-albastru). Imnul societății — *În țara mândră a fagilor* — avea textul scris de T.V. Ștefanelli, iar muzica fusese compusă de Ciprian Porumbescu.

La 15 noiembrie, conducerea societății a fost arestată de autoritățile austro-ungare și i s-a intentat un proces de „înlaltă trădare”, folosindu-se ca pretext de telegrama pe care societatea o trimisese Primăriei orașului Iași cu prilejul comemorării morții domnitorului Grigore Ghica, cel decapitat de turci în 1777, pentru că se opusese „deslipirii de la sânul patriei mame a dulcii Bucovine”. Cei cinci inculpați au fost achitați de instanță, dar societatea a fost dizolvată. Refuzând să admită înfrângerea, studenții români au creat un comitet provizoriu și au pregătit înființarea unei noi societăți. Prin ordinul nr. 11 328, din 28 noiembrie 1878, cererea lor a fost aprobată de autorități și, ca urmare, la 7 decembrie același an, în Sala VI a Universității din Cernăuți, comitetul provizoriu, sub președinția lui Gherasim Buliga și în prezența membrilor fostei societăți „Arboroasa”, a convocat adunarea de constituire a noii societăți. Inaugurarea ei festivă a avut loc în ziua de 12 ianuarie 1879, în Hotelul „Zum Kronprinzen von Oesterreich”. Numele oficial sub care și-a început activitatea: Societatea academică „Junimea” și, cum bine remarcă T.V. Ștefanelli, ea nu era decât o prelungire a „Arboroasei”. Singura particularitate a constat în adoptarea unui steag tricolor, confecționat special de Societatea „Doam-

nele române din Bucovina" și oferit în februarie 1904, cu prilejul festivităților organizate la Cernăuți, la împlinirea a 25 ani de la înființare. La festivități au luat parte „români de la noi [Bucovina — n.n.], frați din țara liberă (pentru întâia dată), Ardeal, Banat, Ungaria și chiar Macedonia îndepărtată, care au adus, acestui focarului național, omagiile lor de recunoștință și iubire sinceră”.

Adevărată școală a patriotismului, „leagănul și educaționalul convingerilor mele naționale”, cum o definea în 1910 unul dintre membrii ei de onoare, „Junimea” a fost un factor activ al luptei pentru realizarea Marii Uniri. Acest fapt este ilustrat și într-o scrisoare a preotului Atanasie Gherman, adresată conducerii societății la 1 decembrie 1905, cu prilejul născuturii sale ca membru emerit: „Să vă știți chemați a îndeplini, în unire cu ceilalți stegari români — scria preotul —, marele ideal național al deșteptării și consolidării neamului, ca întăriți, să stăm ca o stâncă de granit împotriva oricărui pericol și oricărui dușman, iar pentru ziua cea mare, a reafirmării noastre, să fim preparați”.

Izbucnirea primului război mondial a fost „proba de foc” prin care „Junimea” a dat măsura pregătirii ei pentru ceasul „reafirmării noastre”. Vestea asasinatului de la Sarajevo (28 iunie 1914) a fost adusă la cunoștința Comitetului „Junimii” de către Gh. Pridie, care a exclamat profetic: „Asta-i război și dezrobire!” Imediat după decretarea mobilizării generale în Austro-Ungaria, Arcadie Dugan și Ioan Săhlean au pus „Junimea” sub protecția „Societății pentru cultură din Cernăuți”, la care președinte era Dionisie Bejan. Steagul societății a fost luat de George Traian cavaler de Galin, care, împreună cu tatăl său, l-a trecut în România și l-a depus spre păstrare la Academia Română. Pe întreaga durată a desfășurării războiului, societatea și-a încetat activitatea la Cernăuți, membrii

săi acționând cum vom vedea, prin diverse mijloace pentru grăbirea ceasului mult dorit al eliberării și unirii.

O parte dintre membrii societății au fost mobilizați în armata imperială, participând la război pe fronturile din Galiția sau Italia, mulți dintre ei căzând în lupte (Traian Iliuț, Aurel Polonic, Iancu Ursuleac, Teodosie Gramatovici, Constantin Loghin I., Eudoxie Tarnavski, Leon Popovici, George Pânzar ș.a.); alții — precum Nicu cavaler de Flondor Octavian Tarnavski, Vasile Sauciuc —, căzând prizonieri, au cunoscut prizonieratul în Rusia și Italia, intrând în legiunile de voluntari constituite pe teritoriile acestor țări pentru a lupta „alături de frații lor din România liberă, în vederea liberării lor de sub jugul mileră străin”. Dar cei mai mulți dintre membrii „Junimii”, începând chiar din 1914, s-au îndreptat către România. Așa au procedat George Toma, Emilian Slușanschi, Aurel Morariu I., Amuliu Litviniuc (Litanu), Dimitrie Cojocariu, Zaharia Popovici, Ion Grămadă, Dimitrie Marmeliuc, Fabian Bodnărescu, Silviu Patraș, Aurel Ștefanelli, George Traian cavaler de Gallin, Iustin Breabăn, Dionisie Para, Ioan Capverde, Ștefan Ieșan, Eugen George cavaler de Reus-Mârza, Lascăr Luția, Eusebie Popovici II și mulți alții.

Pentru marea majoritate a pribeșilor bucovineni, cei doi ani de neutralitate au constituit o criză a „iluziilor pierdute”, fiindu-le greu să înțeleagă și să accepte politica prudentă a guvernului I. I.C. Brătianu. Acest fapt răzbate limpede și din scrisoarea datată Botoșani, 3 august 1915, pe care Dionisie Para o trimitea unui apropiat al său: „Câte iluzii nu s-au sfărâmat, câte existențe nu au fost distruse și noi cu ce ne alegem? Patria și familiile ni le-am pierdut, în schimb ce avem? Nu suntem priviți drept frați vitregi? Mă refer la cei de la cârmă. Din fericire, mai sunt și oameni care gândesc altfel și care nu au renunțat la prea

frumosul basm al înfăptuirii României Mari. Dar, deocamdată, suntem mici și n-avem decât un basm și un ideal. A trecut un an și tot nimic! N-am dreptate dacă spun că e numai un basm?”

În așteptarea momentului mult visat, refugiații bucovineni au activat în cadrul Ligii Culturale și al Federației Unioniste, pledând și acționând „prin toate mijloacele pentru determinarea unei acțiuni militare a țării, așteptând clipa mobilizării armatei române, sub al cărei steag vom cădea sau vom vedea izbânda cauzei noastre”. Atât de mult se dorea acest lucru, încât în comuna Corapciu pe Siret, în Bucovina ocupată de austro-ungari, parohul Gherman — membru emerit al „Junimii”, „a murit, cum se povestește, de bucurie, când sosi vestea că România a declarat război în vederea înfăptuirii idealului național”.

În cadrul unităților românești care au trecut Carpații în Transilvania se aflau și bucovineni; alții, cum am mai arătat, au contribuit la crearea legiunilor de voluntari din Italia, Franța și Rusia sau au luptat în cadrul armatelor unor țări aliate. În cazul lui Zaharia Popovici, alt membru al „Junimii”, acesta se afla refugiat la Chișinău și a îndeplinit funcții importante în aparatul de stat al Republicii Moldova; Doridemon Popovici și George Jema l-au secundat pe Iancu cavaler de Flondor în organizarea Consiliului Național al românilor din Cernăuți; Vasile Bodnărescu a fost trimis la Iași, solicitând în numele Consiliului Național, intrarea trupelor române în Bucovina; în sfârșit, Cornel Cornescu a fost ales în Consiliul Național Român din Alba Iulia și tot el, în calitate de secretar, a însoțit delegația celor patru ardeleni care au prezentat regelui Ferdinand actul de unire a Transilvaniei cu România. Puteam spune, fără a exagera, că membrii societății academice „Junimea” din Cernăuți s-au aflat pe toate fronturile de luptă și acțiune în vederea realizării Marii Uniri. ■

• Doi domni și... jumătate • Alături de „cârvunari” • Bătrânul domn refuză straja ru-sească • Conservatori

în slujba progresului • Un Mihail Sturdza așa cum a fost • Sturdzeștii — patru veacuri de istorie

CRONICI DE FAMILII

STURDZEȘTII

ȘTEFAN S. GOROVEI

Restabilirea domniilor pămâtenes după evenimentele anului 1821 (Eterea și revoluția lui Tudor Vladimirescu) a adus tronul Moldovei în posesia unuia dintre membrii familiei Sturdza. Dar nu numai atât. Tot răstimpul care separă sfârșitul domniilor fanariote de domnia lui Cuza vodă înseamnă, de fapt, pentru Moldova, guvernarea a doi Sturdzești și... jumătate: Ioniță Sandu Sturdza, Mihail Sturdza și Grigore Ghica (a cărui mamă era sora lui Mihail Sturdza). Nu trebuie să se înțeleagă, însă, că s-ar putea vorbi de o continuitate — nici dinastică, nici de orientare politică, nici între primii doi, nici între ultimii doi.

La începutul renașterii naționale

Ioniță Sandu Sturdza era strănepotul lui Sandu, fiul mai mic al lui Chiriac Sturdza; se născuse la 1762, urcase câteva trepte în ierarhia boierească și se căsătorise cu o jupâniță din neamul bogaților boieri Rosetti-Roznovanu. Față de alți boieri moldoveni, față de propriile-i rude din branșa majoră a familiei, el trecea drept sărac: „trăia greu — spune Manolachi Drăghici, ultimul cronicar al vechii Moldove — pentru că veniturile ce trăgea de la cele două moșii ale sale nu-i ajungeau să ție casa deschisă în Iași, după greutatea familiei sale, ca alți boieri. Pentru aceasta petrecea mai mult la țară și avea nume de sărac”.

La 60 de ani, un om ca acesta nu gândea la domnie. Numele său, însă, devenise cunoscut în împrejurările care au urmat zdrobirii eteriștilor și ocupării Moldovei de către trupele otomane: marii boieri se refugiaseră în Bucovina, sub oblăduirea Im-

Beizadea Dimitrie Sturdza a fost hatman în timpul domniei tatălui său

periului austriac; pe când cei de acasă reprezentau o aripă reformatoare, alcătuind un proiect de constituție cu prevederi înnoitoare (așa-zisa „constituție a cârvunarilor”), — cei fugiți în „țara nemțească” își formulau revendicările în spirit conservator (termenul însuși apare, într-un memoriu, sub pana vornicului Mihail Sturdza, viitorul domn!). Ioniță Sandu Sturdza se afla alături de „cârvunari”. El a fost alesul

boierimii din țară: ridicat în rang (mare logofăt), a fost inclus în delegația care trebuia să meargă la Istanbul, și din care mai făceau parte aga Ion Greceanu, vornicul Gheorghe Cuza, vornicul Iordache Râșcanu, vornicul Ioan Tăutu și hatmanul Costache Cerchez. Singurul nume din protipendada vremii era, cum se vede, al său. La 29 iunie 1822 a devenit domn al Moldovei.

Domnia lui Ioniță Sandu Sturdza nu a durat prea mult: ceva mai puțin de șase ani. Ea a însemnat însă prima confruntare puternică dintre boierimea mare, conservatoare și, în parte, rusofilă, și boierimea mică, al cărei reprezentant strălucit a fost comisarul Ioniță Tăutu, colaborator devotat al domnului (a fost secretar al beizadelei Neculai, care îndeplinea rolul de capuchealaie a Moldovei). Reformele care au marcat începutul renașterii naționale își află acum primele semne: fanariotismul rămâne o nălucă a trecutului.

Sfârșitul domniei lui Ioniță vodă l-a adus războiul ruso-turc; într-o zi, în aprilie

Ioniță Sandu Sturdza - domnul care a rămas alături de „cărunari”

beizadea *Neculai* (capuche-haia) a avut trei fete, dintre care una a fost mama *Natalei Keșco*, regină a Serbiei (prin căsătoria cu *Milan Obrenovici*); beizadea *Alecu* n-a avut copii, posteritatea lui beizadea *Iorgu* s-a stins în a doua generație și doar beizadea *Costache* mai are urmași până în ziua de azi: un strănepot al său, *Marcel Sturdza-Săucești*, trecut din viață în anii din urmă, a avut, ca și alții din această familie, preocupări în domeniul istoriei, a fost membru al mai multor societăți heraldice din Europa, fiind autorul lucrării *Heraldica. Tratat tehnic* (București, 1974); nepotul

Născut la Iași, la 27 aprilie 1794, ca fiu al logofătului *Grigore Sturdza* și al domniței *Mărioara Callimaki*, *Mihail Sturdza* a fost — după opinia istoricului *Radu Rosetti* — „bărbatul de stat cel mai capabil ce l-a produs Moldova de două veacuri încoace”; din actele care au rămas de la el se vede — scrie același istoric în memoriile sale — „cât de serios își studiase țara de timpuriu și cum mințea lui puternică și clară își făcuse... o idee exactă de adevărata ei stare și de adevăratele ei nevoi”. Întreaga lui ascendență și întreaga educație de care se bucurase îl indicau a fi „boierul cel mai capabil de a-și guverna țara”. A și devenit domn al Moldovei, în primăvara anului 1834, sprijinit de curtea imperială rusă.

Ca domn, *Mihail vodă Sturdza* a asigurat — oricâte reproșuri i se pot face — progresul țării sale. Marile sale calități i le-au recunoscut chiar și adversarii. Domnia sa de 15 ani a însemnat — o spune istoricul *D. Ciurea*, singurul care s-a încumetat, acum 47 de ani, să-i dedice o cercetare monografică — „o perioadă de progres în domeniul politic și social și de prosperitate în domeniul economic”. Totuși, această dom-

Mihail Sturdza - o personalitate care nu s-a bucurat încă de o dreaptă judecată

său de frate, *Ioniță Sturdza*, inginer, este ultimul descendent al acestei ramuri.

Se va reproșa, poate, că, în această așa de scurtă „cronică de familie”, am trecut prea repede peste patriarhală figură a lui vodă *Ioniță Sandu Sturdza*; nu s-ar fi putut altfel! Celui dintâi domn din epoca renașterii naționale i se cuvine un articol întreg — în câteva rânduri nu s-ar putea spune mare lucru. Constatarea aceasta e valabilă și pentru domnia celui alt reprezentant al familiei *Sturdza* pe tronul Moldovei, *Mihail vodă*.

Vasile Sturdza s-a situat în tabăra susținătorilor unirii principatelor

1828, un ofițer rus a pătruns în apartamentul domnului, întrebându-l câți oameni îi sunt necesari pentru gardă: era un fel de a spune că e arestat! Răspunsul bătrânului domn e absolut memorabil: „Spune-i dumisale că, de vrea să mă păzească din poruncă, să-și urmeze datoria cum știe, iar de vrea să-mi facă țere monie, îi mulțumesc, că n-am trebuință de strață rusească, fiindcă pe mine mă păzește Dumnezeu”. Totuși, strață i s-a dat și fostul domn a trebuit să petreacă șase ani în surghiun, în Basarabia, până s-a putut întoarce în Moldova peste care domnise. Între timp, principatele noastre cunoscuseră o nouă ocupație rusească, primiseră un fel de constituție (Regulamentele organice) și aveau domni noi — în Moldova, *Mihail Sturdza*.

La 3 februarie 1842, în vârstă de 80 de ani, *Ioniță Sandu Sturdza* a trecut în lumea umbrelor; două zile mai târziu, a fost înhumat în ctitoria sturdzească de la Bârboi, „cu toată pompa cuvenită rangului”, în prezența domnului și „a celor întâi dregători ai statului”. Din copiii pe care i-a avut cu *Ecaterina Rosetti-Roznovanu*, fata (*Elena*) a fost soția lui *Grigore Ghica* (înainte ca acesta să devină domn al Moldovei);

nie s-a „bucurat”, vreme îndelungată, de aprecieri nedrepte, subiective, izvorâte fie din necunoaşterea exactă a realităţilor, fie dintr-o abordare partizană. Şi când spunem „abordare partizană” nu avem în vedere numaidecât istoriografia de după 1945; partizanatul istoriografic e, în acest domeniu, de dată mult mai veche. Pentru că a fost adversarul lui Ioniţă Sandu Sturdza, pentru că a neutralizat cu fermitate acţiunea revoluţionară de la 1848, pentru că a menţinut bune raporturi cu Rusia, pentru că a „îndrăznit” să candideze la tronul Moldovei şi în 1859 — dar, nu mai puţin, şi pentru numeroasele abuzuri şi mai ales pentru cupiditatea sa — Mihail vodă Sturdza a fost, încă din vremea sa, trecut între duşmanii naţiei, socotit „maşină a iadului” şi „strigoi”.

În realitate, el a reprezentat o anumită linie politică, întemeiată pe idei care nu pot fi socotite nici nerealiste, nici antinaţionale. Într-un studiu tipărit acum câţiva ani, profesorul Gheorghe Platon a pus în lumină meritele mari şi incontestabile ale acestei domnii, arătând că Mihail vodă Sturdza, conservator recunoscut (o mărturie el însuşi!), „s-a situat, cu fermitate, pe linia *partidei naţionale*, de promovare a intereselor româneşti”. Mai mult decât atât: unul din proiectele sale viza însăşi unirea principatelor, cu sprijinul Rusiei şi sub conducerea sa ca rege. Uşor de înţeles: cel care avea, între strămoşii săi, atâţia domni ai Moldovei se socotea îndreptăţit să facă *el* unirea! Se ştie, de altfel, că la 1840 însăşi partida naţională din Muntenia era dispusă să-l accepte ca domn la Bucureşti, şi numai teama de a nu provoca o reacţie violentă din partea Rusiei — puterea protectoră — l-a determinat pe Mihail vodă Sturdza să decline oferta.

Viciile şi abuzurile reproşate guvernării acestui domn — reale, dar, nu de puţine ori, şi hiperbolizate — nu pot umbri marile realizări: pe tă-

râmul culturii, al administraţiei publice, al vieţii economice; acestea, *mai ales*, îl recomandă istoricilor pentru o cercetare nepărtinitoare.

Părăsind tronul Moldovei în iunie 1849, Mihail Sturdza n-a ieşit şi din viaţa politică românească. A sperat să poată reveni la 1859; a trebuit să rămână, însă, la Paris, unde a şi murit, la 8 mai 1884. A fost înhumat în capela de la Baden-Baden, ridicată pentru a adăposti, iniţial, rămăşiţele pământeşti ale celui mai mic dintre fiii săi, Mihail (1846-1863); fiii mai mari s-au numit Dimitrie şi Grigore. *Dimitrie Sturdza* (1818-1908), fost hatman în domnia tatălui său, s-a căsătorit cu îndepărtata sa vară, Ecaterina Sturdza (din ramura de la Bărlad); fiul său mai mare, *Mihail Sturdza* (a cărui soţie, Olga, născută Mavrocordat, a fost o talentată sculptoriţă, el datorându-i-se monumentul Unirii din Iaşi, distrus după 1945) este bunicul istoricului *Mihail Dim. Sturdza* (autorul impozantului *Dicţionar istoric şi genealogic al marilor familii din Grecia, Albania şi Constantinopol*, Paris, 1983, membru al Academiei de Arte, Ştiinţe şi Litere din Rouen) şi al lui *Dimitrie Sturdza*, bine cunoscut cititorilor revistei *Magazin istoric* (vezi nr. 12/1992, 1 şi 4/1993); al doilea fiu al lui beizadea Dimitrie Sturdza s-a numit Grigore şi a fost tatăl Elenei Sturdza, soţia istoricului Gheorghe I. Brătianu.

Beizadea *Grigore Sturdza* (1824-1903) — al doilea băiat al lui Mihail vodă Sturdza — a fost un personaj deosebit de interesant (şi de pitoresc: porecla „Beizadea Viţel” ilustrează acest aspect). General în armata turcă în timpul Războiului Crimeii sub numele de Muhlis Paşa, este autorul unei lucrări despre *Legile fundamentale ale universului* (Paris, 1891) şi ctitorul palatului Sturdza, cândva sediu al Ministerului de externe din Bucureşti, dăruit în anii celui de-al doilea război mondial pentru a face loc actualei Piaţa Victo-

riei. Unul din nepoţii săi, numit tot Grigore, a fost poet.

Înainte de a continua prezentarea branşei majore, un cuvânt se cuvine spus şi despre ultimul reprezentant al ramurii Ruginoasa: este vorba de *Alexandru A.C. Sturdza* (1867-1916), scriitor şi istoric, autor al mai multor lucrări de interes pentru istoria românilor: *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie*, Paris, 1907; *L'Europe orientale et le rôle historique des Mavrocordato*, Paris, 1913; *C. Brancovan, prince de Valachie 1688-1714. Son règne et son époque*, Paris, 1915 (numai volumul III). *Alexandru A.C. Sturdza* a fost conferenţiar la Facultatea de litere din Paris iar una din lucrările sale (*La Terre et la Race roumaines, depuis leurs origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1904) a fost premiata de Academia Franceză.

După cum se vede, cercetarea istorică a fost, de-a lungul timpului, un domeniu predilect pentru cărturarii iviţi în diversele ramuri ale familiei Sturdza.

În aşteptarea meritei monografii

E, însă, timpul să ne apropiem de sfârşitul acestei prezentări — prea succinte câteodată — a uneia din cele mai mari familii ale Moldovei şi României. Până aici, am încercat să înfăţişăm evoluţia ei pe cronologic, fie îmbinând firul cronologic cu acela al grupării pe ramuri. Ne rămân, acum, personalităţi din ramuri diferite şi de aceea vom urma aceeaşi manieră de prezentare.

Să încheiem, mai întâi, evocarea branşei majore, care ne-a preocupat până în acest punct. A rămas de precizat doar descendenţa lui Dimitrie A. Sturdza, istoricul şi omul politic liberal, reprezentant al ramurii de la Mîclăuşeni. Unicul său fiu (din căsătoria cu Zoe Cantacuzino) a fost *Alexandru Sturd-*

za, ofițer cu studii în Germania. Era un om capabil, în care se puneau mari nădejdi. Războiul din 1916-1918 a adus, însă, o neașteptată prăbușire. Colonel în armata română, Alexandru Sturdza a crezut că alianțele în care se afla țara atunci nu erau cele mai potrivite; trecând în câmpul inamic, a încercat să provoace o dezertare în masă, ceea ce, bineînțeles, nu a reușit. Trădarea aceasta a fost o lovitură pentru armată, ca și pentru familie; nu i s-a mai permis întoarcerea în țară, unde urmașii săi trăiesc și azi (Alexandru Sturdza, medic, trecut la cele veșnice de curând; nepotul său de frate, Șerban Sturdza, arhitect).

Din branșa cealaltă, sunt, de asemeni, de semnalat personalități importante pentru cronică neamului. Un frate al lui Ioniță Sandu Sturdza, anume spătarul Dumitru, a fost înaintașul actorului *Petre Sturdza* (1869-1933), care, la încheierea carierei în teatru, a scris un volum de interesante *Amintiri* (tipărite în 1940, cu prefață de E. Lovinescu).

Dintr-un văr primar al lui Ioniță vodă, descinde ramura caimacamului. *Vasile Sturdza* (1810-1882) a fost, puțină vreme (octombrie 1858 - ianuarie 1859) membru al căimăcămiei de trei, alături de

Ștefan Catargiu și Anastasie Panu, remarcându-se ca sprijinitor al idealurilor unioniste. Descendența sa este deosebit de interesantă. Unul din băieții, Emil, a fost tatăl actriței *Lucia Sturdza-Bulandra* (1873-1961), o celebritate a teatrului românesc, a cărei faimă ne dispensează de orice alte lămuriri; alt frate, Ernest, a avut o nepoată (de fiică), devenită soția generalului Constantinescu-Klaps; (părinții omului politic țărănist C. Constantinescu-Klaps); în fine, un al treilea frate, Radu, a fost tatăl lui Mihail Sturdza, ministru de externe în guvernarea legionară (septembrie-decembrie 1940), al lui Constantin Sturdza (a cărui fiică Irina s-a căsătorit cu folcloristul Mihai Pop, profesor universitar) și al Fatmei, soția scriitorului Octav Tăsoanu (bunicii unuia din personajele cheie din decembrie 1989, Gelu Voican-Voiculescu).

Mai sunt, firește, și alte ramuri, cu reprezentanți în vremea noastră; spațiul nu ne mai îngăduie nici să-i enumerăm, măcar!

Un bilanț se impune. Patru veacuri de istorie se perindă prin fața celui care încearcă să scruteze trecutul acestei familii. Sturdzeștii au umplut, ou faptele lor, pagini întregi din letopisețele veacurilor

XVII-XVIII, au ocupat locuri de frunte în evenimentele prin care, în veacul XIX, s-a făurit România modernă și au dat, în veacurile XIX-XX, un număr însemnat de oameni politici, cărturari, înalți funcționari ai statului. Ultimele două generații se înfățișează cu mai mulți medici, ingineri, profesori, sportivi de performanță, arhitecți, avocați, oameni de afaceri. Unii — și nu puțini — membri ai familiei Sturdza au manifestat interes pentru istorie — din veacul XVIII, când puneau să se transcrie letopisețele pentru bibliotecile lor, până azi, când pasiunea pentru această știință este reprezentată de Mihail Dim. Sturdza.

Opțiunile politice au fost, de-a lungul timpurilor, variate; n-au lipsit conservatorii, n-au lipsit nici aderenții extremei drepte. O familie mare, pentru care s-ar cuveni să se scrie o monografie ca aceea pe care generalul Radu R. Rosetti a consacrat-o cândva propriului său neam. O familie ai cărei membri au știut să înfrunte vitregiile vremurilor, au știut să refuze demnități, au știut să treacă prin temnițele vechilor domni ca și prin cele comuniste. Cronică ei este un mănunchi de pagini din însăși cronică a țării. ■

CONCURSUL TÂNĂRULUI EUROPEAN

Începând din numărul 6 (iunie), **MAGAZIN ISTORIC** lansează un concurs pentru tineret, organizat în colaborare cu Delegația Comisiei Europene în România și al cărui **MARE PREMIU VA FI O CĂLĂTORIE LA BRUXELLES.**

În numărul viitor veți putea citi un interviu al Doamnei Karen Fogg, ambasadoarea Uniunii Europene la București, precum și amănunte despre concursul destinat tineretului.

Legendă și adevăr

MORMÂNTUL HATMANULUI MAZEPPA

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

În al doilea an al domniei lui Mihai Racoviță în Moldova, în noiembrie 1708, spune *Cronica Ghiculeștilor*, „a intrat și Carol, regele Suediei, cu toate oștile sale în Țara căzăcească și a iernat acolo, cu gând să cucerască Țara moschicească. Venirea lui se datorește, precum se spune, lui Mazeppa, hatmanul căzăcesc, și polcovnicilor acestuia. Acest Mazeppa a întrecut pe toți hatmanii căzăcești dinaintea lui, și în bogăție și în cinste, pentru că Petru Alexeevici, țarul moscalilor, îl avea în mare cinste și credință, increzându-se în jurămintele lui; el a ținut hătmânia timp de 22 de ani”.

Această relatare a fost inspirată de letopisețul lui Nicolae Costin, care compară trădarea lui Petru I de către Mazeppa cu cea a înaintașului acestuia din urmă, Bogdan

Hmielnițki, față de poloni. Cinstit până astăzi de către cei care au salutat eliberarea cazacilor de sub stăpânirea țarului Petru I, sau blamat de partizanii acestuia din urmă, hatmanul Ivan S. Mazeppa rămâne o personalitate de seamă în istoria căzăcimii ucrainene, implicat adânc în desfășurarea „războiului nordic”, care a antrenat în vârtejul său și țările române. Evenimentele care au marcat acest conflict au făcut ca hatmanul să-și afle locul de veci pe teritoriul Moldovei. Unde anume și dacă mormântul acestuia se mai păstrează și astăzi, sunt întrebări care interesează, între alții, și pe istoricii din Ucraina. Răspunzând tuturor acestora, autorul publică un articol mai amplu în *Revista istorică*, textul reprodus în continuare reprezentând o formă prescurtată a acestuia.

Când a murit Hatmanul?

În urma înfrângerii de la Poltava, din 27 iunie 1709, regele Suediei Carol XII și aliații săi, hatmanul I.S. Mazeppa, s-au refugiat în Imperiul otoman, poposind la 3 iulie 1709 la Oceakov. La 24 iulie, trecând Nistrul pe pământul moldovenesc din raiaua Tighinei (Bender) cei doi au fost întâmpinați, cu toate onorurile, de sereskierul de Tighina, Poarta otomană acordând regelui o sumă însemnată pe zi pentru hrană.

Carol XII și-a așezat tabăra de corturi lângă cetatea Tighinei, pe malul Nistrului, „puțin mai jos de oraș, între niște copaci”, într-o siliște (un fost sat distrus mai de

mult de o revărsare a Nistrului). Aici a fost operat la picior, unde fusese rănit în timpul bătăliei de la Poltava, și a petrecut acolo până în iulie 1711, când tot o revărsare a Nistrului l-a făcut să-și mute reședința în satul Varnița, în apropierea Tighinei, mai precis în marginea acestuia, lângă biserica ortodoxă, întemeind o așezare numită simbolic Noul Stockholm.

Relatăriile cronicilor interne, îndeosebi cele ale lui Ion Neculce și Nicolae Costin, ca și scrierile lui Voltaire, Bellerive ș.a., arată destul de amănunțit unde au fost găzduite trupele suedeze și cazacii lui Mazeppa în cuprinsul Moldovei. Cât despre Mazeppa însuși, *Cronica Ghiculeștilor* afirmă că după înfrângerea de la Poltava, „acesta trecuse râul Nipru,

înaintea regelui Suediei, cu câțiva părtași ai lui”. Cei doi s-au aflat oricum împreună la Oceakov, cum aminteam mai sus, deoarece cronicile moldovenesti afirmă că regele și Mazeppa au venit împreună de la Oceakov la Tighina. Această afirmație este confirmată și de un raport din 22 august 1709 al lui Beluze, gentilom din camera regelui Poloniei, Stanisław Leszczyński, către Torcy, ministrul de externe al Franței, în care se arată că monarhul suedez a sosit la Tighina cu „o foarte mică suită” și că „generalul Mazeppa este cu el” și îl va ajuta cu tot ce deplinea de el, având prieteni „în țară”, adică în Moldova.

După aceea, Mazeppa nu a mai părăsit tabăra lui Carol XII de lângă Tighina, până la decesul său, care a survenit

foarte curând, la circa o lună după raportul lui Beluze.

După mărturiile vremii, de care nu s-a prea ținut seamă, Mazeppa a murit înainte de 30 septembrie 1709, dată la care Beluze îl informa pe ministrul de externe al Franței că domnul Moldovei — Mihai Racoviță — îl înștiințase că regele Suediei se afla încă la Tighina (Bender) și că „răposatul Mazeppa nu a fost trimis la Iași, ci înmormântat la Bender”. Același Beluze, revenea la 22 noiembrie 1709, furnizând amănuntul că Mazeppa nu a murit cu totul pe neașteptate, ci în urma unei suferințe, altfel necunoscută, legată sau poate agravată de înfrângerea de la Poltava. În sfârșit, un raport chiar de la Tighina, datat 10 noiembrie 1709, se referea la evenimente petrecute „după moartea lui Mazeppa”. De altfel, înainte de 6 decembrie 1709, conducătorii cazacilor de sub ascultarea răposatului Mazeppa se adunaseră la Tighina pentru a-și alege un nou hatman. Plasarea morții hatmanului în martie 1710, la 18/29 martie 1710, în cursul anului 1710 și atribuirea lui Mazeppa a unor fapte desfășurate în acel an sunt, desigur, eronate, chiar dacă ele se datorează unor contemporani.

Dacă Mazeppa a murit după 22 august și înainte de 30 septembrie 1709, foarte probabil în cursul lunii septembrie 1709, relatările vremii nu precizează unde anume a fost înmormântat inițial, oscilând între Tighina și satul Varnița, aflat la câțiva kilometri nord de această localitate, tot pe malul drept al Nistrului. Relatarea cea mai apropiată în timp și cea mai avizată, bazată pe informarea trimisă de domnul Moldovei, este aceea a lui Beluze din 30 septembrie 1709, care menționează că trupul lui Mazeppa nu a fost dus la Iași, ci a fost „înmormântat la Bender”, unde decedase.

Nicolae Costin, care scrie și el îndată după eveniment, precizează însă că „au murit și Mazeppa, hatmanul căzăcesc, la Tighina, și l-au astu-

catu în biserică la un sat anume Vornița, ce este lângă cetatea Tighina”. Mai concis, aceeași relatare o aflăm și în *Cronica Ghiculeștilor*: „A murit la Bender Mazeppa hatmanul și l-au îngropat la Varnița”. Cum însă biserica satului Varnița (ce nu se mai păstrează astăzi) lângă care, în iulie 1711, și-a așezat Carol XII tabăra, se afla aproape de Tighina, este foarte posibil ca raportul lui Beluze din 30 septembrie 1709 să se refere la același loc de înmormântare a lui Mazeppa ca și cronicarii moldoveni.

„Nu l-au răbdat nice pământul”

După campania țarului Petru I și a lui Dimitrie Cantemir împotriva turcilor, care a culminat cu bătălia de la Stănilești (18-22 iulie 1711) și înfrângerea țarului, acesta din urmă și aliatul său moldovean fiind nevoiți să se retragă, marele vizir „au fost dat țeara în pradă tătarilor”. Cum însă hanul nu avea firman în acest sens de la sultan, nu a dat curs poruncii. Totuși, afirmă cronică la lui Nicolae Muste, „au apucat o samă de tătari și fără poruncă de s-au slobozit pre la bejenii ce erau aproape pin

codrii Tigheciului, și până în Siret, și mai sus de au prădat”. Dintre orașele Moldovei de Jos cel mai mult a avut de suferit Galațiul, a cărui prădăciune a stârnit „mare jale și durere de inimă” noului domn, Nicolae Mavrocordat (1711-1715), care trecând Dunărea în Moldova, a vizitat orașul jefuit la 29 octombrie/8 noiembrie 1711.

Or tocmai la Galați, în biserica mănăstirii Sfântul Gheorghe, nu se știe în ce împrejurări și din ce motive, o seamă din apropiații lui Mazeppa i-au strămutat trupul spre odihnă veșnică, departe, așadar, de locul primei înmormântări (Varnița-Bender). Firește, biserica gălățeană a fost prădată cu prilejul amintit și osemintele hatmanului împrăștiate pe malul Dunării. Aceasta o afirmă și Nicolae Costin, îndată după evenimente, dar fără a fi fost martor ocular, ci doar pe baza unor relatări. El consensuează cum din biserica satului Varnița „i-au mutat trupul la Galați de l-au îngropat la monastire la Sfeti George și nici acolo n-au avut odihnă. Spun, pe cum l-au dezgropat turcii la vremea rescoalei, la domnia lui Dumitrașco Vodă [Cantemir], când au robot oamenii din Galați, de i-au ajuns oasele la

În p. 14: hatmanul Ivan S. Mazeppa

Biserica fostei mănăstiri Sf. Gheorghe din Galați, dispărută azi, a adăpostit multă vreme rămășițele pământești ale hatmanului Mazeppa

tărmurile Dunărei, pre care nici după moartea lui nu l-au răbdât nice pământul". Se spunea, adaugă cronicarul, că la moartea lui Mazeppa au rămas 160 000 de galbeni din aur (din care 40 000 i-ar fi luat Carol XII), în afara altor monede din argint și alte metale prețioase, obiecte de aur și haine scumpe.

Cronica Ghiculeștilor reproduce și ea această versiune despre soarta oșemintelor defunctului hatman: „Cei ce erau cu el însă au luat trupul lui de acolo [de la Varnița] și l-au dus la Galați și l-au îngropat la mănăstirea sfântului martir Gheorghe. Dar și de acolo, din mânie dumnezeiască și din blestem împărătesc, a fost iarăși dezgropat de turci, când aceștia au robit pe oamenii din Galați, pe vremea lui Dumitrașcu vodă, și a fost aruncat pe țărnul Dunării". Ulterior, cronica reia *relatarea despre rămășițele lui Mazeppa, într-o versiune pe care o socotim cea mai veridică*: „Deci, după ce au plecat Dumitrașcu vodă din Iași și generalul Ren din Braïla, tătarii au început să robească Țara de Jos. Unii dintre ei, unindu-se cu turcii lazi, au atacat orașul Galați, fără încuviințarea marelui vizir, și au robit pe toți oamenii care erau închiși în mănăstirea Sf. Gheorghe; au luat și toate lucrurile pe care le-au găsit acolo. Cu toate că acest ținut a fost călcat de mai multe ori, totuși orașul Galați nu a suferit niciodată o robire și distrugere totală de felul acestuia, deoarece tătarii nu numai că au robit pe zișii creștini și au jefuit avutul mănăstirilor, dar au deschis și mormintele, bănuind că poate oamenii își vor fi ascuns lucrurile acolo. Atunci au deschis și mormântul lui Mazeppa hatmanul, aflat la mănăstirea Sf. Gheorghe, și i-au aruncat oșemintele pe malul Dunării".

Biserica mănăstirii Sfântul Gheorghe aflată aproape de malul Dunării, unde a fost înmormântat pentru a doua oară Mazeppa, din nefericire demolată în vremurile noas-

tre, e destul de bine cunoscută. S-au păstrat fotografii ale ei de la începutul sec. XX (înainte de 1914), planuri-sectiuni ale interiorului ei, imaginea pisaniei originale și chiar a peceteii ei originale din 1836. Conform pisaniei în limba greacă, biserica a fost ctitorită de un Hagi Mihalachi în 1664 aprilie 1, în vremea domniei lui Eustratie Dabija, fiind închinată de la început ca metoh al Sfântului Mormânt de la Ierusalim. Așezată în calea năvălirilor tătarești, biserica a fost prădată și distrusă de mai multe ori, între 1711 (când a fost profanat mormântul lui Mazeppa) și 1821, fiind reparată parțial la 1838 de epitropia Sfântului Mormânt.

Deși mormântul lui Mazeppa a fost jefuit și oșemintele sale împrăștiate pe malul Dunării încă din 1711, amintirea existenței lui în acea biserică nu a dispărut. În al doilea sfert al sec. XIX, pe atunci tânărul Mihail Kogălniceanu, publicând *Fragments tirés des croniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislas Leszczyński, Dmètre Cantemir et Constantin Brancovan*, II, Iași, 1845, făcea cunoscut într-o notă la traducerea în limba franceză a textului lui Nicolae Costin (amintit și de noi în aceste pagini) rezultatul propriilor sale investigații, efectuate „*anul acesta [1845] într-o călătorie la Galați, întreprinsă cu scopul de a face chiar în acele locuri cercetări referitoare la rămășițele lui Mazeppa*".

Trupul risipit in trei morminte dispărute

Așadar, în 1845, M. Kogălniceanu, care s-a deplasat special pentru a verifica la fața locului relatarea lui Nicolae Costin, nu a mai găsit nici o urmă a mormântului lui Mazeppa în interiorul bisericii mănăstirii Sf. Gheorghe din Galați. În schimb, i s-a relatat că mormântul, restaurat după 1711, s-a aflat în mijlocul bi-

sericii, având forma unui lăcaș de cărămidă boltit, acoperit cu o lespede funerară, spartă și cu inscripția ștersă de picioarele credincioșilor, pe care se mai figura vulturul monocelal din stema Ucrainei și armele lui Mazeppa. În 1835, în mormântul hatmanului, despre care nu se mai știa cui aparținuse, a fost introdus trupul unui obscur boiernaș decedat atunci, serdarul Dimitrie Derețași bașa. Șapte ani mai târziu, după obiceiul ortodox, rămășițele acestuia (amestecate cu cele ale lui Mazeppa) au fost deshumate și spălate pentru obișnuitele ceremonii de pomenire. Chiar în acel timp însă, o poruncă a guvernului Moldovei interzicea înmormântările în biserici; așadar, oșemintele amestecate ale celor doi au fost depuse într-un nou mormânt, săpat în afara bisericii, în dreapta pridvorului. Acesta a fost acoperit cu o nouă lespede de marmură, pe care a fost sculptată din eroare acvila bicelală a Imperiului habsburgic, în locul vulturului Ucrainei. Dar și acest mormânt, pe care Kogălniceanu l-a văzut în 1845, la numai trei ani de la inaugurare, a dispărut ulterior, încât la 1881 nu se mai știa nimic despre el, iar fotografia bisericii executată la începutul veacului nostru (înainte de 1914) prezintă în dreapta pridvorului doar o stradă pavată, fără nici o urmă de morminte.

Cât despre vechea piatră funerară a lui Mazeppa, lui Kogălniceanu i s-a relatat că funcționarii carantinei din Galați au trimis-o lui Mihai (Mihalache) Ghica, fratele fostului domn al Țării Românești, Alexandru Ghica (1834-1842).

Se știe că faimosul, în epocă, Mihai (Mihalache) Ghica, cunoscut îndeosebi ca mare ban, deși în 1835 fusese numit de către fratele său, ministru de interne al Țării Românești, a fost un mare colecționar de cărți, monede și „antichități” arheologice. În 1834 el a creat, de altfel, primul muzeu național de istorie naturală și antichități din

Țara Românească, care avea la bază o parte din colecția personală, aflată la reședința sa din București. Legată de acest muzeu a apărut și publicația *Muzeul Național*, ca supliment literar al *Curierului românesc*. Este, deci, foarte posibil ca funcționarii carantinei din Galați să-i fi trimis lui Mihalache Ghica pentru colecția sa, fragmentele pietrei de mormânt a lui Mazeppa. Casa lui M. Ghica din București, reproducă la 1850 într-o acuarelă de Brömser, se afla pe malul Dâmboviței, acolo unde, în 1888, s-a construit clădirea existentă și azi pe str. Ilfov nr. 6.

„Domeniul fabulilor”

În 1881, într-un raport prezentat ministrului V.A. Urechia, referitor la biserica Sf. Gheorghe din Galați, după ce prezintă toate transformările suferite de acest monument în veacul XIX, publicistul și juristul Pantazi Ghika, închină un capitol aparte mormântului lui Mazeppa. Fi-rește, la acea dată, negăsind nici o urmă de mormânt în biserică, necunoscând relațiile cronicilor interne tipărite de Kogălniceanu și nici informațiile acestuia publicate în 1845, el a făcut apel la „tradițiunea Galaților”. Conform acesteia, în epoca Eteriei (1821), turcii din Brăila au venit la Galați și au jefuit biserica, căutând bogățiile din mormântul lui Mazeppa: „au dezgropat pe acest erou, jefuind tot ce a[u] găsit pe dânsul, și au aruncat capul în Dunăre, iar piatra mormântală ascunsă și scăpată de creștini, ar fi fost transportată după evacuarea Galaților de turci, la biserica Maica Precista. Unii afirmă că acolo, iar nu la Sfântul George a fost mormântul lui Mazeppa. Tot tradițiunea mai adaugă că, după invaziunea muscalilor la 1832, generalul Mavros trecând prin Galați, și văzând piatra mormântală a lui Ma-

zeppa, ar fi ridicat-o și ar fi luat-o, iar mai târziu, ar fi trimis un facsimil de pe acea piatră, ce s-ar fi rezeamat pe zidul bisericii Maica Precista”.

Lui Pantazi Ghika i s-a povestit și despre vizita lui Kogălniceanu la Galați, acesta fiind însoțit de baronul d'Auvril; despre faptul că el ar fi aflat cu acel prilej o inscripție, mormântul și în acesta un hrisov care consemna înmormântarea lui Mazeppa acolo și că toate acestea Kogălniceanu le luase cu el. Tot atunci i s-a spus că și Grigore Tocilescu ar fi găsit urme despre mormântul lui Mazeppa, dar la biserica Precista. Cert este însă faptul că Pantazi Ghika însuși nu a găsit nici o urmă din cele relatate la nici una din cele două biserici, formându-și „o deplină convicțiune că o asemenea piatră mormântală nu a fost niciodată în colecțiunea generalului Mavros”. Mihail Kogălniceanu nu era în București și ca atare nu a răspuns scrisorii pe care i-o adresase Pantazi Ghika, iar Grigore Tocilescu l-a informat că nu găsisse nimic în legătură cu lăcașul de veci al lui Mazeppa.

În fața contradicției dintre afirmațiile tradiției gălățene și lipsa oricăror indicii despre existența mormântului la vremea din cele două biserici gălățene, Pantazi Ghika adoptă, în 1881, părerea după care Mazeppa ar fi murit în „1790” (corect în 1709) la Bender, existența mormântului acestuia la una din cele două biserici gălățene fiind, după el, „mai mult decât problematică, și intră în domeniul fabulilor”.

În anii următori s-a așternut tăcerea. Rareori s-a mai consemnat, în sec. XX, ceva despre acest subiect și de regulă sub formula „aici se zice că s-ar fi înmormântat Mazeppa” (la biserica Sf. Gheor-

ghe). Oricum, în vremea noastră, și această biserică a dispărut, demolată.

Deci, rezumând, Mazeppa a murit înainte de 30 septembrie 1709 (foarte probabil în cursul acestei luni), fiind înmormântat inițial la Tighina, sau poate mai exact, în biserica satului Varnița, aflată foarte aproape de cea dintâi localitate. De aici, apropiatii hatmanului i-au strămutat rămășițele în biserica mănăstirii Sf. Gheorghe din Galați, în intervalul circa 30 septembrie 1709-ante 29 iulie 1711. Mormântul i-a fost jefuit de tătari îndată după 29 iulie și înainte de 8 noiembrie 1711, oșemintele (poate doar o parte din ele) fiindu-i aruncate pe malul Dunării. Ulterior, mormântul a fost restaurat și oșemintele (câte au mai fost recuperate) repute în același mormânt, până în 1835, când în locul de veci al lui Mazeppa a fost depus un boirnaș moldovean. Șapte ani mai târziu, rămășițele amândurora au fost scoase și înmormântate în exteriorul bisericii, sub o lespede, împodobită, fără nici un temei, cu acvila bicefală habsburgică. Și acest mormânt, care putea fi văzut în 1845, a dispărut însă ulterior, înainte de 1881. Cât despre lespedeza inițială de pe mormântul lui Mazeppa, aceasta a fost înlăturată înainte de 1845, pierzându-i-se urma, fie că a fost luată în 1832 de către hatmanul Nicolae Mavros, fie că, mai probabil, pe la 1842 a intrat în colecția lui Mihail Ghica și, ulterior, i s-a pierdut urma.

Astăzi, în afara relatărilor scrise pe care le-am amintit în aceste pagini, nu se mai păstrează nici o urmă a mormântului lui Mazeppa. Este și aceasta o consecință, una dintre multe altele, a vremurilor de restriște prin care au trecut țările române de-a lungul vremurilor. ■

Un fruntaș național țărănist depune

mărturie în fața istoriei

● Se caută un drum spre Palat ● Iluziile doctorului Lupu ● „Asigurările lui Hitler” — poveste de adormit copiii ● Unii intră la mareșal cu ideile lor și ies cu părerile lui ● Maniu ține mult la armonia din sânul partidului ● Soluția pare a rămâne tot în mâna regelui ● Nichifor Crainic crede că s-a „înșelat profund” ● Un glas de sirenă la urechea doctorului Lupu ● Un „duel” mareșal-rege ● Generalii se zbat între regulamente și grija pentru o viață liniștită

IOAN HUDIȚĂ: PAGINI DE JURNAL

1944

[Vineri, 24 martie]. Plec de la Maniu pe la 10.30 direct la Mihai Borcea pe care-l rog să-mi aranjeze o întâlnire cu Sănătescu, dacă se poate, chiar după masă. La ora două primesc un telefon de la el că totul este aranjat pentru ora 6 în seara aceasta...

La discuția cu Sănătescu a asistat și Borcea. După ce l-am pus în curent cu mesajul lui Știrbei și cu părerea mea și a lui Maniu referitor la ceea ce ar putea face regele, el mi-a răspuns că „în adevăr situația e f. gravă și că Antonescu ar trebui convins să înceteze ostilitățile”. Sănătescu promite să vorbească cu regele și cu Antonescu de îndată ce se va reîntoarce în Capitală. „Și dacă Antonescu totuși se opune și vrea să continue războiul, ce e de făcut?; ar putea oare regele să-l constrângă?”, l-am întrebat eu. „Nu știu singur ce să răspund; situația e f. delicată;

regele e prea tânăr și fără experiență; cât timp Antonescu are încrederea armatei și a trupelor germane din țară, cum l-ar putea constrânge regele, dacă el e hotărât să continue războiul?”, răspunde Sănătescu. „Și totuși ceva trebuie făcut, din moment ce ne dăm seama că războiul este pierdut și țara trebuie salvată, am continuat eu; după cât știm noi, sunt f. mulți generali cari judecă la fel situația; n-ar fi cazul ca toți aceștia să adreseze un memoriu lui Antonescu în care să-i arate inutilitatea continuării războiului și să-l forțeze să-i pună capăt? Am auzit că Marele Stat Major este și el în divergență cu Antonescu pe o mulțime de chestiuni și că însuși Șteflea socoate războiul pierdut și vrea să demisioneze; toți aceștia, dacă ar adresa un memoriu, bine documentat, lui Antonescu și i-ar atrage atenția asupra gravelor consecințe pentru țară, dacă nu se pune capăt ostilităților, nu

credeți că ar putea avea un efect decisiv asupra lui?; la rigoare, memoriul ar putea fi adresat regelui, ca șef suprem al armatei”.

„Desigur, un astfel de memoriu ar putea avea efect, mi-a răspuns Sănătescu, dar mă întreb câți generali l-ar semna?; mă gândesc chiar la mine, mai întâi, și apoi la Șteflea; un astfel de act, în timp de război, este extrem de primejdios și ar putea fi interpretat drept un act de răzvrătire”. „Cred că vă înșelați, i-am replicat eu, nici un regulament din lume nu poate obliga pe un militar să execute orbește un ordin, când el este absolut convins că e cu totul greșit; el are dreptul să-și spună părerea chit că, din motive de disciplină, e silit să-l execute cum i se ordonă; suntem în plin război, inamicul a trecut deja frontiera în Basarabia, în mai multe puncte; guvernul a luat o serie de măsuri grave pentru evacuarea populației și autorităților; o parte din ar-

În numărul trecut am întrerupt relațiile lui Ioan Hudiță despre evenimentele din ziua de 24 martie, exact după ce terminase vizita pe care o făcuse în cursul dimineții lui Maniu. Reluăm firul întâmplărilor din acea zi și vom ajunge cu selecția noastră până în ziua de 1 aprilie, inclusiv. Reamintim cititorilor că întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar cuvintele explicative introduse de noi prin paranteze drepte. Notele din subsol conțin relații despre personaje pe care cititorul nu le-a întâlnit în fragmentele anterioare, precum și unele precizări despre evenimente menționate sumar în text.

mata noastră de pe front, în special cea din Crimeea și de la Sevastopol, este ca și încercuită; în astfel de împrejurări grave pentru țară mai este cazul ca generalii noștri să se mai împiedice de subtilități regulamentare și să nu-și ia răspunderea de a așeza pe hârtie ceea ce cred ei că trebuie făcut?; într-o zi s-ar putea ca țara să-i întrebe de ce n-au curajul răspunderii și să fi atras atenția celor de sus asupra greșelilor care le fac; dacă semnează unul sau doi, să zică că este oarecare primejdie, însă dacă-l semnează 10, 20, 30 de generali, foști combatanți de corpuri de armată sau chiar de șefi de stat major, mai poate fi vreo primejdie pentru cei ce-l semnează?; de altfel, memoriul poate fi redactat în așa formă încât să evite orice pretext de interpretare greșită; bine înțeles, inițiativa trebuie luată de un *general distins*, atât sub raportul competenței militare cât și din punct de vedere al autorității sale morale, pentru a inspira o încredere totală atât regelui, cât și celor chemați

să-l semneze". Am fost fericit că am putut să-i spun toate aceste lucruri fără ca el să se supere sau să-mi facă vreo figură. M-a ascultat în liniște, lăsându-mi impresia că l-am convins. „Desigur, situația e f. gravă, a spus el, și noi trebuie să facem ceva pentru a salva țara și mai ales să împiedicăm ca războiul să continue pe teritoriul nostru".

După întrevederea cu Sănătescu, care s-a terminat la ora 8, am trecut pe la Maniu să-l pun la curent cu ceea ce discutase cu șeful Casei [militare] regale. A rămas încântat, felicitându-mă pentru modul cum i-am vorbit și mai ales pentru sugestia pe care i-am făcut-o în legătură cu memoriul generalilor. Maniu m-a rugat să-i pregătesc eu lui Sănătescu un proiect de memoriu. Măine dimineață voi cere audiență lui Ică. Ajung acasă pe la 11 noaptea. Sunt obosit ca să mai ascult radio.

Sâmbătă, 25 martie. Vorbesc la 8.30 cu Rădulescu, la telefon, și-l rog să-mi aranjeze o audiență la Ică... Ziarele noastre publică un *Comunicat* din partea guvernului român prin care dezmente categoric știrile, publicată de

Agencia Rador, că Știrbei are o misiune oficială pentru negocierea unei păci cu Aliații. „Națiunea română, zice *Comunicatul*, nu este preocupată decât de propria ei existență". În Ungaria sosesc mereu noi trupe germane. Se dezmente știrile că regentul Horthy ar fi arestat.

Pe la 12 îmi telefonează Rădulescu. Ică mă va primi luni dimineață, la ora 9... [Pe seară] trec pe la Maniu să-l pun în curent cu audiența la Ică de luna viitoare. El stă mereu în pat din cauza picioarelor. În cursul zilei l-au vizitat Dinu Brătianu și dr.-ul Angelescu¹, alarmați și ei de situația și de încăpățănarea lui Antonescu de a continua războiul pe teritoriul țării. Ei s-au plâns lui Maniu de Gh. Brătianu, care și azi e de acord cu Antonescu că nu trebuie să se despartă de nemți. De la Maniu, am trecut pe la opt seara, la Lupu. Îl găsesc și pe el în pat. De două zile nu se simte bine cu inima. Fratele său, profesorul, i-a recomandat liniște, regim sever și odihnă. L-am

¹ În imagine: Mihai Antonescu vorbind ziariştilor români în Aula Fundației Carol I.

¹ Dr. Constantin Angelescu (1869-1950), fruntaș marcat al Partidului Național Liberal.

pus în curent cu situația de pe front și cu discuția avută cu Sănătescu. El e sceptic. Nu crede să putem ajunge la înțelegere cu Antonescu, pe care-l consideră „vândut nemților”. „În caz că rușii ajung în București, zice el, și Antonescu ar mai vrea să continue rezistența pe Carpați, în cazul acesta s-ar pune pentru noi o grea problemă: mai rămânem noi pasivi sau trecem la acțiune și formăm un guvern care să caute un *modus vivendi* cu rușii”. „Să sperăm că nu vom ajunge aici, căci altfel situația ar fi tragică, să ne vedem cu jumătate de țară ocupată de ruși și cu două guverne, în stare de război între ele”, i-am răspuns eu. „Eu sunt singurul, a continuat Lupu, care prin trecutul meu aș putea poate obține de la Soviete maximum de avantaje pentru țara noastră”. „Așa ar fi logic, i-am replicat eu, însă nu știu dacă în situația de azi ele n-ar prefera elemente mai docile, pe care să le poată duce de nas, decât un om integru și patriot ca d-voastră”. Lupu n-a mai continuat. A rămas să mai vedem cum evoluează situația...

Duminică, 26 martie. Trec pe la 9 la Maniu și mă înțeleg cu el asupra celor ce trebuie spuse lui Ică, mâine la audiență. Am pregătit pentru această audiență și o notă scrisă pe care o voi lăsa-o pentru a o discuta și cu mareșalul. I-o citesc lui Maniu și el e complet de acord. Plecând de la ideea de bază că nemții au pierdut definitiv războiul și ca atare orice solidarizare cu ei amenință să se transforme într-un dezastru pentru noi, nota prevede necesitatea încetării imediate a ostilităților, rechemarea trupelor de pe front, care se mai pot retrage și formarea unui guvern de uniune națională care să înceapă negocieri de pace cu Aliații; dacă mareșalul vrea să prezideze acest guvern, noi îi dăm tot concursul, dacă nu acceptă, noi îl rugăm să demisioneze și să lase regelui libertatea de a forma acest guvern. Maniu mă roagă să-i spun lui Ică,

după ce-i voi citi nota, că eu reprezint nu numai punctul de vedere al partidului nostru, ci și al Partidului Liberal de sub șefia lui Dinu Brătianu...

Luni, 27 martie. La ora 9 la Mihai Antonescu. L-am găsit demoralizat, obosit și cu cearcăne mari în jurul ochilor. Nimic din viociunea lui obișnuită și mai ales din aplombul pe care-l așia în timpul audiențelor. M-a invitat să iau loc, spunând cu un aer trist și abătut: „Cine și-ar fi putut închipui să ne vedem în astfel de împrejurări”. „Noi, am început eu, am prevăzut că așa ceva se va întâmpla dacă mergem alături de nemți; știi f. bine acest lucru și nu cred că mai este nevoie să insist; totul este acum, cum ieșim din această nenorocire în care ne-ați vârat!” I-am citit nota și-apoi i-am întins-o pe[ste] birou. „Eu așa aș proceda, dacă aș fi în locul mareșalului, mi-a spus Ică, însă eu nu-l pot influența, oricât aș încerca, pentru că nu odată i-am atras atenția că jucăm o carte f. riscantă; el o ține pe-a lui, că nemții nu pot fi învinși și că noi nu putem fi salvați decât luptând alături de ei”. El mi-a spus în continuare că mareșalul s-a întors de la Hitler! mai convins ca oricând că pacea depinde numai de ei și că f. curând armata germană, „înzestrată cu arme noi”, va relua ofensiva pentru redresarea frontului de sud. Pe un front mai redus, Hitler este hotărât să rămână în defensivă față de ruși și să aibă mână liberă pentru a face

față unei debarcări anglo-americe în Apus sau eventual să debarce el în Anglia. „Datorită acestor asigurări, continuă Ică, s-au luat măsurile de evacuare a populației și a autorităților din regiunile expuse pătrunderii rusești și mareșalul este convins că această situație nu va ține mult și frontul va fi curând restabilit, dacă nu pe Bug, sigur pe Nistru”. I-am atras atenția că f. mulți generali, fără să-i numesc vreunul, consideră războiul ca definitiv pierdut și sunt de părerea noastră, că noi trebuie să-i punem imediat capăt. „Știu, mi-a răspuns Ică, tocmai de aceea mareșalul l-a văzut pe Hitler, pentru a analiza cu el situația; acum, după asigurările și explicațiile cu care s-a întors, toți acești generali își vor schimba părerea; cât despre guvernul național pe care-l propune partidul vostru, eu am discutat de mai multe ori cu mareșalul această chestiune; mareșalul ar fi fericit să poată face așa ceva, însă e cu neputință, întrucât orice schimbare de guvern, în situația de azi, ar fi interpretată de Hitler drept un început de defecțiune și noi am păți-o mai rău ca ungurii”. Atingând la urmă chestiunea că toată lumea politică este astăzi pentru încetarea războiului și nu înțelege de ce mareșalul se mai încăpățânează degeaba, Ică mi-a răspuns că în afară de Maniu și Dinu Brătianu și câțiva dintre prietenii lor mai apropiați ceilalți oameni politici, când vorbesc cu el sau cu mareșalul, nu sunt chiar atât de categorici în susținerea părerii lor. El mi-a citat cazul lui Lupu și al lui Mihalache cari, de câte ori vorbesc cu el sau cu mareșalul, „nu se arată destul de convingși de soluțiile propuse de cei doi bătrâni, Maniu și Brătianu”. „Poate dacă generalii și cei câțiva oameni politici, pe care mareșalul îi prețuiește, i-ar vorbi mai categoric, a continuat Ică, sunt convins că el ar ceda mai repede; în realitate, păreri sunt f. împărțite și f. mulți dintre acei cari se pronunță în contra politicii ma-

¹ Se referă la vizita și convorbirile purtate de Antonescu și Hitler în zilele de 23-24 martie, la Klessheim. Cu acel prilej, Hitler a declarat: „După atitudinea nelaoială a guvernului maghiar și întrucât nici România, nici Ungaria nu și-au însușit niciodată arbitrajul de la Viena și după ce Italia este desprinsă în prezent, Germania nu consideră oportun să mai continue a figura pe mai departe ca semnată al arbitrajului de la Viena. El (Führerul) roagă pe Antonescu să nu amintească deocamdată față de nimeni această declarație; la momentul potrivit, el [Hitler] are s-o facă publică”. O nouă momeală pentru a-l lega și mai strâns pe Antonescu de Germania.

reșalului, pe la spate, când discută cu el, se declară de acord cu dânsul". Asupra ultimelor sale observații am fost nevoit să-i dau dreptate. Ne-am despărțit fără să ajungem la vreo înțelegere.

De la el, am trecut câteva minute pe la Rădulescu. El e complet de acord cu noi și e sigur că Antonescu „este un mare naiv care se lasă înșelat și de data aceasta de Hitler”. A rămas să ne vedem, pe săptămâna viitoare.

Am văzut apoi pe Maniu. L-am găsit discutând situația de pe front cu Ionel Pop și Ghiță Pop. Le-am povestit în cele mai mici amănunte discuția avută cu Ică și Rădulescu. Rezultatul negativ al întrevederii nu i-a surprins. La fel, nu i-a surprins nici atitudinea lui Lupu și Mihalache față de Antonescu. Maniu știe mai mult decât mine în această privință, dar se ferește să facă vreun comentariu care să poată strica armonia de partid, cel puțin în aparență. Ghiță Pop, care nu-l înghite pe Mihalache, profită de ocazie și-l atacă serios, acuzându-l de „atitudine dușmănoasă” față de Maniu „și de ipocrizie”. Pe Lupu îl acuză, întrucât îl consideră „bătrân și puțin senil”. „Cam exagerezi, dragă Ghiță”, i-a răspuns Maniu, punând capăt acestui subiect. „Soluția, continuă el, rămâne tot la rege și la Sănătescu; acesta ar trebui convins să ia el inițiativa memoriului adresat regelui; eu m-am înțeles cu Dinu Brătianu să cerem împreună audiență regelui; dacă, între timp, am avea și acest memoriu, situația noastră față de rege ar fi și mai mult ușurată. Ne înțelegem apoi ca să întreprindem noi acțiunea întocmirii unui memoriu cu generalii noștri din partid și pensionari, pentru cazul că Sănătescu nu reușește să facă el unul, semnat de generalii în activitate. Rămâne să vadă pe generalul Cihoski și

să mă înțeleg cu el în această chestiune...

Moscova anunță în cursul serii că nemții se retrag pe frontul central „în cea mai mare debandadă, părăsind peste tot arme și munițiuni”. Rușii au cucerit deja Balta și Tiraspol și se apropie de Colomeia. Ei au trecut în mai multe puncte Prutul superior și se apropie de Cernăuți. Hotinul este încă în stăpânirea nemților, însă rușii au trecut Nistrul, la nord și la sud de această localitate.

Marti, 28 martie. La 9 dimineața mă duc la Cihoski să discut cu el chestiunea unui memoriu pentru rege și Antonescu. După lungi discuții, el acceptă să convoace câțiva generali la el acasă, sâmbăta la ora 5... Trec apoi la Hulubei pe care-l găsesc singur și abătut. A vorbit ieri după masă cu mareșalul, care i-a dat „asigurări că vom ieși bine”, însă el se îndoiește. Antonescu i-a spus că „azi sau mâine” rușii vor intra în Cernăuți, care este evacuat deja, de câteva zile. De la mareșal, el a trecut, pe la Ică, pe care l-a găsit pregătind o listă de frunțișari basarabeni și bucovineni, cari vor fi trimiși în străinătate pentru a nu avea neplăceri din partea rușilor. Guvernul pune la dispoziția lor un fond de 10 milioane franci elvețieni într-o bancă din Geneva. Hulubei îmi spune că s-a decis să nu mai plece și să rămână în Capitală „orice s-ar întâmpla”.

Sedintă la Filmul Românesc între 11.30 și 12.30. Rezolvăm chestiuni de administrație. Incasările merg prost căci n-avem filme bune și nici publicul nu mai frecventează cinematografele de când cu exercițiile de alarmă și cu băgania populației din Basarabia, Bucovina și Moldova de nord. Bietul Nichifor Crainic e negru de supărare. „Cine și-ar fi închipuit să ajungem aici”, spune el. „Oricine care cunoaște situația

internațională, i-am răspuns eu; noi național-tărăniștii am spus-o de la începutul războiului că așa se va întâmpla, dacă mergem alături de nemți, cari vor fi bătuti mar, ca și-n primul război mondial”. „Eu unul n-am crezut și văd acum că m-am înșelat profund”. Toată nădejdea lui este acum la noi „să-l convingem pe Antonescu să înceteze ostilitățile și să predea puterea lui Maniu”.

Pe la 6 seara trece Lupu pe la noi. Stă o oră și ceva. Trece în revistă evenimentele zilei. El e ceva mai bine, însă ține un regim sever. Îmi spune că în ultimul timp a fost vizitat de mai multe ori de Ralea și Ghelmegeanu cari i-au spus că dacă rușii ocupă Iașul și avansează spre Bârlad-Galați, „atunci poate s-ar putea înigheba un guvern prezidat de el, singurul om care ar fi agreeat de Moscova”. După cum prezintă el chestiunea, îmi face impresia că propunerea acestora îi surâde. Îl întreb cum ar vedea el compunerea unui astfel de guvern. „Din toate elementele de stânga, răspunde el, de la noi și de la liberali, plus câte un reprezentant al socialistilor și comunistilor”. Îl răspund răsărind și bătându-l pe umăr, că ar face bine să nu mai vorbească absolut cu nimeni despre astfel de aventură care l-ar compromite grav dacă se ebruizează. Ghiță Pop are dreptate când pretinde că bietul Lupu începe a se seniliza...

Miercuri, 29 martie. Văd după ora de curs pe Giurescu și pe Rosetti-Bălănescu², cari mă așteptau în cancelarie să mă întrebe dacă este adevărat zvonul care circula în oraș, că Antonescu ar fi demisionat și că Maniu ar fi însărcinat cu formarea noului guvern. „Așa ar trebui să fie dacă Antonescu ar fi un om cuminte, le-am răspuns eu; din nenorocire, el este hotărât să continue războiul chiar pe Carpați, la nevoie, fiind convins că f. curând nemții vor restabili situ-

¹ Generalul Henry Cihoski (1871-1950), inspector de armată în 1927 și ministru de război (1928-1930); se remarcase în timpul

primului război mondial, în cadrul luptelor de pe Valea Otului, de pe Topolog și apoi la Mărăști.

² Alexandru Rosetti (1895-1990), lingvist și filolog, profesor universitar, academician.

atja pe frontul rus". „De data aceasta, zice Giurescu, el își face iluzii deșarte; bolșevicii vor fi curând la Iași, iar peste câteva zile vor ajunge și la București; eu o iau din loc imediat spre Constantinopol, căci vreau să las altora bucuria de a trăi sub barbaria bolșevică". Rosetti-Bălănescu e hotărât să plece și el, cu grupul de bucovineni și basarabeni, în Elveția, pentru a se folosi de fondul pus de guvern [la dispoziție]. El speră să aranjeze cu Ică să fie și el trecut pe tabelul de la Președinție. Trec apoi pe la biroul lui Săveanu¹, unde găsesc pe Marmeliuc², pe Nistor³ și Ciobanu⁴. Aflu de la ei că Cernăuții au fost ocupați în dimineața aceasta de ruși, care avansează spre Storonița și Siret. Ei se pregătesc de plecare în Elveția, fiind toți trecuți pe lista de la Președinție. Sunt atât de abătuiți, încât îi scutesc de a-i mai judeca pentru politica lor greșită din ultimii ani...

Joi, 30 martie. După ora de curs ies cu Ralea și luăm o cafea la Capsa. Discuție interesantă cu el. Începe să-mi repete teza lui pe care o cunosc de la Lupu... Ralea e de părere că s-ar putea face apel și la o serie de tineri liberali, bineînțeles fără Gh. Brătianu, iar mai târziu chiar la Tătărescu, care regretă politica lui din trecut „și e dispus să colaboreze cu un guvern Lupu". După el, „o astfel de formulă trebuie pregătită din timp, căci ea nu devine posibilă decât în momentul când vom fi convinși că nu mai este posibilă o pace separată anglo-germană"... L-am ascultat fără să-l întrerup, convins că am în fața mea un aiurit, care nu-și dă seama de situația ridicolă în

care se pune... I-am precizat din nou că noi socotim războiul definitiv pierdut de puterile Axei și că suntem convinși că nimeni nu va trata o pace separată cu Hitler. Ralea mi-a spus că intransigența noastră este regretabilă și că, datorită ei, noi vom pierde multe simpatii, printre care „chiar și a lui Pătrășcanu și a prietenilor săi, care împărtășește pe deplin planul său de guvern Lupu". „După câtă pricepere politică are Pătrășcanu și după câtă forță politică reprezintă el și tot partidul lui, ne putem fi bine lipsi, căci ei mai mult ne încurcă decât ne pot ajuta", i-am răspuns eu. N-am voit să-i spun că noi îi și ajutăm bănește, în timp ce ei nu fac absolut nimic...

Vineri, 31 martie. Întâlnire cu Sănătescu, acasă la Borcea, la ora 10 dimineața, la cererea lui. Îmi spune că ieri după masă, între 5 și 6.30, a avut loc o discuție aprinsă între el și Antonescu, în fața regelui. S-a discutat întreaga situație de pe front. Regele l-a rugat pe Antonescu să-i explice ce intenții are față de retragerea nemților și de apropierea rușilor de Chișinău și Iași. Antonescu l-a răspuns că are asigurări „formale" din partea lui Hitler că frontul se va stabili pe o linie Rădăuți-Botoșani-nord de Iași-Bălți-Chișinău-Tighina și că în nici un caz Iașul și Chișinăul nu vor cădea în mâinile rușilor. „Frontul german de sud, cu Odesa și Crimeea inclusiv, a mai spus Antonescu, va rezista cu orice preț, indiferent ce s-ar putea întâmpla în apusul Europei, debarcă anglo-americanii sau atacă Hitler Anglia. Este o armată de peste 30 divizii pe care Hitler nu le poate sacrifica; eu cred în victoria lui și sunt hotărât să lupt mai departe alături de el". „Mi-e teamă că vă înșelați, d-le mareșal, i-a răspuns regele; f. multă lume, printre cari și generali cari luptă pe front, crede că războiul e definitiv pierdut, iar cât despre promisiunile și asigurările date de Hitler, mare bază nu se mai poate pune, dată fiind expe-

riența noastră din trecut; de aceea eu cred că noi ar trebui să judecăm serios situația și să vedem dacă nu e cazul să încetăm ostilitățile". „Antonescu a sărit în sus, spune Sănătescu, și ridicându-se de pe scaun, a început să vociferare, făcându-mă pe mine răspunzător de «ideile greșite pe care le are despre situație Maiestatea Sa regele; eu v-am numit în acest loc tocmai pentru a veghea ca Maiestatea Sa să fie ferită de orice influență din partea politicienilor interesați și a unor generali fricoși și neinformați; văd că m-am înșelat grav». Eu sunt f. calm de felul meu, a continuat Sănătescu, și-n toată cariera mea de militar am dovedit o mare stăpânire de sine, și [și] de data aceasta m-aș fi stăpânit dacă reproșul lui Antonescu mi-ar fi fost făcut între patru ochi; făcând însă în prezența regelui, am fost nevoit să reacționez, repet, în contra firei mele și i-am răspuns așa cum trebuia". Sănătescu a început prin a-i spune că pe el nu-l interesează politica și că discută situația ca militar „și numai ca militar". Sănătescu i-a arătat apoi că toți generalii cu care a vorbit el în ultimul timp, în număr de 11, dintre cari comandanți de mari unități pe front, ca Dumitrescu și cu Șteflea, șef al Marelui Stat Major, toți sunt convinși că nemții au pierdut războiul și că noi facem o imensă greșală, legându-ne soarta de ei. „Toți aceștia nu știu ce știu eu", l-a întrerupt Antonescu. „Știu la ce vă referiți, i-a răspuns Sănătescu, numai că ei, ca și mine, nu mai cred în planurile și promisiunile lui Hitler care ne-a înșelat de atâtea ori; în orice caz, și această ultimă iluzie care și-o mai face el despre o pace separată cu Anglia se va spulbera curând, căci eu sunt convins că anglo-americanii vor debarca f. curând în Europa occidentală și atunci se va vedea cine a avut dreptate, eu sau d-voastră; din nenorocire, atunci s-ar putea să fie prea târziu și nu știu dacă rușii nu vor ajunge la București pînă la acea dată;

¹ Teofil Sauciuc-Săveanu (1884-1971), profesor universitar de istorie veche.

² Dimitrie Marmeliuc (1886-7), profesor universitar de greacă veche la Cernăuți.

³ Ion Nistor (1878-1962), istoric, profesor universitar la Cernăuți, academician.

⁴ Ștefan Ciobanu (1883-1961), specialist în istoria literaturii române vechi, profesor universitar, academician.

d-stră, d-le mareșal, vă luați o prea grea răspundere jucând soarta țării pe o carte așa de slabă". „Eu mi-am luat toată răspunderea și voi plăti cu capul meu, dacă se va întâmpla să aveți d-stră dreptate". „Pentru țară însă riscul este prea mare, a spus regele, și de aceea, ar fi bine, d-le mareșal, să vă mai gândiți". După ce mi-a povestit toate aceste lucruri, Sănătescu m-a rugat să-l pun în curent pe Maniu, declarându-mi următoarele: „De azi înainte, vă rog să conați pe sprijinul meu; nu fac politică, însă ca român și ca militar sunt alături de d-stră în lupta pentru salvarea țării; sunt fericit că regele, cât este el de copil, gândește ca și mine; pe dl. Maniu nu-l pot încă vedea până când nu voi ști cum reacționează Antonescu față de cele discutate cu el". A rămas să ținem legătura prin Borcea. De la acesta am plecat la Maniu, însă nu l-am găsit. El ia dejunul la Dinu Brătianu.

După masă, între 5 și 6, am încheiat cursul la Școala de arhivistă, după care m-am dus la Popovici, la sedința de birou; a lipsit numai Mihalache; le-am povestit discuția cu Sănătescu fără să precizez locul unde ne-am întâlnit, căci așa m-am înțeles cu Borcea, în interesul cauzei. Numai Maniu este în curent cu acest lucru. Povestirea mea a făcut o mare impresie asupra tuturor, chiar și asupra lui Maniu, care nu se aștepta la o atitudine atât de hotărâtă din partea regelui și a lui Sănătescu [în text eronat: Antinescu]. „Dacă regele și Sănătescu i-au vorbit așa lui Antonescu, zice Lupu, atunci se poate întrevăde o porțiță de salvare; noi putem deci conta pe sprijinul regelui și al lui Sănătescu". Lupu propune ca Maniu împreună cu Dinu Brătianu să ceară imediat audiență regelui pentru a-i cere formarea unui guvern național. Popovici și Ghiță Pop recunosc și ei importanța faptului că generali de seamă încep să ia atitudine în contra politicilor mareșalului și se alătură propune-

rii lui Lupu. Maniu răspunde că fără să cunoască aceste lucruri el s-a înțeles azi la prânz cu Dinu Brătianu să ceară chiar azi audiență regelui. El așteaptă rezultatul chiar în seara aceasta... Ne despărțim pe la 10.30.

Sâmbătă, 1 aprilie. La opt dimineața mă trezesc cu Constantinescu-lăși și cu Joja¹. Vor să știe dacă este adevărat că Antonescu demisionează și dacă a fost însărcinat Maniu cu formarea guvernului, cum se vorbește în oraș. I-am pus în curent cu situația, mergând pe jos de la mine de-acasă până la Spitalul Colțea, căci când au sosit ei, ieșeam pe poartă. Le-am repetat din nou poziția noastră ca partid față de Antonescu. Constantinescu și Joja nu mai știu cum să-și exprime admirația lor și a prietenilor lor față de curajul cu care noi ne susținem politica noastră externă într-un moment așa de grav, când burghezia noastră, zice Joja, „tremură de frica bolșevismului". „De Lupu și de tine nu mă mir, căci vă știu de mult sinceri democrați, zice Constantinescu, ceea ce mă surprinde, este faptul că Maniu, care trece drept un naționalist șovin, împărtășește păreri voastre în privința raporturilor cu Sovietele". Le-am răspuns că ei nu cunosc bine pe Maniu, care este desigur un naționalist, ca și mine și Lupu, dar nu șovin, așa cum o dovedește actul Unirii de la Alba Iulia și toată politica lui de atunci și până azi. Le-am arătat apoi că el este un mare democrat, dar un om moderat, care nu forțează nota. „Nu-i place desigur bolșevismul și nici imperialismul rusesc, am continuat eu, însă preferă pe ruși nemților, ca și mine, întrucât de primii, chiar dacă am cădea un timp sub dominația lor, am mai scăpa, pe când de sub nemți n-am mai scăpa niciodată". Ne-am despărțit în fața Spitalului Colțea...

La ora 5 p.m. la Cihoski.

Sunt prezenți: general G. Negrei, Ștefan Ionescu, fost șef de Stat Major, Gh. Rujinski, G. Dragu, I. Sichițiu, fost șef de Stat Major, și Gh. Dabija. Îi cunosc pe toți, afară de Dragu și Dabija, generali bătrâni, de mulți ani la pensie. După o scurtă introducere a lui Cihoski, referitoare la scopul acestei reuniuni, am luat eu cuvântul făcându-le mai întâi o expunere a situației politice în urma intrării rușilor în Basarabia, Bucovina și-n regiunea Botoșani-lăși. Pentru a le ușura situația, știindu-i fricoși; i-am pus în curent și cu divergențele dintre Antonescu, rege, Sănătescu, Șteflea și ceilalți generali cari au comandamente pe front. Le-am arătat apoi poziția partidului nostru și a celui liberal de sub șefia lui Dinu Brătianu față de Antonescu, de la începutul războiului și până azi, insistând asupra faptului că noi am fost tot timpul în contra alianței cu puterile Axei, fiind convinși că ele nu pot câștiga războiul, lucru care astăzi este evident pentru toată lumea. Le-am spus, în concluzie, că în discuțiile noastre cu Antonescu el se apără mereu cu argumentul că noi, oamenii politici, n-avem chemarea să ne pronunțăm în problemele militare. „Este momentul, am terminat eu, ca și d-stră, militari distinși, cari ați ocupat în cariera d-stră roluri de răspundere, ca și el, să-i arătați într-un memoriu că el greșește și că ar fi necesar, în interesul țării, ca el să pună capăt ostilităților". Pentru a le ușura și mai mult situația, mi-am permis să le citesc, la urmă, un proiect de memoriu pentru Antonescu și pentru rege.

A vorbit mai întâi Cihoski, care a invocat tot trecutul său de militar în serviciul țării, susținând că în toată viața

¹ Atanasie Joja (1904-1972), filosof, logician, profesor universitar, academician.

ÎNTÂLNIRI CU IULIU MANIU

GRIGORE RĂCEANU

Pe Iuliu Maniu l-am cunoscut personal¹ în 1937, în Munții Apuseni, la mormântul lui Avram Iancu și la gorunul lui Horea, unde s-a ținut o adunare pentru aniversarea revoluției din 1848. La acea adunare a avut loc o slujbă religioasă făcută de preoți din Munții Apuseni la care s-a adunat poporul din împrejurimi. Acolo, printre cei pe care i-am cunoscut, a fost și Iuliu Maniu.

În timpul războiului, aflându-mă la București, am luat legătura cu unele cadre ale Partidului Național-Tărănesc, pe care le cunoșteam de la Cluj și care se refugiaseră în Capitală în urma dictatului de la Viena. La București, P.N.T. a început să scoată o gazetă nouă, *Ardealul*, în locul *Patriei din Cluj*. Printre cei pe care îi cunoșteam era și avocatul Hagea, care la Cluj îndeplinea și funcția de redactor șef al ziarului *Patria*, în paginile căruia publicasem câteva articole, ca răspuns la unele materiale denigratoare la adresa sindicatelor C.F.R. din Cluj, apărute în gazeta *Ofensiva română*.

Contactele cu avocatul Hagea le-am menținut și la București. În cadrul discuțiilor cu acesta abordam probleme legate de ocuparea Ardealului de către Ungaria, situația românilor din această zonă, deposdarea lor de averi, îmbarcarea silită, inclusiv a femeilor și copiilor, și deportarea în România. Avocatul Hagea mi-a sugerat că ar fi bine să discut problemele respective și cu Iuliu Maniu și tot el mi-a facilitat

legătura cu secretarul general P.N.T., Ghiță Pop, cu ajutorul căruia am ajuns la Iuliu Maniu.

Pe atunci eu lucram direct cu Ștefan Foriș, care se plângea mereu că partidele politice, în primul rând P.N.T. și P.N.L., evitau în general lucrarea cu partidul comunist. I-am spus că prin cunoștințele pe care le-am avut la Cluj aș fi putut face unele legături cu reprezentanții P.N.T. Întrucât el mi-a cerut să-i dau o listă nominală cu persoanele respective, inclusiv cu precizarea poziției lor politice, am renunțat, comunicându-i lui Foriș că până la urmă cu toate eforturile făcute nu am reușit să stabilesc legătura cu fostele cunoștințe din cadrul P.N.T.

Ca să ajung la Iuliu Maniu, de obicei mă duceam la Ghiță Pop acasă, de unde luam mașina și, făcând mai multe ocoluri prin oraș, ajungeam la sediul unde se afla liderul P.N.T. Când, la prima întâlnire, i-am reamintit lui Iuliu Maniu că ne-am cunoscut în Munții Tebei, la mormântul lui Avram Iancu, și-a adus aminte de mine și a acceptat să stăm de vorbă, deși, așa cum am putut constata la vremea respectivă, nu accepta cu ușurință să stea de vorbă cu oricine, deoarece se ferea și el de Siguranța statului.

Întâlnirile cu Iuliu Maniu le-am continuat până la primul bombardament asupra Bucureștiului, în aprilie 1944. În cadrul întâlnirilor avute cu el am discutat problemele legate de linia pe care P.N.T. împreună cu P.N.L. și alte forțe politice trebuia să o adopte pentru scoaterea României din supunerea față de politica Germaniei, de în-

cercarea acestora de a introduce fascismul în țara noastră și, în general, de evitarea ca interesele Germaniei să predominie asupra celor ale României. În cadrul unei astfel de întâlniri Iuliu Maniu mi-a prezentat și pe Dinu Brătianu, cu care de asemenea am stat de vorbă.

Prin informațiile pe care le avea de la Ghiță Pop, Iuliu Maniu știa că făceam parte din mișcarea muncitorească, că fusesem președintele Sindicatului C.F.R. din Cluj, că eram membru a diferite comitii ce tratau problemele ce interveneau pe linie profesională și, în consecință, m-a acceptat ca interlocutor. În general, era interesat să aibă contacte și cu anumite pături muncitorești, în afara partidelor constituite, chiar și cu grupuri mai mici de țărani și muncitori de la care dorea să audă opinia lor cu privire la politica pe care o ducea P.N.T.

Iuliu Maniu nu știa însă că făceam parte din partidul comunist, lucru pe care nu i l-am spus nici lui Ghiță Pop, deși acesta mă bănuia că aveam contacte cu comunistii. Am dedus acest lucru când în cadrul unei discuții, Ghiță Pop, care avea încredere în mine cu toată bănuiala respectivă, m-a întrebat cu puțină ironie în glas:

— Dar ăștia ce mai fac?

Aluzie evidentă la partidul comunist. Eu, care în acea perioadă eram deja exclus din partid ca urmare a confruntării avute cu Ștefan Foriș, printre altele, pe problema anexării de către U.R.S.S. a Basarabiei și Bucovinei de Nord, i-am răspuns:

— Ce să facă? Fac ce li se dictează de la Moscova!

¹ Autorul relatării istorice publicate aici a activat mulți ani în partidul comunist, din care a fost eliminat de mai multe ori sub acuzații politice dintre cele mai grave (vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1994).

El a continuat:

— Sunt mulți?

— Nu prea mulți; mai puțin de o mie.

Cunoșteam această cifră din evidențele pe care Ștefan Foriș le avea asupra componenței partidului în anii războiului. Ghiță Pop, care păruese sincer mirat de cifra auzită, m-a întrebat:

— Sunt mulți români printre ei?

— Nu prea mulți, am spus eu, adăugând că erau foarte mulți bulgari, ucrainenii, unguri și evrei.

De asemenea, nu l-am informat niciodată pe Ștefan Foriș despre întâlnirile mele cu Iuliu Maniu, Ghiță Pop, avocatul Hagea și alții, deoarece comporta riscuri pentru mine, putând fi acuzat de menținerea unor legături în afara partidului. Știam însă de la Ștefan Foriș că reprezentanții partidului comunist au avut, în timpul războiului, unele contacte cu P.N.Ț. și P.N.L., purtând discuții inclusiv cu Iuliu Maniu, fapt confirmat de Ghiță Pop. Potrivit

celor relatate de Ghiță Pop, care mi-a descris unele întâlniri, liderul P.N.Ț. se interesa întotdeauna de poziția partidului comunist față de dictatul de la Viena și problema Basarabiei și Bucovinei de Nord. Dacă în problema Ardealului poziția P.C.R. era mai apropiată de cea a P.N.Ț., în cazul Basarabiei și al Bucovinei de Nord aceasta era total opusă, datorită susținerii de către reprezentanții partidului comunist a liniei trasate de Moscova și Comintern, linie potrivit căreia cele două provincii românești nu au fost anexate, ci eliberate de sub ocupația burgheză-moșierească și încadrate în Uniunea Sovietică pe baza consimțământului populației din aceste teritorii. La aceste argumente, Iuliu Maniu — „cu un zâmbet ironic pe buze” — obișnuia să se rida, dând de înțeles că încheiasă discuțiile. De altfel, Iuliu Maniu avea îndoieli în legătură cu influența partidului comunist în rândul masei lor și evita, în general, să co-

laboreze cu reprezentanții acestuia.

După bombardamentele menționate asupra Bucureștiului, în primăvara anului 1944, am continuat legătura cu Ghiță Pop și avocatul Hagea. În cadrul unor întâlniri pe care le-am avut în toamna anului 1944 cu Ghiță Pop, care făcea parte din Comisia care a discutat la Moscova problema armistițiului, acesta mi-a împărtășit îngrijorarea sa față de faptul că „rușii nu cedează de la poziția lor de a introduce în România modelul lor de guvernare”.

După cum se cunoaște, după război, Iuliu Maniu, ca și alți frunzași ai diferitelor partide politice, a avut numai de suferit de pe urma noii puteri, fiind arestat, interogată, declarat dușman al poporului — dovadă și procesul lui Iuliu Maniu, în cadrul căruia acesta, din apărător al intereselor poporului român, a fost făcut dușman al așa-zisului sistem eliberator impus României de către Uniunea Sovietică. ■

IOAN HUDIȚĂ PAGINI DE JURNAL

(Urmare din p. 23)

lui de ofițer a avut oroare de politică și că a condamnat în modul cel mai categoric amestecul militarilor activi în politică, dând ca exemplu pe Antonescu. „A semna memoriul, care ni se propune, înseamnă a lua atitudine contra politicii lui Antonescu, a continuat Cihoski, ceea ce eu nu-mi pot permite, mai întâi ca principiu, și apoi, recunosc deschis, mi-e teamă că-i dau ocazia să mă închidă și să-mi suprimă pensia care o am”. După el au vorbit Ștefan Ionescu și I. Si-chitiu, care au repetat argu-

mentele lui Cihoski, adăugând și argumentul că Antonescu este „un încăpățânat așa de mare încât nimeni nu-l poate abate din drumul său și ca atare un astfel de memoriu este cu totul inutil”. Ceilalți trei, Rujinski, Dabija și Dragu au tăcut tot timpul, dând din cap, aprobativ, la tot ce-au vorbit ceilalți. Singurul Negrei a susținut cu căldură ideea memoriului, declarând că el e gata să-l semneze imediat. La ultima parte a discuției a fost prezentă și d-na Cihoski. „Te rog, d-le Hudiță, mi-a spus ea de față cu toți, să spui d-lui Maniu, pentru care Henri și cu mine avem o mare stimă, să nu se supere pe noi pentru că nu semnăm acest memoriu; noi vrem să avem o viață liniștită,

câți ani mai avem de trăit”. „Dl. Maniu n-ar avea nici un motiv să se supere din moment ce conștiința d-stra este liniștită”, i-am răspuns eu. Am plecat imediat cu generalul Negrei, ducându-ne întins la Maniu, să-i povestim treaba ce am făcut-o cu generalii noștri. Maniu a zâmbit cu multă înțelegere, declarând că „încercarea n-are suferință” și că ne mai rămâne acum să mai facem o încercare cu intelectualii noștri din Universitate, veche idee, pe care noi o discutăm deja de câteva luni. Maniu și Dinu Brătianu n-au încă nici un răspuns de la Palat...■

(Va urma)

Selecția textului și note:
Dan BERINDEI

Între 25 ianuarie și 24 februarie 1946, o delegație a Asociației Române pentru Legăturile cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.) a efectuat o vizită în U.R.S.S. Delegația era condusă de C.I. Parhon, președintele A.R.L.U.S., și din ea făceau parte: S. Oerlu, ministru subsecretar de stat, comisar al guvernului pentru aplicarea armistițiului, M. Magheru, secretar general A.R.L.U.S., profesorii Al. Rosetti, A. Oțetea și E. Petrovici, rectorii Universităților din București, Iași și, respectiv, Cluj, scriitorul Victor Eftimiu, M. Gh. Bujor, dirijorul Egizio Massini cu soția, cântăreața de operă Dora Massini, T. Rudenco, A. Popper, Lascăr Catargiu, C. Papadopol-Calimah.

Majoritatea erau nume sonore ale științei și culturii românești. Intelectuali de frunte, ei erau cunoscuți pentru vederile lor democratice de-a lungul anilor, ca și pentru atitudinile lor antifasciste. Vizita nu avea nimic „reprobabil” în sine, ea avea loc într-un moment când în întreaga lume U.R.S.S. era titlulara unui imens prestigiu neatinș până atunci, iar România se afla sub regim de armistițiu, trupele sovietice și Comisia Aliată (sovietică) de Control deținând controlul teritoriului românesc. Cu toate că, la 6 martie 1945, fusese impus de la Moscova un guvern de coloratură comunistă, în țară își continuau activitatea o serie de partide democratice (P.N.T., P.S.D., P.N.L.), în economie sectorul particular era covârșitor, regele își exercita atribuțiile, iar la sfârșitul anului urmau să aibă loc primele alegeri parlamentare după aproape 9 ani.

În atari împrejurări istorice, o vizită a grupului de distinși intelectuali și activiști A.R.L.U.S. era firească și ea venea în ordinea unei mai bune cunoașteri și a înțelegerii cu noul aliat, mare învingător în război.

Dar vizita a îmbrăcat de la început un pronunțat caracter de „spălare a creierelor”.

Timp de aproape o lună de

**Pentru prima oară
revelațiile unei discu-
ții între dictatorul de
la Kremlin și un grup
de intelectuali români**

22 FEBRUARIE

1946.

I.V. STALIN:

„AM FĂCUT

PUȚIN

PENTRU

ROMÂNIA”

zile cât s-au aflat în U.R.S.S., delegații români au vizitat instituții culturale, economice, sociale, institute de învățământ și cercetare din Moscova, Leningrad, Kiev, având întâlniri cu scriitorii, oameni de știință și artă, cu muncitori, ziaristi etc. Era o vizită cu evident scop propagandistic, menită să-i convingă pe români de marile succese obținute de Uniunea Sovietică în lunile ce trecuseră de la încheierea războiului și, desigur, de perspectivele rodnice ale colaborării româno-sovietice. Retrospectiv, vizita își atinsese scopul din plin, majoritatea membrilor delegației manifestându-se ca infocați popularizatori ai „raiului sovietic”, ai „transformărilor innoitoare” din această țară căreia, prin convenția de armistițiu, România îi plătea chiar atunci un uriaș tribut economic drept despăgubiri de război (Magazin istoric, nr. 9-12/1992).

La 22 februarie, membrii delegației au fost primiți de I.V. Stalin, președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. și liderul partidului comunist, întrevederea cu conducătorul sovietic producând o vie impresie asupra delegaților români. Într-o conferință de presă, din 26 februarie, după întoarcerea din U.R.S.S., M. Magheru evocând audiența la Stalin spunea: „Fiind vorba de cel mai mare om de stat al timpurilor noastre, am fost cu toții emoționați înainte de a-l vedea pe generalissimul Stalin, dar în timpul audienței emoția s-a oprit. Simplitatea și modestia pe care o arată, începând de la strângerea de mână, acea mișcare atât de simplă, până la felul cum a condus întrevederea, a făcut să ne simțim la largul nostru”.

La rândul său, Victor Eftimiu, impresionat de întâlnirea cu Stalin, remarcă „finețea de marchiz al marelui secol” [aluzie la Ludovic XIV (1643-1715) și la „secolul” său] a acestuia, numindu-l „marele amfitrion, supremul aristocrat” (Veac nou, 16 martie 1946).

Iorgu Iordan, pe atunci șe-

ful misiunii diplomatice române la Moscova (Magazin istoric, nr. 12/1992), nota în volumul trei al memoriilor sale, publicat în 1979: „În ajunul plecării din Moscova, membrii delegației române au fost primiți de Stalin. Eu n-am participat la această audiență, din cauza calității mele politice, de diplomat. Am aflat însă de la unii dintre participanți căte ceva din conținutul convorbirilor, care merită să fie cunoscuți.

Printre alte întrebări care li s-au pus compatrioților noștri, una se referea la comportarea trupelor sovietice care se mai găsesc în țara noastră. Cineva a răspuns, desigur din dorința de a face plăcere gazdei, că nu mai există nici un motiv, fie și neînsemnat, de nemulțumire. Gazda s-a arătat mirată, explicându-și surpriza prin invocarea unei constatări bine cunoscute de multă vreme că militarii aflați într-o țară străină, când nu mai luptă, se dedau la unele excese, mai mult ori mai puțin inevitabile.

Stalin: Cum se simt maghiarii sub stăpânirea română?

Petrovici: Cei democrați se înțelegeau cu ceilalți mai puțin. Mai sunt reacționari și la ei și la noi, dar cu vremea îi vom învinge. Petru Groza le vorbește în limba lor și are mare trecere la ei.

Stalin: Sunt școli maghiare?

Petrovici: Da. Nu este sat maghiar fără școală primară maghiară. Au o mulțime de școli secundare și o universitate de stat în Cluj cu limba de predare maghiară.

Stalin: Polonezii din Statele Unite n-au nici o școală, nici primărie.

Armata roșie a provocat dezordine în România? Pentru că disciplina este foarte mare într-o armată de război, dar e mai greu să păstrezi aceeași disciplină când războiul s-a sfârșit.

Petrovici: Sunt cazuri, dar multe provocate de ai noștri, care s-au îmbrăcat în uniforme rusești (referire la par-

Această observație a dat oarecare curaj altor membri ai delegației, care au spus că, într-adevăr, s-au produs unele fapte neplăcute, dar oarecum izolate și nu prea grave.

Iată că un document — după știința noastră, până acum inedit — aflat la Arhivele statului din București, fond Stoica Vasile, dosar I/110, filele 1-5, păstrează o minută a discuțiilor delegațiilor române cu I.V. Stalin din 22 februarie 1946. Vreau să precizez că este prima minută a unei întrevederi cu Stalin a unor români și conținutul ei — deși nu este o stenogramă — este cât se poate de instructiv pentru maniera în care dictatorul de la Kremlin se juca de-a pisica și șoarecele cu interlocurii săi, ca și grija sa — prezentă mai la toți dictatorii — de a apărea într-o lumină istorică favorabilă prin „obiectivitatea” și „bunăvoința” sa.

Documentul are mai întâi următorul text în limba franceză: „Stalin: — Câte insti-

tizanii anticomuniști]. Prezența armatei e necesară.

Stalin: Noi am fost informați că în Polonia și Iugoslavia s-au petrecut lucruri cari nu sunt spre onoarea armatei roșii. Ar fi de mirare ca la dvs. să fi fost altfel. Ce gândesc ceilalți [membri] ai delegației?

Massini: Eu sunt colonel în armata română și ca militar pot afirma că comandanții sovietici țin o disciplină magnifică.

Stalin: În timp de război disciplina a fost foarte tare, dar în timp de pace disciplina scade.

Petrovici: Comandanții sovietici au bunăvoință și doresc mult să țină ordinea și disciplina. Din nenorocire sunt și elemente cari în diverse ocazii produc dezordine. Populația este convinsă de aceasta. Aceste dezordini creează dificultăți A.R.L.U.S.-ului și mișcării de democratizare a țării. Cred că comandanții ar putea fi mai severi (*Stalin se joacă cu un*

tute superioare există în România?

Un învățământ primar obligatoriu? Deci nu aveți analfabeți? Deci nici comisii impozitive părinților care nu-și trimit copiii la școală? Deci statul trebuie să ia măsurile?

Există teatre în România?

Cum se simt maghiarii sub dominația română?

Urmează apoi textul în limba română, sintetizând cele discutate cu ocazia acelei vizite, întrevedere la care au mai participat, din partea sovietică, Molotov, comisarul poporului pentru afaceri străine, și Kernenov, președintele VOX, organul guvernamental care se ocupă de legăturile U.R.S.S. cu țările străine.

Iată acum textul minutei, pe care l-am transcris, completând tacit unele prescurtări ale numelor celor participanți la discuție. Mulțumim colegilor de la Arhivele statului București pentru sprijinul acordat.

I. LĂCUSTĂ

creion roșu pe un bloc).

Stalin: În ce orașe?

Petrovici: Cluj, Brașov, Sibiu. Nu, la Cluj nu mai sunt, dar la București.

Stalin: Dăunător pentru armata roșie.

Petrovici: N-am confundat armata roșie cu aceste elemente.

Stalin: Știu. Dar trebuie să mi se spună totul, ca să iau măsuri. În Polonia mi s-au plâns, în Iugoslavia la fel. Nu se poate ca în România lucrurile să fie clare. Cu cât veți spune mai franc adevărul, cu atât va fi mai bine.

Oțetea: La Iași a fost o situație gravă până în decembrie, dar incidentele au fost semnalate autorităților rusești, încât s-au luat măsuri. Incidentele au încetat.

Stalin: Trebuie să știți că avem 11 milioane de oameni sub armă și că nu toți sunt sfinți. Sunt elemente vicioase, contra cărora luptăm. Am pus această întrebare spre a putea lua măsuri împotriva acestor elemente vi-

cioase (vorba devine do-moală, înceată).

'Rudenco: Reacţionarii pre-tind că elemente ale armatei roşii produc tulburări. Aceste cazuri se reduc în realitate la faptul că românii, elemente din armata română, se îm-bracă în uniforme ruseşti şi se dedau la jafuri. Lucrul acesta este exploatat de reacţionari ca să compromită armata roşie. Dar nu numai atât, chiar reacţionarii înscenează asemenea incidente, îmbrăcând jefuitori în uniformele ale armatei roşii.

Stalin: Mai are cineva de pus vreo întrebare?

Rosetti: Institutul de limbă şi cultură rusă de pe lângă Universitatea Bucureşti are nevoie de doi profesori şi un director care ar fi bine să fie sovietici (*Stalin notează*).

Stalin: Dacă aveţi nevoie de cărţi, daţi o listă de ce anume aveţi nevoie.

Ar fi bine să daţi în scris ceea ce cereţi. Vom reflecta şi dacă va fi posibil vom face totul.

Parhon şi Petrovici: În special de buletine de specialitate publicate de universităţi.

Magheru: Am cerut VOX-ului şi acesta ne-a trimis foarte multe, dar mai trebuie de specialitate. Acum am cerut acestora în special şi cred că VOX ne va satisface. Ne interesează filme şi dl. Kemenov ne ajută. Ne-a dat chiar acum un aparat, dar ne mai trebuie. De asemenea, VOX se ocupă de crearea legăturilor de corespondenţă între oamenii de ştiinţă ruşi şi români. Pentru masele largi ne trebuie filme şi aparate. Am primit un ajutor larg din partea oamenilor de artă şi ştiinţă sovietici, căci ne-am vizitat şi cred că acest sistem trebuie intensificat, căci s-au bucurat de mare succes, chiar de entuziasm. Reprezentanţii ai artelor diferitelor naţionalităţi sovietice, ucrainene şi georgiene ar fi binevenite. Am vorbit cu Kemenov, am fost ajutaţi de Comisiunea Aliată de Control, general Susaikov, Vinogradov, şi ambasadă, Kaftaradze şi Dangulov.

Stalin: Ce s-a primit trebuie uitat. Spuneţi ce doriţi

ERAM ÎNGHEŢAŢI DE FRICĂ

Descoperirea documentului alăturat, la Arhivele statului din Bucureşti, mă obligă să reproduc aici cele spuse mie de acad. Al. Rosetti, de câteva ori, de-a lungul a 15 ani (1974-1989). Domnul Rosetti mi-a vorbit pentru prima dată despre această vizită în seara zilei de 20 februarie 1974. Redau după însemnările de atunci:

„Am auzit prima dată de la Pătrăşcanu, în decembrie '45, că o să merg în Rusia cu o delegaţie. Mi-a spus că trebuie să dovedim ruşilor că vrem să le fim prietenii. Apoi, după anul nou 1946, ne-au chemat la Externe şi la Academie şi ne-au explicat despre ce e vorba. Era o vizită de informare şi din nou mi s-a spus de nevoia de a le dovedi ruşilor că le suntem prieteni şi-i respectăm. Înainte de plecare am fost la Ambasada Sovietică de pe Şoseaua Kiseleff. Aici prietenie mare, mai ales că eram o delegaţie a Societăţii de prietenie cu U.R.S.S.

Cel mai mulţi dintre noi ne cunoşteam bine. Era cu noi şi o frumuseţe de femeie, nevasta lui Egizzio Massini de la Operă. Eram dornici să vedem ce-om vedea.

La Moscova ne-a primit Iordan care era la ambasadă. El aranjase totul. Era o vizită foarte importantă, ne-a explicat Iordan. Să-l convingem pe ruşi că vrem să mergem cu el.

A început apoi teavura. Peste tot ne-au dus. Primiri excelente. Tablouri excelente. Mese excelente. Totul ne era arătat ca o perfecţiune, dar şi mari dezastre datorate războiului. Am cunoscut atunci mulţi ruşi foarte bine. Şi o mulţime de ru-soalce pe la institutele lor, superbe.

Înainte cu vreo două zile să plecăm spre casă, am rămas uluiţi: vom fi primiţi de Stalin. Nimeni dintre noi nu ştia ce trebuie să facem. Iordan ne-a povăluit să fim sinceri şi respectuoşi. Drumul de la hotel la Kremlin a fost ceva cu totul neobişnuit. Zeci de controale. Ofiţeri tineri, spiculţi, eleganţi. Apoi secretarii lui Stalin extrem de politicoşi.

Când l-am văzut pe Stalin, am rămas cu ochii la el. Era mic, foarte mic de statură. Contrasta teribil cu fotografiile şi portretele şi mi s-a părut bătrân şi bolnav. Totuşi toţi eram îngheţaţi de frică. A fost tot timpul curtenitor cu România, desena tot mereu pe un bloc mare în faţa lui, se uita din când în când la cineva dintre noi şi atunci vedeam ce privire concentrată avea. Ne-a dat mâna la venire şi la plecare, fără să zâmbească, dar foarte atent. Impresia tuturor a rămas însă aceeaşi: eram îngheţaţi de frică.

De câte ori şi-a mai reamintit această primă întrevvedere cu Stalin, acad. Al. Rosetti nu uita să menţioneze acelaşi sentiment.

Cristian POPIŞTEANU

să primiţi.

Molotov: În timpul cât aţi stat aici aţi văzut tot ce aţi doriţi?

Toţi: Spunem nu, fiindcă n-a fost vreme.

Stalin: Nu totul este ideal la noi. E destul rău. E departe de a fi ideal (zâmbeşte). De ce n-aţi văzut şi restul? Poate vi s-au arătat sa-telul lui Potemkin?

Petrovici: Nu, vreme pu-ţină.

Stalin: De ce nu staţi mai mult?

Petrovici: Sunt rector.

Eftimiu: Ar fi bine să fie mijloace de transport mai bune.

Stalin: Sunt trenuri şi avioane.

Eftimiu: Nu sunt destule.

Stalin: Vom face totul. Tă-rile noastre trebuia să se apropie demult. Neînţelegeri

(Continuare în p. 31)

CAZUL AVRAMESCU

FLORIN CONSTANTINIU

nescu, mareșalul României și războaiele de reîntregire, în editura Josif Constantin Drăgan, vol. II, 1988, pp. 478-496). Utilizând și alte surse (în primul rând, relatarea lui Horia Sima), Mihai Pelin a ajuns la concluzia că, în momentul arestării (2 martie 1945), generalul Avramescu nu putea avea intenția de a trece de partea Germaniei.

În rândurile de mai jos, reluăm discuția cazului Avramescu, utilizând și alte mărturii, fără a pretinde însă a aduce un răspuns definitiv în această problemă atât de bogată în obscurități. Certitudinile nu vor exista decât atunci când vor fi cunoscute arhivele sovietice și ale fostei noastre securități.

De ce a fost arestat generalul?

Singura lucrare, apărută sub vechiul regim, în care se furnizează date despre generalul Gheorghe Avramescu este micul dicționar biografic *Bărbați ai datoriei*, alcătuit de col. (r) dr. Leonida Loghin, col. (r) Aurel Lupășteanu, col. dr. Constantin Ucrain (București, Editura militară, 1985). Din fișa biografică, aflăm că generalul Gh. Avramescu s-a născut în Botoșani, la 26 ianuarie 1884, a urmat școala de ofițeri de infanterie (1906-1908), la a cărei absolvire a devenit sublocotenent; a urcat treptele ierarhiei militare, ajungând până la gradul de general de corp de armată. Dicționarul nu oferă (se înțelege de ce) nici o informație despre activitatea generalului Avramescu pe frontul de est, în schimb stăruie asupra acțiunilor Armatei 4 române, aflate sub comanda sa, pe frontul de vest. „La data de 3 martie 1945 — se afirmă în dicționar — generalul A.G. a fost chemat în țară pentru a i se încredința altă responsabilitate, dar din păcate și-a pierdut viața în condiții care

n-au putut fi elucidate”.

Dacă împrejurările morții nu sunt, într-adevăr, nici până astăzi cunoscute, nici vorbă însă de rechemarea în țară (generalul se afla atunci pe front, în Cehoslovacia) pentru „a i se încredința o altă responsabilitate”. El a fost arestat de sovietici și... a dispărut!

Pentru a înțelege circumstanțele arestării generalului Avramescu este necesară cunoașterea situației din România, în primele luni după actul de la 23 august 1944.

Ceea ce se considera a fi, în momentul săvârșirii acestui act, alăturarea României la coaliția antihitleristă s-a dovedit, în realitate, a însemna instituirea unui regim de ocupație sovietică — dur și spoliator —, agenții Moscovei — comuniștii — croindu-și drum pentru acaparea puterii, la adăpostul și cu concursul armatei roșii.

Forțele democratice care acționaseră în vederea scoaterii României din orbita Berlinului înțelegeau că, în fapt, țara lor ajunsese sub o ocupație străină, mult mai aspră și mai primejdioasă. Iuliu Maniu a declarat, în toamna lui 1944, în repetate rânduri, că

se înșelase când crezuse că România avea de ales în vara anului 1944 între Aliții și Germania, întrucât în realitate alegerea era între Reich și U.R.S.S.; el a cerut, de mai multe ori, reprezentanților anglo-americani să-i spună dacă România fusese abandonată de S.U.A. și Marea Britanie, Uniunii Sovietice, pentru a încerca să găsească o formulă mai bună decât comuniștii în raporturile cu Moscova, formula care să atenueze efectele dominației sovietice. Interlocutorii anglo-americani ai lui Maniu nu i-au dezvăluit *niciodată* că țara lui fusese încorporată în sfera de hegemonie a Moscovei și că soarta ei și a lui erau pecetluite.

Dezamăgirea și nemulțumirea care a cuprins cea mai mare parte a spectrului politic românesc s-a răsfrânt și asupra armatei. La 23 august 1944, ea acționase unitar și solidar, la ordinul regelui, împotriva Wehrmachtului, întregul corp de generali — cum avertiza încă din noaptea de 23/24 august șeful Misiunii militare germane, generalul Erik Hansen — sprijinind noua orientare — antihitleristă — rezultată din lovitura de stat. Printre cei dintâi —

dacă nu cei dintâi — militarii români au putut cunoaște adevărata față a noului tovarăș de arme — cel sovietic: zecile de mii de prizonieri români, luați după 23 august, sub motivul că nu fusese încă încheiat armistițiul, brutalitățile și jafurile militarilor sovietici, atitudinea lor arogantă față de cei români, supuși tuturor umilinelor din partea „aliților” sovietici (volumul de amintiri al lt. col. Gheorghe Magherescu — *Cu Divizia 8 cavalerie în Vest*, București, 1991, oferă exemple impresionante în această privință).

Generalul Gh. Avramescu a fost martorul conduitei brutale a armatei roșii și în același timp a progresivei intrări a României sub controlul Uniunii Sovietice și al instrumentelor sale din țară, comuniștii. Situația în care se aflau România și armata apăsătoare ca intolerabilă comandantului Armatei 4 române. Percepția sa va fi fost consolidată și de discuțiile cu ginerele său locotenentul Ilie Vlad Sturdza, fiul lui Mihai Sturdza, legionar înfocat, ministru de externe în guvernul generalului Ion Antonescu, în toamna anului 1940, apoi în guvernul lui Horia Sima, creat de germani, după 23 august 1944, la Viena. La 2 noiembrie 1944, tânărul Sturdza a trecut în liniile germane, iar a doua zi Grupul de armate „Sud” (denumirea ce se substituia celei de „Ucraina de Sud”) a comunicat că „după toate informațiile existente până acum, generalul Avramescu planuiește să treacă, împreună cu familia”, în liniile germane. Comandantul Grupului de armate a ordonat să se ia toate măsurile pentru a sprijini planul intenționat*.

Defecțiunea generalului Gh. Avramescu nu s-a produs însă; în schimb, el a înlesnit fuga în Germania, prin sectorul Armatei 4 române, a profesorului Ion Sângeorgiu, care a devenit la 1 ianuarie 1945 ministru al instrucțiilor

în guvernul lui Horia Sima (Ion Sângeorgiu fusese prins, la încercarea de trecere a frontului, dar la ordinul generalului Gh. Avramescu fusese pus în libertate și ajutat să-și realizeze planul).

Alarmat de consecințele pe care le-ar fi avut pentru Armata 4 română conduita comandantului ei, generalul Nicolae Dragomir, șeful de stat major al acestei armate, a cerut să se ia imediat măsuri împotriva lui Avramescu. Pentru a „mușamaliza” afacerea, generalul Avramescu a fost rechemat de pe front, aflându-se la limita de vârstă. La 8 februarie 1945, mareșalul R.I. Malinovski a cerut însă revenirea lui, întrucât — potrivit însemnării din jurnalul generalului Constantin Sănătescu — mareșalul sovietic considera că „de când a plecat [Avramescu] operațiunile se resimt în rău”. Generalul Avramescu a revenit la comanda Armatei 4 române, la 18 februarie 1945, pentru a fi arestat — cum am arătat — la 2 martie.

„Un 23 august pe de-a-ndoaselea”

În jurnalul său, generalul C. Sănătescu notează că „rușii au aflat de purtarea lui și a familiei sale și i-au arestat pe toți, deportându-i în Rusia, fără a se mai ști ceva de urma lor” (la 9 ianuarie, amintind de trecerea lui Sângeorgiu în liniile germane, facilitată de generalul Avramescu, el notează că „familia sa [a lui Avramescu — n.n.] este recunoscută ca legionară”).

În lumina datelor de care dispunem în prezent, credem că generalul Gh. Avramescu a participat la o amplă acțiune pregătită de legionarii aflați în Germania în colaborare cu conducătorul Grupului Etnic German din România, Andreas Schmidt (surprins de actul de la 23 august 1944 în Germania).

Pornind de la starea de nemulțumire din România față de ocupația sovietică, planul

urmărea o „întoarcere a armelor”, de astă dată împotriva armatei sovietice cu ajutorul celei germane, adică un „23 august pe de-a-ndoaselea”. Acțiunea urma să fie înfăptuită prin conjugarea acțiunii interne din România cu o mare ofensivă germană în Ungaria. În România răsturnarea regimului avea să fie realizată prin unirea eforturilor oamenilor politici ostili sovietizării României, militarii români, animați de aceleași sentimente, membrilor Grupului Etnic German și ale mișcărilor germani; rămași pe teritoriul românesc, după 23 august 1944, și ascunși, mai ales, în Transilvania și Banat, în zonele cu populație germană.

Hitler a fost câștigat de acest plan pe care Horia Sima îl asemuia, dacă avea să reușească în obiectivul său maximal, cu bătălia de pe Câmpiile Catalaunice (451), unde victoria generalului Aeișus fusese salvarea Occidentului de invazia hunilor lui Attila. Obiectivul minimal — nedezevăluit germanilor — era, ca, în cazul eșecului să se asigure o prezență britanică în România, întrucât se scontă pe o intervenție a trupelor britanice în Grecia, venite în ajutorul aliatului sovietic, aflat în dificultate.

După eșecul ofensivei din Ardeni, Hitler și-a legat toate speranțele de succesul ofensivei ce urma să fie declanșată în Ungaria, în zona lacurilor Balaton — Velencze (Operația Frühlingserwachen — Trezirea primăverii), cu atât mai necesară pentru protejarea ultimelor terenuri petrolifere de care mai dispunea economia de război germană: cele de la Nagykanizsa (Ungaria) și Zistersdorf (Austria).

În România au fost parașutați Nicolae Petrascu, unul, dintre liderii legionari, și Andreas Schmidt, în timp ce Constantin Stoicănescu, cel mai de încredere om al lui Horia Sima, a plecat la Târgu Mureș, rămânând în oraș, după eliberarea acestuia de sub ocupația ungară. În timp ce alte grupuri au fost para-

* Încă de pe frontul de est, generalul Avramescu era însoțit în zona de operații de familia sa.

sutate în România, Stoicănescu și Petrașcu au intrat în contact cu diverse personalități române. În vederea coordonării acțiunilor din România cu ofensiva plănuită în Ungaria, Stoicănescu și Schmidt au hotărât să se întoarcă în Germania, cu un avion, pus la dispoziție de militari români, dar aparatul a fost interceptat, din ordinul mareșalului Malinovski și, deschizând focul, doborât. Stoicănescu și Schmidt, răniți, au fost arestați¹.

Cum au aflat sovieticii de toate aceste acțiuni? Horia Sima afirmă că informatorul sovieticilor a fost un anume Țăranu, „telegrafistul serviciului secret german din România”, verificat de germani, dar care în realitate era și agent al sovieticilor.

Grație cercetării istoricului canadian Perry Biddiscombe știm astăzi că generalul Avramescu a fost căutat de agenții secret german Roland Gunne. Revenirea lui la comanda Armatei 4 române, cerută de Malinovski, s-ar putea explica, după părerea noastră, prin dorința sovieticilor de a descoperi noi legături pe măsură ce toate informațiile provenite din Ungaria indicau iminența ofensivei germane, (ea a început, într-ade-

văr, la 6 martie).

În timp ce prin arestarea lui C. Stoicănescu, A. Avramescu, sovieticii demantelaau această rețea de rezistență, Wehrmachtul lansa ofensiva „Frühlingserwachen”, ostașilor germani cerându-li-se să facă Führerului cadou de ziua lui (20 aprilie) petrolul de la Ploiești. După un succes inițial — modest, de altminteri — ofensiva — ultima întreprinsă de Wehrmacht în timpul celui de-al doilea război mondial — a fost stopată de forțele sovietice. Eșec în România, eșec în Ungaria.

Când vom dispune de toate documentele, vom putea cunoaște mai bine această primă încercare de evitare a rămănerii României sub ocupație sovietică, mai exact spus, de readucere a ei în spațiul controlat de Germania.

Generalul Gh. Avramescu nu poate fi considerat un trădător; a fost un militar român, care a crezut că prin acțiunile sale poate sluji interesul național.

Un coleg german — Günther Klein — mi-a comunicat că în lucrarea lui Johann Urwich, *Fără pașaport în U.R.S.S.* (München, 1976), pe care nu am putut, din păcate, să mi-o procur, se arată că sovieticii au susținut că generalul Gh. Avramescu ar fi fost ucis de un bombardament german și ar fi îngropat la Debrețin, una din fiicele sale sinucigându-se a doua zi. (Așa cum am arătat, generalul Nicolae Dragomir, arestat în aceeași zi cu generalul Avramescu, a fost suspectat de Andreas Hillgruber că și-ar fi trădat șeful, dar, din jurnalul generalului Sănătescu reiese că a cerut numai măsuri împotriva lui după trecerea frontului de către Ion Sângerorgiu. Deportat în U.R.S.S., el a păstrat tăcerea, după revenirea din îndelungată sa detenție în închisorile sovietice.)

Sperăm ca odată cu accesul la arhivele sovietice, „Dosarul Avramescu” să fie complet elucidat. ■

I.V. STALIN

(Urmare din p. 28)

istorice ne-au împiedicat. Acum situația e așa că ceea ce trebuie să se întâmple s-a întâmplat. Războiul ne-a apropiat. Nu e rău fără bine. Dar via comunică și cea mai bună între oameni.

Dacă românii vor putea da ocazie de întâlniri oamenilor de știință, artă și cultură și chiar a populației. Dacă vreți vom face tot posibilul.

Oeriu: Le-am văzut în cele trei săptămâni, în laboratoare, în instituții, fabrici... Să ni se trimită o copie a Expoziției din Leningrad, apoi meșterii sovietici care să lucreze la noi în fabrici și să arate alor noștri.

Stalin: Ca o delegație sindicală reciprocă?

Oeriu: Nu ca o delegație, ci să lucreze efectiv.

Stalin: Mai bine se poate vedea cum lucrează aici. Cei ce vor să-i vadă să vie aici. Dacă meșterii sovietici s-ar duce în România, condițiile de lucru și tehnice ar fi altele și n-ar mai da tot ce știu. Mai bine să vie lucrătorii români și să vadă ce se lucrează. E mai natural și mai practic. Lucrătorii și tehnicienii polonezi au venit aici și au văzut uzinele.

Oeriu: Să vie cercetători științifici.

Stalin: Nu avem nimic contra, dar dacă sunt românii doritori să se înscrie în universități și școli superioare rusești s-ar putea aranja. În școli universitare etc.

Oeriu: Filme cu subiecte din viața țăranilor sovietici.

Stalin: Avem filme cu caracter științific, documentar, pe care vi le putem trimite. Vom reflecta. Avem multe filme, în special țărănești.

Mai aveți vreo chestiune? Am vorbit o oră și un sfert. Sunt fericit că am avut ocazia să stăm de vorbă.

Am făcut puțin pentru România.

Protestele delegației.

Stalin: Am făcut război! ■

* Desigur, în Arhivele de stat ale Federației ruse se găsește o stenogramă completă a acestei discuții. Poate o vom avea într-o zi.

¹ În întrevederea, din chiar ziua de 6 martie 1945, a regelui Mihai cu A.I. Vășinski și mareșalul R.I. Malinovski, acesta din urmă l-a spus suveranului: „Am fost foarte surprins când mi s-a spus că mâine, sau zilele acestea, pe un avion român vor zbura două personalități importante. Eu am pus multă energie ca să pun sub urmărire acest avion. Dar am procedat corect, însărcinând aviația română ca să urmărească acest avion și să-l oblighe să aterizeze. Două avioane de vânătoare românești l-au ajuns și au dat ordin să aterizeze. Drept răspuns, au fost primite cu o salvă de mitralieră. La aceasta, avioanele românești au deschis și ele focul și l-au doborât. Atunci am prins pe neașteptat Schmidt, conducătorul organizației fasciste germane din România, și pe românul Stoicănescu, unul dintre conducătorii mișcării legionare din România, și când mi s-a arătat declarația acestor agenți, ei nu au făcut decât să întărească presupunerile pe care le aveam și mi-au mai spus și alte multe lucruri care nu erau deloc înșelătoare. Am fost mirat că ofițeri, în care aveam încredere, pregăteau o lovitură de stat”. (Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Ed. Humanitas, 1991, pp. 243-244)

Abonamente de susținere

Noi contribuții din partea cititorilor noștri pentru susținerea revistei noastre care cu acest număr intră în al 28-lea an de existență.

De data aceasta, susținătorii noștri sunt din străinătate. Publicându-le aici numele, le mulțumim pentru faptul că ne sprijină, și pe această cale, în apariția revistei.

Ing. LIVIU NEGRU — Franța, Familia BORGovan — S.U.A., Familia SCOROBETE — S.U.A., Familia DINU MOISESCU — S.U.A., Familia TENNENBAM — S.U.A., Prof. GLENN TORREY — S.U.A., ANDREI FILOTTI — S.U.A., Prof. RADU FLORESCU — S.U.A., Familia C.C. GIURESCU — S.U.A., Prof. PAUL QUINLAN — S.U.A.

Reamintim cititorilor noștri că un abonament de susținere, de la 15 aprilie a.c., începe de la:

- un an (12 numere) — cel puțin 24 000 lei
- 6 luni (6 numere) — cel puțin 18 000 lei
- 3 luni (3 numere) — cel puțin 12 000 lei

Pentru a deveni abonat susținător *Magazin Istoric*, nu trebuie decât să expediati contravaloarea abonamentului pe 1 an, sau pe 6 luni, sau pe 3 luni pe adresa: *d-na Dolina Pascu, redacția Magazin Istoric, CP 1-702, București*, menționând pe cuponul mandatului poștal: **ABONAMENT DE SUSȚINERE**.

Data fiind diferența mare dintre prețul de cost și cel de vânzare al revistei noastre, primul depășindu-l pe cel de al doilea, abonamentul de susținere, pe lângă fidelitatea pentru *Magazin Istoric*, reprezintă și o sursă importantă prin care alături de donații, subvenții, ajutoare, ne putem continua apariția.

Mulțumim tuturor prietenilor Fundației Culturale *Magazin Istoric* și vă asigurăm că veți găsi mereu în paginile revistei noastre, de fapt a dumneavoastră, ceea ce nu puteți citi în nici o altă publicație. Inedită, adevărată, fascinantă — aceasta este istoria din paginile revistei noastre.

COPERTELE

Două piese reprezentative ale pictorilor de icoane pe sticlă din prima jumătate a secolului XIX ne introduc în atmosfera sfintelor sărbători creștine ale lunii aprilie:

- ① Coborârea în mormânt
- ② Sfântul Gheorghe
- ③ „Zănele” de la Göreme (una dintre ele în stânga sus) și stâncile „fierăstruite” de la Uçhi-sar (jos) sunt partea vizibilă la suprafață a „orașelor subterane” din Anatolia Centrală. În interiorul lor se circulă prin culoare asemenea celui din fotografia aflată în dreapta sus (*Capadocia*, p. 40)

PLANSELE

Fotografii-document din 1919, primul an după Marea Unire, evocând oameni și fapte din vremea când se consolida actul istoric săvârșit la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918.

① Comisia interaliată întrunită în ședință de lucru într-una din sălile Palatului regal din Budapesta (**sus**); Hotel Géllert, sediul Cartierului general al armatei române care a ocupat Budapesta

② Nicolae Iorga, I. Suciu, G. Panaitescu pe peronul gării din Sibiu (**sus**); Diplomatul britanic Sir George Clark la Cartierul general al armatei române din Budapesta

③ Generalul Mărdărescu, împreună cu alți ofițeri și prelați ai bisericii române la înmormântarea ostașilor căzuți în luptele din Câmpia Tisei (**sus**); Generalul Mărdărescu la Sibiu

④ Ostași transilvăneni defilând, după depunerea jurământului către Consiliul Dirigent al Transilvaniei (**sus**); Regele Ferdinand, regina Maria și Iuliu Maniu în gara orașului Bistrița (Aceste fotografii inedite fac parte din colecția domnului Emil Pușcaș din București)

Album istoric

RHÔNE

POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

În perioada interbelică, România își acoperea necesarul de produse agricole din producția internă și oferea la export mari cantități de cereale. După 45 ani, aceeași țară importă grâu pentru pâine. Și asta în condițiile în care, ca suprafețe agricole disponibile pentru cultivarea pășunelor și a porumbului, ne situăm pe primele locuri în Europa. Explicația nu este greu de găsit: „agricultura științifică” și dezinteresul țărânului lipsit de dreptul de proprietate pentru munca pământului. Și în agricultură, ca și în industrie, totul se făcea centralizat. Se stabilea, de exemplu, de sus ce erbicid să se fo-

losească — exista, de altfel, unul singur, pentru toate zonele țării.

După decembrie 1989, lucrurile s-au schimbat. A reapărut interesul pentru producția agricolă, s-a diversificat oferta de substanțe pentru protecția culturilor. Posibilitățile de informare ale beneficiarilor sunt încă destul de limitate. De aceea, am găsit utilă includerea în prezentarea generală a Grupului Rhône-Poulenc și a sectorului Agro, justificată și de performanțele obținute în acest domeniu de Rhône-Poulenc, pe care ne propunem să le ilustrăm cu câteva reușite din ultima perioadă.

Reclamațiile primite s-au redus la jumătate

Din punct de vedere al volumului producției și al cifrei de afaceri, *Rhône-Poulenc* se află pe primul loc în Europa, alături de CIBA-Geygy, în domeniul substanțelor pentru protecția culturilor. Iar în cel al erbicidelor, ocupă locul întâi în lume. În domeniul produselor pentru grădinărit și al fungicidelor pentru viața-de-vie se află pe primul loc în Europa. Vânzările sectorului Agro - care face parte din științele vieții - au totalizat în 1993 10 miliarde franci. Personalul întreprinderii în lumea întreagă se cifrează la 8 000 angajați, dintre care 1 200 sunt angrenați în eforturile de cercetare, cărora i se alocă 8,1% din venituri.

Cu o asemenea mobilizare de personal și de resurse, sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* a obținut câteva frumoase succese, într-o concurență ce se anunță tot mai dură pe piața mondială a produselor pentru protecția culturilor. Iată câteva dintre ele.

În primăvara anului trecut, toate activitățile sectorului Agro din Marea Britanie au primit certificatul de calitate ISO 9002 - o normă internațională aplicată sistemelor de asigurare a calității - acordat de Lloyds Register Quality Assurance. Așa cum declarau cei de la Lloyds, operațiunile de certificare a ansamblului operațiunilor a fost una dintre cele mai complexe întreprinse până acum.

În Germania - o țară cu o industrie chimică dintre cele mai puternice din lume - s-a reînnoit omologarea pentru erbicidul Fenikan. Să mai adăugăm că firma Bayer a ales *Rhône-Poulenc* Agro pentru a-i distribui, pe un interval cuprins între trei și cinci ani, gama sa de produse agro-chimice în Venezuela.

În Statele Unite - o piață extrem de dificilă și acerb disputată - insecticidul Temik s-a aflat în pericol să-și vadă limitate utilizările. Până la urmă, specialiștii americani ai Agenției pentru protecția mediului

înconjurător au cedat în fața argumentelor reprezentanților Grupului *Rhône-Poulenc*, permițând utilizarea în continuare a produsului pentru toate culturile cărora le fusese destinat și anterior. Să mai adăugăm și faptul că în ultimii trei ani s-a redus cu 50% numărul reclamațiilor tehnice primite de firmă.

Și în Europa de Est sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* este bine plasat. Acum trei ani, el a preluat controlul a 60% din acțiunile societății mixte franco-ungare *Rhône-Poulenc Agro Borsod*. Încă din primul an de exploatare, filiala a trecut de pe locul șase pe locul doi, între societățile agro-chimice internaționale ce operează în Ungaria, obținând o sporire cu 20% a vânzărilor, în ciuda unei conjuncturi extrem de nefavorabile. La 29 februarie 1992, ministrul rus al agriculturii l-a vizitat la Paris pe directorul sectorului Agro al Grupului *Rhône-Poulenc*, fiind însoțit de cinci experți. Ministrul rus a oferit sprijinul aviației militare pentru a grăbi transportul de erbicide către țara sa. Iar în toamna anului trecut, la Taşkent, în Uzbekistan, s-a deschis un birou de reprezentare al sectorului Agro din cadrul Grupului *Rhône-Poulenc*, care acoperă și pieteile limitrofe din Azerbaidjan, Turkmenistan, Tadjikistan, Kirghizistan și Kazahstan.

Sunt, evident, doar câteva dintre realizările sectorului Agro al Grupului *Rhône-Poulenc*, dar credem că ele i-au permis cititorului român să îl plaseze mai bine între marii producători din domeniu. Acum, să localizăm mai bine sectorul Agro în cadrul Grupului *Rhône-Poulenc*. El face parte, alături de cel al Sănătății, din Științele vieții. Pentru a răspunde cererii diversificate a pieței mondiale, sectorul Agro este structurat pe trei direcții. Prima dintre ele, protecția culturilor, se ocupă de erbicide, fungicide și insecticide (cu un singur cuvânt, de pesticide sau mai corect spus, substanțe pentru protecția culturilor) și de regulatorii de creștere. Cea de a doua, producerea de se-

mințe, unește bioingineria genetică, tratamentul semintelor și tehnicile de drajare. În sfârșit, cea de a treia, grădini și spații verzi, se ocupă de produse de grădinărit, întreținerea gazonului și combaterea buruienilor. Pentru fiecare dintre aceste direcții, sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* oferă produse de vârf. Să dăm doar câteva exemple, ilustrative.

Produse pentru protecție, cu gramul

În 1980, patru cercetători de la filiala britanică a Grupului *Rhône-Poulenc* descopereau o moleculă botezată diflufenican. Principala sa calitate: este activă în doze foarte mici. O sută până la două sute de grame de diflufenican sunt suficiente pentru a erbicida un hectar de grâu sau de ovăz. Pentru aceeași suprafață erau necesare cel puțin două kilograme de produse tradiționale. Diflufenicanul atacă buruienile cele mai tenace și deci cele mai de temut pentru agricultor: gramineele și dicotilele. Dar diflufenicanul reprezintă și o noutate absolută în materie: poate fi folosit pe orice vreme și asigură protecție pentru o perioadă îndelungată, fiind efecace din octombrie și până în aprilie. Deci, se înlocuiesc erbicidările succesive cu diferite alte produse. Comercializat mai întâi în Marea Britanie și în Franța - sub titulatura Quartz GT - produsul s-a impus rapid. Din 1990, el a cucerit și pieteile din Germania și Belgia. În România, diflufenicanul se regăsește în produsul cunoscut sub numele de Cougar.

Pentru floarea-soarelui, mazăre, cartof și porumb, sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* a pus la punct o altă moleculă: aclonifen. Comercializat sub diferite denumiri, în funcție de țările unde este vândut, aclonifenul s-a impus rapid datorită eficacității sale și, nu în mai mică măsură, datorită calităților ecologice, căci nu lasă reziduuri nocive în sol și nu atacă pânza de apă freatică.

Din momentul sădirii și până

la recoltare, păioasele pot fi atacate de numeroase boli, între care și cele provocate de ciuperci parazite, care cauzează mari pierderi. Impotriva unor asemenea dăunători se folosesc fungicidele. Printre ultimele molecule obținute de *Rhône-Poulenc* se numără și bromuconazolul, prin care sectorul Agro a pătruns pe piața inhibitorilor de sterol, ce reprezintă aproximativ un sfert din piața mondială a fungicidelor. Bromuconazolul are cel mai larg spectru de activitate dintre produsele din categoria sa, putând fi utilizat și pentru pomii fructiferi, vița-de-vie și legume. De asemenea, sunt în curs de finalizare formule de asociere a bromuconazolului cu alte molecule, care îi vor extinde spectrul de utilizare. În România, această moleculă se regăsește în produsele Granit și Vectra.

O altă moleculă descoperită de curând, triticonazol, reprezintă o concepție complet nouă în materie de tratamente fungicide. În primul rând, ea se aplică direct seminței, printr-o tehnică elaborată de pelicular. Din acel moment, timp de aproximativ 200 zile, planta este protejată pe durata fazelor de germinare, răsărire și dezvoltare, până aproape de stadiul final. De aceea, triticonazolul a fost comparat cu un vaccin. Avantajul este evident, căci se elimină o multitudine de tratamente foliare, necesare în cazul utilizării produselor existente anterior. Fungicidul

se poate utiliza și pentru păioase și pentru porumb. Este nedăunător pentru mediul ambiant fiind biodegradabil și acționează doar asupra paraziților vizați, fără efecte secundare asupra plantei. Acest compus este în curs de experimentare și omologare în România.

În domeniul insecticidelor, preocuparea majoră s-a îndreptat spre obținerea acelor molecule care să distrugă dăunătorii, dar să protejeze entofauna utilă. Un exemplu îl constituie phosalon (comercializat sub numele de Zolone), destinat protejării pomilor fructiferi. Aplicat în perioada de înflorire, el nu omorâ albinele și păianjeni extrem de utili, care distrug, la rândul lor, alți dăunători. De curând, s-a pus la punct o nouă gamă de insecticide, fiproli, active în doze foarte mici și față de care dăunătorii nu pot dezvolta rezistență. Se pare că ele vor putea fi utilizate și în combaterea insectelor care ne necăjesc în casă.

O preocupare majoră pentru sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* îl constituie respectul față de mediul înconjurător. De câțiva ani, *Rhône-Poulenc Agro* joacă un rol de lider în Franța în crearea unui Forum pentru o agricultură rațională și care să respecte mediul înconjurător (FARRE). Proiectul a depășit deja granițele Franței, extinzându-se și în alte țări occidentale. Scopul său este să re-

valorizeze în ochii liderilor de opinie din țările respective mersul de agricultor și ideea protecției culturilor. Iar între primele obiective pe care și le-a propus: crearea unei rețele de ferme model, care să demonstreze că este posibil astăzi să reconciliezi în domeniul agricol obiectivele economice cu protecția mediului înconjurător.

Succese deosebite - chiar nesperate - s-au obținut și în cadrul programului „Bio-Avenir” lansat acum trei ani. Este vorba de „coalizarea” forțelor între Grupul *Rhône-Poulenc*, diverse laboratoare de cercetări și personalități științifice (între care și doi laureați ai Premiului Nobel) având ca scop realizarea unor străpunderi în cercetarea din domeniul Științelor vieții și transpunerea lor cât mai rapidă în produse concrete. În domeniul agricol, s-au realizat noi erbicide, fungicide și insecticide, s-au făcut mari progrese în domeniul bioingineriei vegetale pentru obținerea unor culturi auto-rezistente.

Am încercat să conturăm în acest prim episod imaginea dinamică a sectorului Agro din cadrul Grupului *Rhône-Poulenc* așa cum se prezintă el astăzi. Despre ce își propune să facă mâine și despre activitatea sa în România, vă vom vorbi în episodul din numărul următor. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

Omagiu vechilor tradiții

ATENEUL ROMÂN

Pentru prima oară, prin acest articol al celebrei soprane Mariana Nicolesco, presa muzicală internațională își informa pe larg cititorii despre Ateneul Român.

Articolul a fost publicat mai întâi în Revista Teatrului alla Scala din Milano, cu prilejul recitalurilor Mariane Nicolesco din 11 și 13 martie 1993. Ulterior, el a fost publicat și de cunoscuta revistă muzicală din Berlin, Orpheus.

MARIANA NICOLESCO,
Membru de Onoare al Academiei Române

Am descoperit Ateneul Român de-abia în iunie 1991, cu ocazia primei mele apariții pe o scenă din țara în care m-am născut. Dar știam dintotdeauna ce glorie încununa aceste două cuvinte. Căci în orașul meu, Brașov, unde trăiam în ambianța minunată a sunetelor orgii de la vechea Biserică Neagră, muzica ocupa un loc cu totul deosebit. Iar pentru noi, elevii Școlii de Muzică, unde am învățat de la șase la optsprezece ani, terminând cu *Concertul pentru vioară* de Bruch, ascultarea emisiunilor muzicale transmise în direct duminicile la orele 11 de Radio București din această renumită sală din capitala țării, cu fascinantele comentarii ce le acompaniau, era un adevărat ritual. Astfel Ateneul Român își împlinea pe atunci dubla funcțiune de lăcaș al Filarmonicii „George Enescu” și de centru cultural iradiant care a marcat atâtea și atâtea generații în această Românie în perpetuu proces de formare.

Terminând studiile i-am remis mamei diploma și vioara anunțând-o, spre imensa ei stupefacție, că abandonam acest instrument și că de atunci încolo aveam să cânt (pasiunea mea secretă de câțiva vreme).

Cu un număr de ani mai târziu, la Gstaad, îi povesteam lui Yehudi Menuhin experiența mea de violonistă, spunându-i cât de obosită mă simțeam la sfârșitul orelor de studiu, și mă miram cât de istovite erau mai ales corzile mele vocale. — Ești născută să cânti, mi-a spus. Și în timp ce cântai la vioară, corzile vocale erau în plină activitate, numai că nu emiteau nici un sunet. De altfel, a încheiat Menuhin, corzile viorii nu sunt altceva decât prelungirea corzilor vocale.

Am fost admisă prin concurs în clasa de canto a Conservatorului din Cluj, ca mezzosoprană, și asta pentru că primii mei profesori, dându-și seama de extinderea excepțională a vocii mele, au avut

înțelepciunea să nu mă împingă spre aventuri vocale periculoase. Preferau să aștepte. Iar câteva luni mai târziu, mă prezentam la o competiție națională pentru o bursă de studii la Conservatorul Santa Cecilia din Roma, pe care o câștigam. Ceea ce avea să marcheze întregul meu destin. Părăsind zăpezile Carpaților mă regăseam, la numai două ore după aceea, printre palmieri și pini, sub cerul strălucitor al Romei.

Nu știam pe atunci că nu mă voi putea reîntoarce în țara natală timp de peste douăzeci și unu de ani. Cum să-mi imaginez că la terminarea Conservatorului și după debutul meu încununat de succes la Concursul Internațional Voci Rossiniene organizat de Radio-Televiziunea Italiană (RAI), aveam să fiu condamnată la București, prin hotărârea unui tribunal militar, la cinci ani închisoare, pentru a nu mă fi întors imediat în țară? Astfel îmi descopeream o nouă patrie, Italia, o nouă capitală, Milano, și un

nou templu: Teatrul alla Scala. Cântul avea să mă poarte pe toate meridianele lumii.

Mă aflam la Milano în decembrie 1989 când a căzut dictatura. Maestrul Riccardo Muti și basul Samuel Ramey s-au oferit imediat să vină la București pentru a interpreta împreună cu mine *Requiemul* de Verdi în memoria victimelor, care pe atunci păreau mult mai numeroase. La numai câteva săptămâni după aceea participam la Staatsoper din Viena, alături de alți artiști români și străini, la Concertul de gală dedicat României. În țară, însă, nu cântasem niciodată.

Acolo totuși lucrurile se schimbaseră. În fruntea Orchestrei Filarmonice „George Enescu” se afla un muzician de mare talent, Cristian Mandeal, iar directorul Orchestrei Radioteleviziunii Române era acum un alt dirijor, nu mai puțin talentat, Horia Andreescu, camarazii mei de la Școala de Muzică din Brașov, pe care ei o absolveau, împreună de altfel cu Radu Lupu, pe când eu eram de-abia la început de drum.

Dintr-odată toată lumea îmi cerea să vin în România. În curând aveam deci să cânt pentru prima oară în țara în care m-am născut. La 27 iunie 1991, apăream într-adevăr la Ateneul Român din București. Ce emoție! Ce bucurie! Mi se spusese că după atâția ani de suferință publicul românesc își pierduse spontaneitatea, entuziasmul și generozitatea lui legendare. Dar nu era adevărat. Acestui public nu-i trebuia decât curajul de a se exprima liber, de a-și regăsi identitatea, de a simți că la rândul său și el poate fi iubit de artiști. Mi-e imposibil să descriu căldura umană care a încins Ateneul în seara aceea. Prietenii apropiați soșiți anume pentru acel eveniment de la New York și Milano, de la Paris, Ierusalim și Los Angeles își amintesc, ca și mine, vibrația publicului, lacrimile și cuvintele:

— Nu ne lăsa! — Redă-ne speranță!

Cum aș fi putut să-i abandonez, să-i uit?

Împreună cu Cristian Mandeal am ales din repertoriul meu ariile pe care publicul bucureștean ar fi dorit poate de mult să le asculte, și ale căror partituri de orchestră erau disponibile în București. Mozart: Uvertura la *Don Giovanni* (orchestra) și aria *Mi tradi*; Donizetti, scena finală din *Anna Bolena*; Bellini: recitativul și scena *Casta Diva* din *Norma*; Verdi: *Ritorna vincitor* din *Aida* și *Addio del passato* din *La Traviata*; Puccini: *Vissi d'arte* din *Tosca*, compusă pentru o româncă, soprana Hariclea Darclee, și *Un bel di vedremo* din *Madama Butterfly*. Bisurile au cuprins *Ave Maria* din *Otello* de Verdi, *L'altra notte in fondo al mare* din *Mefistofele* de Arrigo Boito și *Ebben, n'andrò lontana* din *La Wally* de Catalani. Deși am cântat în plină voce la toate repetițiile, purtată de acel val de entuziasm, în aceeași atmosferă incandescentă, indescriptibilă, am găsit în mine resursele pentru a repeta concertul în zilele următoare, 28 și 29 iunie. Primul concert era în favoarea copiilor din România, cel de-al doilea în favoarea orchestrei și al treilea pentru restaurarea Ateneului Român.

Palat extraordinar, Ateneul Român e mai mult decât o sală de concert, e simbolul însuși al culturii și al națiunii române. Construit prin contribuție populară: *Dați un leu pentru Atheneu*, el a fost inaugurat în 1888 la relativ scurtă vreme după Unirea Principatelor din 1859, în ideea de-a „recupera distanța ce ne separă de nivelul statelor occidentale”. Societățile literare, artistice și științifice înfloriseră după 1860, și patrioții noștri cei mai luminați, formați la marile școli europene, se băteau cu tenacitate și pentru o educațiune civică capabilă să „formeze” cetățeanul, să-i dea demnitatea omului infor-

mat și conștient de drepturile și datorile sale, să-l ridice pe acesta la demnitatea de element rațional, liber și util în structura tânărului nostru stat. V.A. Urechia și Constantin Esarcu, marii lideri ai acestei mișcări, doreau să instaureze un „spirit enciclopedic” și să creeze un instrument cultural a cărui vocație nu era „numai aceea de a se adresa unei elite”, ci de-a constitui o „invitație generală” pentru a profita de avantajele instruirii, educației, într-un cuvânt al culturii. Societatea Ateneul Român, fondată la început în 1860 la sugestia lui Mihail Kogălniceanu, avea să se mute în curând (1865) în noua capitală, Bucureștiul, care număra pe vremea aceea 141.754 suflete, printre care 82 doctori, 137 avocați, 1497 funcționari publici, 18 oameni de litere, 20 farmaciști, 30.394 meseriași de tot felul, 769 fabricanți și 23.089 comercianți. Acestei populații i se adresau conferințele noii instituții, Societatea Ateneul Român, menită să ocupe în scurtă vreme un loc de prim ordin pe scena culturală națională. Și tocmai datorită generozității lor contribuții Ateneul Român din București, ale cărui temelii erau puse la 26 octombrie 1886, putea fi ridicat în mai puțin de doi ani.

Numele pe care aceste ilustre spirite fondatoare l-au dat noii instituții și edificiului ce trebuia s-o găzduiască evocă desigur Grecia Antică, unde poezii și învățații își depuneau operele la picioarele zeiței Atena, sperând ca prin intermediul acesteia să poată eventual obține recunoașterea publică. Dar acest nume evocă deopotrivă cluburile și societățile literare care, după exemplul Academiei (Athenaeum) împăratului Adrian, fondată în 135 cu scopul de a cultiva retorica, jurisprudența, gramatica și filosofia, înfloareau pe la jumătatea secolului trecut sub forma de „tribune libere”, de la Torino la Marsilia și de la Paris la Madrid. Bucureștiul era și el la ora Europei.

Pentru a proiecta Ateneul

fu invitat arhitectul francez Albert Galléron. La inaugurarea acestuia, în 14/26 februarie 1888, Alexandru Odobescu rostea o conferință pe cât de doctă pe atât de strălucită, despre „Ateneul Român și clădirile antice cu dom circular”. Ateneul Român era construit pe fostul amplasament circular al unui maneaj, ceea ce-l predestina deja ca sală de conferințe și concerte. Patru scări elicoidale monumentale, oferind perspectiva superbă a marilor foaiere în marmură și aur, conduc la sala principală ce cuprinde aproape o mie de locuri, sub admirabila cupolă înaltă de șaisprezece metri. În exterior, edificiul neoclasic comportă un peristil larg de cincizeci de metri și coloane înalte de doisprezece, ce susțin frontonul ornate de basorelieuri. Un pic din Erechtelei-nu atenian, puțin din Opera din Paris, — un monument, într-un cuvânt, oarecum compozit, dar un monument incântător și întru totul adaptat funcțiunii sale.

Pe lângă valoarea lui culturală și simbolică, Ateneul Român devenea încetul cu încetul templul muzicii. Societatea Filarmonică Română era fondată la 29 aprilie 1868, prin urmare acum 125 de ani. Iar la 5 martie 1889 avea loc primul concert simfonic al Orchestrei Filarmonice din București în marea sală a Ateneului de curând inaugurată. În program, o piesă de un tânăr compozitor în vârstă de numai 16 ani, care o și dirija el însuși: *Poema românesc* de George Enescu. În a doua parte a seara, Enescu interpreta la vioară *Concertul* de Bruch.

Or, tocmai sub semnul tutelar al geniului lui George Enescu, al cărui nume orchestra îl poartă în prezent, avea să se desfășoare la București, și anume la Ateneul Român, parada tuturor celor care au contat în muzica acestui secol: Igor Stravinski, Maurice Ravel, Béla Bartók, Alfred Cortot, Arthur Rubinstein, Jacques Thibaud,

Pablo Casals, David Oistrach, Wilhelm Kempff, Yehudi Menuhin, Vladimir Horowitz, Gregor Piatigorski, Nathan Milstein, Fritz Kreisler, Claudio Arrau și, bine înțeles, Dinu Lipatti. Ca și Felix Weingartner, Richard Strauss, Bruno Walter, Vincent d'Indy, Pietro Mascagni, Erich Kleiber, Wilhelm Furtwängler, Leopold Stokowski, Clemens Krauss — a cărui soție era cântăreața româncă Viorica Ursuleac, pentru care Strauss a compus mai multe opere, Franco Ferrara, Carlo Maria Ciulini, Karl Böhm și Herbert von Karajan. Ionel Perlea, pe care Toscanini îl recomandase la Scala în 1946 și la Metropolitan Opera din New York în 1949, și care avea să deschidă porțile gloriei sopranei Montserrat Caballé, cu faimoasa interpretare a *Lucreziei Borgia* de Donizetti la Carnegie Hall sau George Georgescu, Constantin Silvestri și, în fine, Sergiu Celibidache. Personalitățile din lumea largă a muzicii nu treceau prin capitala țării noastre ca niște simple comete. Ele intraseră adânc în conștiința publicului și se întorceau la noi cu încântare. Bucureștii le iubea și savura poveștile și anecdotele lor, ce făceau repede ocolul orașului. Lui Fritz Kreisler, care forma la Paris un faimos quartet cu Ysaye, Enescu și Casals îi plăcea să povestească cum la Amsterdam într-o zi, trecând pe lângă un anticariat, îi venise ideea să-și evalueze celebra vioară Guarneri. Bunul anticar a chemat pe loc poliția: — Cunoosc această vioară, le-a spus el polițiștilor, îi aparține lui Fritz Kreisler și domnul acesta a venit să mi-o vândă în timp ce Kreisler chiar în acest moment susține un concert la Concertgebouw. Kreisler se tot străduia să asigure că el e Kreisler, că acel concert are loc în ziua următoare, tot degeaba. Numai când, forțat de împrejurări, Kreisler a luat vioara în mână și a început să cânte, vechiul anticar ar fi spus polițiștilor să-l lase în pace, cu temenele, scuze și compli-

mente pentru marele artist. Tot lui Kreisler, în America de data aceasta, cu prilejul unei serate de binefacere, i s-a cerut ca mai curând decât un concert să ofere un automobil (Chrysler).

De-abia sosisse în București, și ultima aventură a lui Arthur Rubinstein, pe care o povestise prietenilor, era deja cunoscută de toți. Acasă, la Paris, Rubinstein cânta o sonată de Beethoven pe care n-o mai cântase de mult, și dăduse instrucțiuni să nu fie deranjat. Cânta cu pasiune de câteva minute când a început să sune telefonul. Fata-n casă, o româncă, ridică cu promptitudine receptorul, spunând: — Domnul Rubinstein nu este acasă!

Persoana și-a exprimat dubiile, iar camera i-a răspuns pe loc: — Ei bine, domnule, vă înșelați, nu Domnul Rubinstein cânta la pian, eram eu care ștergeam praful de pe claviatură.

Pablo Casals, prietenul lui Enescu și „regele nostru al tuturor”, cum îl numise Jacques Thibaud, dorea întotdeauna să-l asculte pe Grigoraș Dinicu, în care vedea un mare muzician mai curând decât un simplu virtuoz al muzicii folclorice. Dar lui Casals îi plăcea de asemenea să se întrețină cu „fabulosul Apostol”, care nu era altcineva decât directorul restaurantului „Continental”. Apostol avea o imensă pasiune: muzica, despre care știa tot. „Cum se face că n-ați înregistrat încă *Concertul pentru violoncel și orchestră* de Haydn”, l-a întrebat el pe Casals. Iar Casals i-a răspuns: „Pentru a înregistra, trebuie să respecti posteritatea și compozitorul. Înainte de-a apărea în public cu *Suitele pentru violoncel solo* de Bach, le-am studiat timp de zece ani”. Ultima oară Casals a venit la București ca să-l vadă pe Apostol: colecția de discuri a acestuia era unică în felul ei în Europa, și Casals dorea să asculte la el singura *matriță* salvată a un disc a cărui înregistrare fusese întreruptă de

război. Și, tocmai aici se vede efectul prodigios al înregirii activității culturale și muzicale al cărei epicentru și izvor neîntrerupt Ateneul Român și orchestra noastră filarmonică deveniseră de ani de zile, căci cei mai de seamă interpreți și publicul obișnuit se întâlneau uneori pe aceleași culmi ale pasiunii artistice.

Fără George Enescu, toate acestea n-ar fi fost posibile. Opera lui, *Oedip*, despre care timpul nu și-a spus poate ultimul cuvânt, este, pentru artiști atât de diferiți între ei ca Menuhin și Arthur Honneger, capodopera absolută a secolului. Krzysztof Penderecki, în timpul repetițiilor noastre cu *Requiemul* său la Scala, a adus de mai multe ori subiectul în discuție. Întâlnindu-l pe Yehudi Menuhin la concertul de la Washington pentru cei șaiszeci de ani ai lui Rostropovici, el mi-a cerut ulterior să-i procur o înregistrare și partitura: doarea să studieze și să dirijeze opera lui Enescu. Dar oricare ar fi destinul lui Enescu-compozitorul, el este fără dubiu unul dintre marii muzicieni ai timpului său.

Despre Enescu, Menuhin, care i-a fost elev, așa după cum se știe, spunea: „Pentru mine, el va rămâne întotdeauna *Absolutul*, metru cu care-i judec pe alții, descoperindu-le carențele. Și asta mi se aplică în primul rând mie însumi”. Omul a fost adorat, violonistul glorificat, muzicianul divinizat. Capacitatea lui de a se identifica cu Muzica e legendară. I se atribuie lui Vincent d'Indy, cred, afirmația că dacă nu se știe cum opera lui Beethoven ar dispărea dintr-o dată, un singur om ar putea-o reface integral din memorie, și acest om era George Enescu.

În 1925, Béla Bartók sosea la București aducând cu sine ultima-i compoziție, *Două tablouri*, pe care Enescu urma să-o dirijeze. Enescu luă partitura, o deschise și-o puse pe genunchi. „Din mimica lui, din modul lui de-a o fluiera și

de-a o fredona cu voce joasă, povestea Bartók, am înțeles numaidecât că absorbise deja toate caracteristicile armonice și sfumaturile orchestrale cele mai complexe. Se mai uită o dată pe partitură și mi-o restituă. În seara concertului i-o înmănam personal din nou, și nu mică fu surpriza mea văzând că o așează nedeschisă pe pupitrul. Dar când începu să-o dirijeze din memorie, fără să uite nimic, nici cel mai mic detaliu; exprimând în modul cel mai plastic toate intențiile conținute în avalanșa mea de note, m-am aflat în fața celei mai puternice impresii pe care am trăit-o vreodată”.

Trei cutremure mari au zguduit Ateneul Român din 1940 până azi. Edificiul a suferit leziuni serioase, apa a inundat o parte a arhivelor, cuprinzând partituri rare. Echipamentele de toate tipurile sunt azi vetuste. Orchestra Filarmonică George Enescu, care de-a lungul istoriei sale a cunoscut atâtea momente de realizare artistică supremă, avea nevoie urgentă de instrumente apropiate. Condițiile în care acești muzicieni au continuat să lucreze au fost adevărate eroice. Mi s-a povestit de către martori oculari că în anii optzeci în cadrul unui concert se executa la Ateneu o cantată de Bach la temperatura de 4°C. Publicul înfometat în paltoane rămăsese cu căciunile trase pe ochi. Cei doi soliști dărdăiau pe scenă în fracurile de concert, iar de câte ori deschideau gura nori de aburi se ridicau spre cupola Ateneului. Și au mers așa până la sfârșitul concertului. A doua zi sala era utili-

zată pentru o reuniune oficială. Temperatura: 26°C. În ziua următoare însă trebuia să fie repetat concertul: 21°C, căci sala conservase o mare parte din căldură. Numai că în timpul execuției, în cetel cu încetul timpiei se lungeau, iar soliștii și instrumentiștii dădeau impresia de-a fi pe punctul de-a adormi. Se dezobisnuiseră să lucreze la o temperatură normală.

Mă hotărăm pe loc să facă tot ce mi-ar fi stat în putință. Cu ajutorul mai multor prieteni au putut fi reunite imediat mijloacele modeste dar sigur necesare orchestrei pentru a achiziționa instrumente noi. La scurtă vreme după aceasta, cream două fundații publice, una la București, Fundația Internațională Ateneul Român și cealaltă la New York, The Romanian Athenaeum International Foundation, Inc., menite ambele să răspundă imperativelor imediate legate de restaurarea palatului Ateneului, nevoilor orchestrei și legitimele aspirații culturale și artistice ale noilor generații.

Vechea casă Walcker din Ludwigsburg, care, sub numărul 2654, a fabricat orga Ateneului, e pe cale de-a o restaura, la solicitarea noastră, producând piese de schimb care azi nu mai există. Și atunci când orga va fi restaurată, când marele pian de concert Steinway, oferit de noi, va sosi de la Hamburg la București și când Ateneul va fi el însuși restaurat cu ajutorul vostru al tuturor, dragii mei prieteni, atunci vom cânta din nou împreună. ■

Banca Română de Comerț Exterior

FUNDAȚIA INTERNAȚIONALĂ ATENEUL ROMÂN

cont lei: 4510.109.100-7

cont valută: 4610.109.100.300-7

THE ROMANIAN ATHENEUM INTERNATIONAL FOUNDATION, INC. FILIALA ROMÂNIA

cont lei: 4510.109.120-1

cont valută: 4610.109.120.300-9

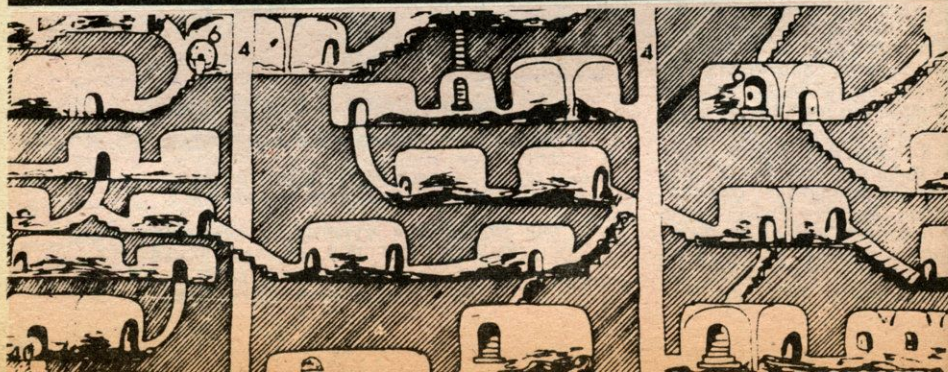
Mari centre spirituale ale lumii

La sud de Marea Neagră, în inima Asiei Mici, se află o țară de vis pe care călătorul, furat de frumusețile Istanbulului sau Efesului, o trece uneori cu vederea. Capadocia merită însă o vizită anume în Turcia. Este o parte a Lumii Vechi cu un bogat trecut. A fost vatra celebrei civilizații indoeuropene a hitiților, care a înflorit în zorile istoriei, acum 4 000 de ani. Imperiul hitit și-a întins stăpânirea până la Marea Neagră, până la Alep, în Siria, și la Ierusalim. A existat apoi un regat al Capadociei răvnit succesiv de persani și macedoneni, dar pe care Alexandru cel Mare nu l-a cucerit. A căzut sub dominația romană în timpul împăratului Tiberiu, în anul 17, a fost succesiv provincie bizantină, selgiucidă din secolul al XI-lea, apoi otomană. Capadocia este una din patriile monahismului creștin și centrul intelectual în care s-a plămădit doctrina creștină. Marii „dascăli ai lumii și ierarhi” din secolul al IV-lea, sfinții Vasile cel Mare, arhiepiscop de Cezareea, fratele său Grigorie, episcop de Nyssa, ca și alt mare teolog, Grigorie de Nazianz — erau toți capadocieni.

CAPADOCIA

Vatră a învățaturii și trăirii Mântuitorului

Academician VIRGIL CÂNDEA

Von Moltke, călător în Capadocia

Această străveche țară situată între Marea Neagră, fluviul Eufrat și Munții Taurus constituie partea cea mai înaltă a Anatoliei. Fascinația ei este datorată mai întâi reliefului tulburător, fantastic, alcătuind un peisaj din basmele cu feți frumoși și zâne. Solul este format dintr-un tuf vulcanic erupt din Ergiys Dağı, anticul Argaeus, vulcan încă activ pe vremea lui Strabon, geograful grec de la începutul erei creștine, originar

mesc „coloanele acoperite”. Ele ne aduc aminte de Babele din Carpații noștri. Când coloanele, subțiate, nu mai suportă greutatea stâncilor, acestea se prăbușesc. Agenții externi își continuă opera și stâlpii de tuf se transformă în conurile numite aici „hogeacurile” sau „hornurile zănelor”. Se spune că ar fi în număr de peste 500 000. Din depărtare arată ca niște pitici cu bonetele lor țuguiate. Izolate sau dese, zeci și sute la un loc, dau și imaginea unor tabere de corturi uriașe.

Din apropiere însă, pe pereții acestor înălțimi de piatră

toate servind la nevoie drept refugii, ceea ce explică sistemul de închidere a galeriilor cu mari plăci rotunde de piatră. Aceste grote artificiale sunt ușor de săpat, uscate, sănătoase și astfel, în Capadocia, oamenii au locuit nu numai pe pământ, dar și în subteran, sau în stânci și fauzele, la înălțime, pe multe etaje.

Se pătrunde în acest peisaj lunar pe la Ürgüp, mic târg la circa 90 km de Kayseri. Cezareea romano-bizantină de odinioară, și la 400 km de Ankara. Localitățile străbătute au nume date de confi-

Răstignirea pe Cruce, frescă dintr-o biserică rupestră de la Göreme, centru al creștinismului din secolele VI și VII

În p. 40: secțiune transversală prin așezarea subterană de la Derinkuyu

din această regiune. De-a lungul mileniilor, vântul, soarele, apa ploilor și râurilor au erodat stratul de tuf, transformându-l într-o rețea de văi, râpe, coline în formă de turnuri, conuri, piramide și coloane de 10 până la 100 de metri înălțime. Unele poartă încă pe vârfuri blocuri de piatră dură care au rezistat dintr-un vremii. Localnicii le nu-

apar porți și ferestre și ele capătă aspectul unor hulubării, stupi, faguri sau blocuri de locuințe moderne. Asta și sunt: locuințe. Din vremuri imemorabile, oamenii, inventivi și iscusiti, au săpat în roca moale galerii și încăperi cu cele mai variate destinații: gospodării, hambare, crame, biserici, chilii, săli de adunare și sfat, staule, cimitire,

gurația reliefului ca Uçhisar (sau „Trei castele”), Karahisar (sau „Cetatea neagră”). Tot așa, monumentele săpate în piatră poartă denumiri pitorești, după un detaliu sau o particularitate care le distinge între sutele de așezăminte similare cu care ne vom întâlni în curând: Carikli kilise („Biserica sandalelor”), Karanlik kilise („Biserica întunecată”),

Elmalı kilise („Biserica mărului“), Tokalı kilise („Biserica paftei“), Kiliçlar kilise („Biserica săbiilor“) etc.

Este bine ca fiecare nou oaspete al acestei lumi de ferie să știe cui îi datorează o experiență intelectuală și estetică unică. Capadocia, locuințele ei subterane și bisericile ei rupestre au fost cunoscute până la începutul secolului al XVIII-lea numai de localnici și de călători, care nu și-au dat însă osteneala să le descrie. Le-a semnalat mai întâi un călător francez în Orient, Paul Lucas, într-o carte publicată la Paris în 1712, în împrejurări care merită să fie povestite. Descrierea lui, „intrucâtva naivă dar în fond exactă“, a părut contemporanilor fantezist, atât de ciudate erau peisajele și monumentele pe care el, cel dintâi, le semnală. El a trebuit deci să repete călătoria din 1705 peste zece ani și să aducă noi descrieri ale regiunii pe care o compara cu labirintul antic. Un secol mai târziu, Chiril, învățatul mitropolit de Konya (vechii Iconium), ajuns apoi patriarh de Constantinopol, a publicat la Viena cea dintâi hartă modernă a regiunii Ürgüç, reluată după câțiva ani de marele strateg și istoric militar von Moltke, și el călător în Capadocia. Au urmat geografi, geologi, naturaliști, etnografi și arheologi, dar dincolo de interesul pentru peisaj, locuitorii și monumentele antice n-a mers nici unul dintre acești specialiști occidentali, greci sau ruși. Abia în secolul nostru un savant bizantinist, ieziutul Guillaume de Jerphanion, și-a consacrat viața și energia cercetării metodice, amănunțite, a bisericilor din Capadocia. Rezultatele strădaniilor sale, am spune providențiale, au fost publicate la Paris în șapte volume între 1925 și 1942. Esențialul informațiilor de azi despre aceste monumente, aportul lor la iconografia orientală, descrierile din albumele de artă, ghidurile, broșurile și planetele pentru turiști sau din studiile comparate ale specialiștilor provin din tezaurul de

observații, cercetări și descoperiri ale părintelui Jerphanion.

„Hogeaouri ale zănelor“

În centrul Capadociei, în jurul fostului vulcan Argaeus, într-un patruleter de 15/20 km, călătorul se obișnuiește mai întâi cu peisajul, cu pădurile de conuri, faleze și piramide perforate de locuințe, peisaj întrerupt de șosele și de așezările firești pentru noi, urbane sau rurale, cu case construite pe pământ. În raport cu celelalte, scobite în piatră, ele par puține.

Ceea ce izbește în această lume ciudată este pustietatea, absența relativă a omului. Grotele nu mai sunt locuite și prezența umană se face simțită doar pe șosele, în sate sau în parkingurile speciale amenajate lângă monumentele mai vizitate. Dar se pare că și în trecut era la fel. În secolul al X-lea, istoricul bizantin Leon Diaconul scria că locuitorii Capadociei au fost numiți trogloditi, pentru că trăiau în caverne. Două veacuri mai târziu, o *Cronica pe scurt*, tot bizantină, semnală acest obicei al capadocienilor, pus pe seama iernilor friguroase. Dar există și mărturii mai vechi, din secolele VI-VII, despre locuințele din grotte sau de sub pământ.

Bisericile și capele se găsesc nu numai la suprafață, săpate în conuri și faleze de piatră, ci și adânc sub pământ. Pentru a le vizita trebuie coborâte câteva etaje, uneori șapte, de locuințe subterane, accesibile prin culoare de largimi și înălțimi variabile.

O localitate subterană, descoperită din întâmplare în 1963, este Derinkuyu, adică „Puțul adânc“. Probabil că a cerut eforturi considerabile pentru a fi amenajată. Are 20 de etaje, dintre care numai șapte vizitabile. Se întinde pe o suprafață de 4 km². Cele 600 de intrări, doar parțial degajate, ca și numărul încăperilor, indică o populație de circa 10 000 de oameni. În partea cercetată până acum,

galeriile duc la dormitoare, bucătării, chelare, grajduri și depozite de arme; 52 de puțuri serveau aerisirii și aprovizionării cu apă, iar tunele speciale făceau legătura cu alte localități, la distanțe mari. Un asemenea tunel, de 9 km, ducea până la Kaymaklı, oraș subteran vecin.

Se presupune că deja hitiții ar fi avut aici depozite săpate adânc sub pământ, folosite apoi ca ascunzătoare de primii creștini, în epoca persecuțiilor, și amplificate de bizantini în secolele VII-VIII. Toate popoarele și toate civilizațiile care s-au succedat în Capadocia au avut motive similare pentru amenajarea acestor locuințe în grotte artificiale sau subterane. Lipsa lemnului de construcție i-a îndrumat pe oameni către materialul abundent și ușor de fasonat al tufului vulcanic. Încăperile subterane le ofereau condiții bune, erau uscate, aerisite, călduroase iarna, răcoroase vara, dar mai ales bine ascunse, excelente adăposturi în timpul incursiunilor, frecvente în regiune. La Derinkuyu o biserică se află la ultimul etaj inferior, de dimensiuni impresionante: 25 m lungime, 10 m lățime, înaltă de 3 m și jumătate. Este în formă de cruce și se presupune că a fost amenajată într-un spațiu săpat inițial de hitiți.

Experiența locuințelor rupestre din Capadocia provoacă asocieri și incită la reflecții asupra acestor neobișnuite așezări umane. Dacă ne gândim bine, locuințele de acest fel, situate fie în dealuri și munți, fie în adâncuri, se întâlnesc oriunde există condiții prietnice, grotte naturale sau ușor de săpat. Geografia semnală la începutul secolului nostru mii de asemenea locuințe în zone rurale din Italia, Spania, Franța și chiar Elveția. Ele au fost abandonate odată cu progresul condițiilor de viață, dar biserici monolite există încă în Franța, Spania, în Grecia, Etiopia și tot Orientul Apropiat. De adăugat că se amenajează și azi locuințe excavate în piatră, dovadă moder-

nul hotel de la Uchisar, inaugurat în 1969, și dotat cu un confort care merge până la robinetele de vin din camere, zona fiind reputată pentru podgoriile ei.

Pe pământul românesc sanctuarele sau chiliile rupestre au fost mult timp obișnuite în viața călugărească: chiliia cuviosului Daniil Sihastul de la Putna, a cuviosului Nicodim de la Tismana, schiturile și chiliile de la Corbii de Piatră, Ialomicioara, Nămăești, sunt doar câteva exemple. Dar un complex monumental cu șase biserițe, galerii, chilii și morminte, toate rupestre, avem doar la Basarabi, lângă Constanța, datând din secolele X-XI. Basarabii evocă în multe privințe Capadocia și analogii vor fi făcut toate generațiile de monahi sau călători care au legat în trecut Scitia Mică, Dobrogea de azi, atât de prezentă în istoria creștinismului vechi, cu Capadocia.

Se spune că sunt 365 de sanctuare rupestre în Capadocia, ca și zilele anului. Este un număr simbolic, în realitate numai în zona Göreme fiind vreo 400 și numărul lor poate crește odată cu progresul descoperirilor. Inscriptiile datează din secolele X-XIII, dar se presupune că mănăstiri, schituri și biserici existau încă din timpul marilor Părinți capadocieni, din veacul al IV-lea. Ele s-au înmulțit în epoca următoare, de relativă pace. Desigur, au servit și în perioada iconoclastă, când monahii au fost îndemnați persecutați pentru cinstirea icoanelor, apoi în timpul incursiunilor arabe.

Regăsim în planul acestor lăcașuri mai toate tipurile, de la cel dreptunghiular, cu un naos sau mai multe, probabil cel mai vechi, până la tipul în formă de cruce liberă sau înscrisă într-un pătrat. La anumite intervale, în funcție de posibilități, unele sanctuare erau lărgite și rezugrăvite. Măsterele țineau să dea sanctuarelor aspectul celor din piatră sau zid construite pe pământ, de aici bolțile, absidele, coloanele fără funcțiuni

arhitecturale propriu-zise.

Zona Ürgüç-Göreme este cea mai recomandată pentru o vizită rapidă. Peisajul este dominat de faimoasele „hogeacuri ale zănelor” amintite deja. Dar înăuntrul lor, pe lângă locuințe, ne așteaptă mulțimea bisericilor care conferă acestei zone o predominanță de centru religios și monastic. Göreme înseamnă „nu se poate vedea”, „invizibil”. Se spune că, la începutul secolului al IV-lea, Sfântul mucenic Hieron din Tiana, urmărit de persecutori,

În zona Zelve pot fi admirate forme deosebite ale „hogeacurilor zănelor”, cum au fost numite stâncile fasonate de vânturi și ploa

s-a ascuns într-o grotă din Göreme în care s-a făcut nevăzută, de unde numele locului. Aici, însuși apostolul Pavel socotise potrivit înființarea de școli pentru misionari noii credințe creștine.

„O nouă provincie a artei bizantine”

Așa s-ar explica numărul mare de biserici în oraș și în împrejurimile lui. În Göreme se află, de pildă, cunoscuta Çarıklı kilise, de care am amintit deja. În partea de sud a

naosului sunt venerate ultimele urme ale picioarelor lui Iisus lăsate pe pământ când s-a înălțat la cer. Este însă doar copia urmelor din biserica înălțării Domnului din Ierusalim. Există de asemenea o frumoasă biserică a Adormirii Maicii Domnului, apoi Biserica Mărlui, astfel numită după merii pitici din fața ei și, săpată în același masiv de stâncă, bisericuța Sfintei Varvara, al cărei martiraj a avut loc într-o regiune muntoasă din Egipt, după ce mucenica se ascunsese într-o peșteră deschisă miraculos în fața ei.

Cea mai reprezentativă, spațioasă, bogat decorată cu fresce și bine păstrată este însă, la Göreme, Biserica paf-talei. Pe bolta primului naos, o paf-ta de piatră a dat numele sanctuarului. Este format din două părți, săpate în etape diferite. Pronaosul și primul naos sunt mai vechi. Al doilea naos, mai mare, cele trei abside și o capelă laterală în partea de nord au fost adăugate către mijlocul secolului al X-lea.

În această a doua parte poate fi admirată pictura, executată peste o decorație mai veche și de o calitate remarcabilă, cea mai reușită din Göreme. Din cele trei inscripții păstrate rezultă că biserica a fost zugrăvită prin dania lui Constantin și a fiului său Leon, notabili sau dregători locali, de un meșter Nichifor. Iconografia este alcătuită din scene evanghelice în partea superioară, scene din viațile sfinților în registrul de jos al pereților și, în spațiile rămase libere, din chipuri de sfinți reprezentați în bust, în medalioane, sau în picioare.

Temele provenind din *Evangheliile* relatează istoria sacră a Întrupării Fiului de la Buna Vestire la Naștere, Fuga în Egipt și Botezul, Miracolul lui Hristos, ciclul Patimilor, Răstignirea, Pogorârărea la iad, apoi Înălțarea și Pogorârărea Sfântului Duh. Unele detalii, luate de meșterul zugrav din izvoare apocriefe ca *Faptele lui Pilat*, *Evangheliile* lui Toma sau cea

a lui Nicodim sunt deosebit de importante în istoria iconografiei orientale.

Între scenele din *Viețile sfinților*, numeroase sunt cele privitoare la Sfântul Vasile, arhiepiscopul Cezareei Capadociei, de particulară venerație în regiune. Este probabil că lăcașul să-i fi fost chiar închinat. La Tokali a fost mănăstire, iar Sfântul Vasile este întemeietorul vieții călugărești în Biserica Răsăritului. Scena reprezentând împărțirea Sfintei Maria Egipteanca este o temă specific monastică.

Între chipurile de sfinți, în grup sau izolați, frecvenți sunt cei locali, care au predicat, au păstorit, s-au nevoit sau au pătimit în Asia Mică, cei 40 de mucenici din Sevastia, numeroși martiri care amintesc că Biserica a fost întemeiată pe jertfa lor sau ierarhi și mari dascăli, pentru că Biserica s-a întărit prin strădanile arhieriei și prin învățătură.

Răstignirea din absida centrală este de o mare frumusețe; îngerii care planează

deasupra Crucii au fost comparați cu cei ai lui Giotto, deși, evident, compoziția de la Goreme este mult anterioară.

Pe peretele de nord, deasupra celor cinci coloane care separă naosul de altar, se văd, de jos în sus, martiri în medalioane, scene din istoria sfântă (*Călătoria lui Iosif și a Fecioarei la Bethleem*), un sir de sfinți reprezentați în picioare, teme simetrice cu cele de pe peretele de sud, în care apare, dezvoltată, *Fuga în Egipt*.

În absida stângă, *Hristos pe tron*, înconjurat de îngeri și arhangheli, constituie o compoziție impresionantă, de factură arhaică. Mesterul ne arată însă că se putea limita și la o decorație simplă, ca în absida capelei laterale, marcată doar de o cruce și de motive geometrice.

Hristos binecuvântându-i pe apostoli, alte scene din ciclul *Nașterii*, ca *Buna Vestire* și *Fecioara cu Elisabeta*, sau admirabila *Maica Domnului Eléusa* confirmă calitatea superioară a ansamblului pictu-

ral de la Tokalikilise. El pare să dateze din perioada lărgirii bisericii, a doua jumătate a secolului al X-lea. Mesterul Nichifor cunoștea buna școală din Constantinopol a epocii dinastiei macedonene și s-a lăsat influențat de ea.

Acum șapte decenii, când Capadocia și comorile ei au început a fi temeinic cercetate, ea a fost revelată pe plan mondial drept „o nouă provincie a artei bizantine”. De fapt, găsim în primul rând, în Capadocia, o experiență spirituală, superioară celei estetice, istorice, culturale. Aici descoperim o altă fațetă, nebănuită, a primului mileniu creștin. Asprimea locurilor, efortul uriaș al întemeierii de așezări în măruntălele pământului, alături de măiestria sanctualelor ascunse în piatră, oferă celor de azi pilda admirabilă a unor alte generații de creștini, convinși, statornici în credința lor, pe care au apărut-o timp de două milenii în această vatră venerabilă a învățăturii și trăirii Mântuitorului. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Șerban Papacostea — ROMÂNII ÎN SECOLUL AL XIII-LEA. ÎNTRE CRUCIATĂ ȘI IMPERIUL MONGOL.**

Editura Enciclopedică, București, 1993, 190 pp., 1 600 lei.

● **Adolf Armbruster — ROMÂNIA ÎN ANII 1800-1848. ISTORIA UNEI IDEI** (ediția a II-a, revăzută și adăugită).

Editura Enciclopedică, București, 1993, 344 pp., 1 850 lei: cu aceste două cărți, Editura Enciclopedică lansează — într-o interesantă formulă grafică — o nouă colecție: **Biblioteca enciclopedică de istorie a României**, sub coordonarea acad. Șerban Papacostea. Noi îi dorim cât mai multe cărți apărute!

● **Philippe Ariès, Georges Duby (coordonatori) — ISTORIA VIETII PRIVATE. VOL. I-II: DE LA IMPERIUL ROMAN LA ANUL O MIE** (traducere: Ion Kerdan).

Editura Meridiane, București, 1994, vol. I - 358 pp., vol. II - 404 pp., 1 780 lei: cu aceste prime două volume (vor fi 10, în final),

Editura Meridiane începe realizarea unui proiect blocat înainte de decembrie 1989: tipărirea uneia dintre cele mai importante și importante lucrări ale noii școli istoriografice franceze.

● **Constantin Argetoianu — PENTRU CEI DE MAINE. AMINTIRI DIN VREMEA CELOR DE IERI. VOL. IV, PARTEA V: 1917-1918** (ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe).

Editura Humanitas, București, 1993, 232 pp., 1 200 lei: continuă publicarea integrală a memoriilor unuia dintre cei mai controversați oameni politici români din perioada interbelică, cel care a semnat în numele guvernului Averescu preliminarile păcii de la Buftea și a purtat negocierii apoi cu reprezentanții Puterilor Centrale pentru pacea de la București, un politician cu un remarcabil talent literar.

● **Bronislaw Baczko — IEȘIREA DIN TEROARE. TERMIIDR ȘI REVOLUȚIA** (traducere de Teodora Cristea).

Editura Humanitas, București, 1993, 310 pp., 690 lei: o carte care își propune să răspundă la multe întrebări, cea mai importantă fiind: cum se poate ieși din teroare?

● **Roy Medvedev — OAMENII LUI STALIN** (traducere, note și glosar de George G. Potra și Delia Rădulescu).

Editura Meridiane, București, 1993, 238 pp., 700 lei: șase scurte biografii ale lui K.E. Vorosilov, A.I. Mikolan, M.A. Suslov, V.M. Molotov, L.M. Gaganovici și G.M. Malenkov, oameni care au jucat, la un moment dat, un rol important în istoria fostului P.C.U.S. și a fostei U.R.S.S.

● **Dominique Sourdel — ISLAMUL** (traducere de Liliana Sareaiev; controlul de specialitate al traducerii: Mădălina Moraru).

Editura Humanitas, București, 1993, 160 pp., 850 lei: una dintre cărțile apărute în celebra colecție *Que sais-je?* (Ce știu?), o foarte utilă introducere în domeniu.

Istoria mediului înconjurător

FOAME, CIUMĂ, INUNDAȚII, GERURI ȘI SECETE

Incheiem în acest număr seria de articole consacrate calamităților naturale din cursul evului mediu românesc. Vom reține câteva dintre cele mai semnificative mărturii de epocă despre foametea care a bântuit Țara Românească în perioada 1595-1598, cauzată în primul rând de pustiitoarea campanie turco-tătară condusă de Sinan pașa, iar în final vom încerca să sintetizăm cele mai semnificative cifre cu privire la evoluția factorului demografic în țările române în cursul secolului XVI.

PAUL CERNOVODEANU

Cunoscutul istoric și arhitect militar italian Filippo Pigafetta, însoțind corpul expediționar toscan trimis de marele duce Ferdinand în ajutorul aliaților creștini și participant la campania de eliberare a Țării Românești din toamna anului 1595, mărturisea și el că „oastea noastră ducea lipsă de hrană...”, fiind nutrețul consumat de caii turcilor și nemaigăsindu-se deloc și fiind foarte puțin ovăz și deloc vin și bere... Ar trebui anul acesta semănat în orice chip mai mult pentru a avea hrană pentru vite și pentru oameni, pentru a putea întreține armata, mai ales în Transilvania, căci în Țara Românească nu va fi cu puțință, odată ce turcii au scos din țară și pe oamenii care muncesc pământul și vitele...”

Aceleași lipsuri sunt arătate și de comandantul corpului expediționar toscan, Silvio Piccolomini, precum și într-o descriere anonimă a campaniei ostașilor toscani în Țara Românească, unde se afirmă că aceștia „au trăit timp de 21 de zile în șir într-o lipsă cumplită de orice hrană, atât pentru ei cât și pentru caii lor, având o soartă bună atunci când puteau să aibă carne de vacă sau de bou, cu puțină pâine și cel mult biscuiți copti pe jar și bând din mlaștini apă tulbură și ames-

tecată [cu noroi]. Rândașii de la cai... îi lăsau să pască puțină iarbă și pământ, mâncându-l de foame și pe acela”.

„Păsări străine” și urși flămânzi

Izvoarele interne completează acest trist spectacol oferit de marea foamete care a bântuit Muntenia câțiva ani după 1595. Astfel, mai multe hrisoave de la Mihai Viteazul amintesc de vânzări silite de ocine, cu prețuri oscilând între 170 și 1 600 de aspri, iar pentru moșii mai mari între 62 sau 180 taleri, echivalând 4 340 și, respectiv, 12 600 de aspri, „în vreme de foamete” (aprilie 1596), „pe vreme de foamete... după prădaciunile turcilor, când au prădat și robii Țara Românească” (5 iunie 1597), „în vreme de foamete, după robirea turcilor, când au robii și prădat Țara Românească” (21 iunie 1597) sau „pe vreme de foamete” (27 aprilie și 4 iulie 1597). Un document mai interesant din 28 mai 1596 arată că Stan logofătul din Săvești a cumpărat jumătate din satul Boteni (Dâmbovița) de la Paraschiv pe 2 800 aspri, vecinii renunțând la protimisii deoarece „atunci a fost și rea foamete

și lipsă și nevoie de bani a tuturor oamenilor pe urma lui Sinan pașa și nimeni n-a voit atunci să cumpere această mai sus-zisă ocină”.

Dar cu toate aceste nenorociri, în urma revenirii la căminele lor a celor fugiți peste munți sau a celor scăpați din robie, dar și prin colonizări cu elemente din celelalte țări române sau de la sud de Dunăre, principatul muntean a fost în stare să-și refacă, parțial, fondul demic afectat prin pierderile suferite în 1595 și să reajungă la un nivel economic corespunzător pentru ca Mihai Viteazul să-și poată continua cu succes campaniile sale care au dus în 1600 la unirea sub sceptrul său a celor trei țări surori.

Ultima calamitate naturală de proporții petrecută în veacul XVI, dar numai în Transilvania, a avut loc în 1598. În acel an, în miez de iarnă, în luna ianuarie, Mureșul și celelalte râuri au ieșit din albiu și s-au revărsat peste câmpii, asemenea inundațiilor, bătrânii povestind că n-au mai văzut. Zăpada ce acoperea munții s-a topit brusc din cauza ploilor, și albiile râurilor rezezi de munte n-au putut cuprinde puhoiul apelor, iar acestea, coborând în văi, au pricinuit groaznice revărsări. Valurile furioase au scos din pământ grânele născute

incă de cu toamna, iar pe cele încolțite le-au smuls cu glie cu tot. La Alba Iulia, la 18 februarie, suburbia locuită de români — deși se găsea la 8 stadii depărtare de Mureș — a fost aproape în întregime inundată. Viiturile au deteriorat grav biserica din Ograda de Jos (comitatul Arad). Apele revărsate în mare cantitate au bălțit vreme îndelungată pe câmpii.

De altfel, anul 1598 a fost atât de ploios în Transilvania, încât a avut un impact neprevăzut asupra desfășurării operațiilor militare împotriva turcilor. În luna octombrie, din pricina ploilor, care au durat 40 de zile, apele Crișului au crescut foarte mult, amenințând tabăra oștilor turco-tătare comandate de Satirgi Mehmet pașa, ce aședau orașul Oradea. Speriați, asediații au trebuit să se retragă în grabă, despresurând orașul și renunțând la cucerirea lui.

În ultimul an al secolului, 1599, s-au produs câteva calamități de-a dreptul stranii, desfășurate însă pe plan local, numai în anumite zone ale Transilvaniei. Astfel, în luna iunie 1599, s-au ivit — venind din Țara Românească — stoluri de păsări complet necunoscute, și atât de agresive, încât s-au aruncat asupra vitelor, scoțându-le ochii. Atunci — spun unele mărturii — ar fi fost atacate și au fost răpuse de aceste păsări, în Țara Bârsei, vreo 30 000 de vite. Un alt stol de „păsări străine”, cu penele negre, și-a făcut apariția în aceeași regiune la 9 și 11 octombrie, pierind însă curând. În sfârșit, izvoarele mai semnalează și o invazie de... urși bruni, uriași, venind flămânzi tot dinspre Carpați, atacând oameni și vite și neputând fi opriți și răpuși decât în preajma orașului Alba Iulia.

Și acum să încercăm să determinăm impactul calamităților naturale (foamete, epidemii) și al războaielor și pustiirilor năvălirilor străine asupra fondului demic al celor trei țări române în veacul XVI, desigur, în măsura în care izvoarele, destul

de lacunare, ne pot oferi unele răspunsuri.

„Sate, dar cu populație foarte deasă...”

O constatare generală, care rezultă din ansamblul izvoarelor analizate, este aceea că între 1501 și 1600 s-a înregistrat, în general, o tendință regresivă de ordin demografic, întreruptă prin scurte perioade de relansare. Acest proces este semnalat în primul rând de sursele otomane, suficient de autorizate să cunoască starea de lucruri din țările române. Astfel, cronicarul Mustafa Ali (1541-1599), în a sa *Esența stirilor*, arată că „pe timpul răposatului sultan Suleiman [Magnificul — 1520-1566], în vilaietul numit Țara Românească trăiau 48 000 de familii, în Moldova trăiau în total 30 000 de familii, iar în Transilvania numărul ghiaurilor era de 50 000 de familii. Pe vremea sultanului Murad al III-lea însă, când s-a apropiat anul Hegirei 1 000 [1591-1592], în vilaietul Țării Românești erau 13 000 de familii și în Țara Moldovei 20 000 de familii”. Dacă aplicăm un multiplicator variind între 5 și 10, rezultă că Țara Românească ar fi avut în prima jumătate a sec. XVI o populație variind între 240 000 și 480 000 de locuitori, Moldova între 150 000 și 300 000, iar Transilvania între 250 000 și 500 000, iar la sfârșitul veacului cifrele ar fi ajuns între 65 000 și 130 000 pentru Țara Românească și între 100 000 și 200 000 pentru Moldova. Chiar dacă aceste cifre sunt desigur mult inferioare realității, ele scot în evidență procesul demografic regresiv, situație reținută și în izvoare de altă proveniență. De pildă, raguzanul Michael Bocignoli afirma la 29 iunie 1524 că în Muntenia „se locuiește nu în orașe, ci în sate, dar cu populație foarte deasă, căci în această țară sunt 15 mii de sate dintre care cele mai mici au câte

50 de case”. Estimările erau exagerate desigur, deoarece aplicând numai multiplicatorul de 5 am ajunge la o cifră de 750 000 de case sau familii care ar da 3 750 000 locuitori, cifră total inadmisibilă. Indiferent de aprecierea greșită, important rămâne faptul că țara era în acea epocă foarte bine populată. În schimb, spre sfârșitul veacului se înregistrează scăderea despre care am vorbit: atât călătorul Montalbanus, la 1570, cât și o descriere anonimă a Moldovei din 1586 arată că „Țara Românească are 4 mii de sate, dintre care cel mai mic este de 100 de case”. Așadar, conform acestui din urmă izvor, aplicând tot multiplicatorul 5, ar rezulta 400 000 de familii și o populație de 2 000 000, ceea ce ni se pare, iarăși, prea mult.

Între cifrele din sursele otomane, prea scăzute și celea din izvoarele occidentale, prea ridicate, întâlnim o medie ceva mai apropiată de realitate, după opinia noastră, și anume aceea rezultată prin calculul efectivelor militare de care dispuneau cele două principate de la sud și est de Carpați și care, în genere, reprezentau circa 10% din totalul populației. Mai întâi, dorim să ne referim la o sursă a lui Neagoe Basarab însuși, datând din 1520, când declara brașovenilor că el era în măsură să vină în ajutorul Ungariei cu 40 000 de ostași călări și pedestrași din țara sa. La rândul său, umanistul sas Georg Reichstorfer afirma cu multă veracitate că Petru Rareș „poate, când nevoia unui război ar cer-o, să adune în țara sa, fără mare greutate și muncă, făcând chemare obștească, o oaste până la 60 000 călăreți și pedestrași”; în schimb, nuntial apostolic Fabio Mignanelli aprecia la 22 noiembrie 1538 că „toată Valahia împreună [adică Muntenia și Moldova] poate ridica între 40-50 000 de ostași călare, iar Moldova singură 30 000”. Emisarul habsburgic Ioan Belsius estima că în 1562, sub Despot vodă, Moldova „poate întot-

deaua să aibă 40 000 de călăreți și 60 000 de pedestrași", iar „voievodul muntean [Petru cel Tânăr] ar dispune de 100 000 de oameni". Italianul Antonio Maria Graziani aprecia că în 1564 Moldova putea să ridice 40 000 de călăreți, iar abatele Giulio Ruggero, în 1568, susținea că din această țară s-ar putea strânge vreo 50 000 ostași călări.

În sfârșit, pentru Muntenia, secretarul lui Petru Cercel, genovezul Franco Sivori, atestă la 1583 că principatul putea conta pe vreo 40 000 de călăreți, cifră confirmată și de un document anonim din 1586, care afirmă că domnul Mihnea II Turcitul putea strânge „40 000 de ostași”.

„Să aibă slobozenie de a-și ara...”

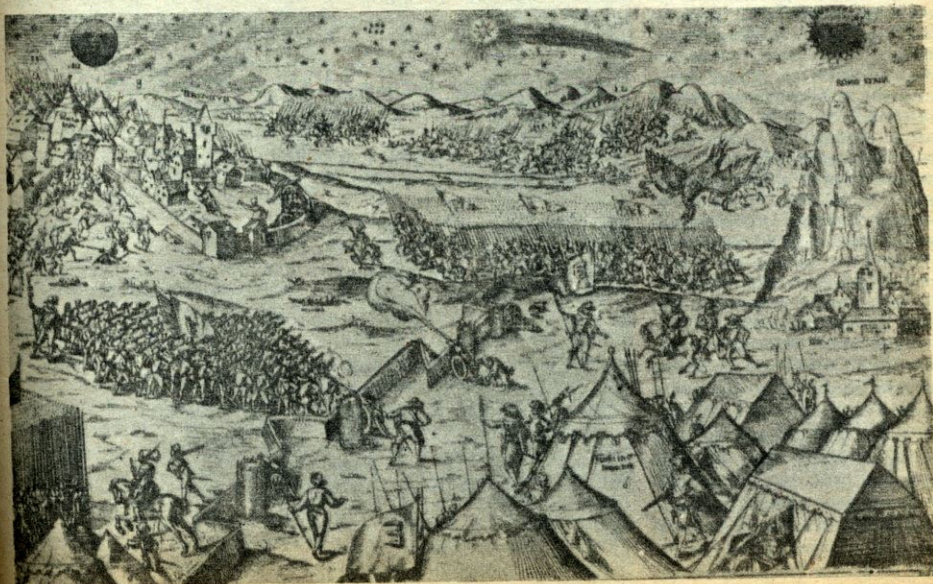
Așadar, cu unele aproximații, putem calcula evoluția populației Țării Românești între 1520 și 1586, de la 400 000 locuitori (1520) la 200 000 (1538), 1 000 000

(1562), și din nou 400 000 de suflete în 1583, 1586. Cât privește Moldova, aceasta ar fi dispus, între 1535 și 1568, de o populație cam de 600 000 (1535); 300 000 (1538), 1 000 000 (!) în 1562 și circa 400 000 (1564) sau 500 000 în 1568.

Cu oarecare rezerve, acestea sunt cifre care pot fi acceptate pentru cele două principate. Ele indică fluctuații provocate de calamități (secetă, foamete, ciumă) și războaie, mai ales acelea din anii 1538-1540 și 1574-1576. Domnitorii de atunci au căutat să refacă fondul demic al populației, atunci când a fost posibil acest lucru, prin colonizări. Așa s-a întâmplat, de pildă, în Țara Românească, ce fusese pustiită de foamete sub Radu Paisie, și care, în 1552, sub Mircea Ciobanul, a primit mulți locuitori din Banat, odată cu ocuparea acestei provincii de către otomani și transformarea ei în pašalacul de la Timișoara. „Într-acele vremi greale mulți oameni din Banat în Țara Românească au scăpat. Sârbi, cu limba rumânească și na-

tura au luat”. La fel sub Mihai Viteazul, când țara a fost greu afectată de foametea provocată de pustiirile turco-tătare din 1595, voievodul a încurajat colonizarea cu elemente emigrate din țările vecine. Totodată, el a făcut cunoscut împăratului habsburg Rudolf II, în octombrie 1598, că „în incursiunea efectuată la sud de Dunăre, în Bulgaria, până la Sofia, a ars vreo 2 000 de sate, ridicând pe locuitorii lor, ca la 16 000 de oameni”, strămutându-i în Țara Românească „cu averea lor toată”. Faptul este confirmat și de emisarul papal raguzaanul Paolo Giorgi, care arată într-un memoriu adresat la 15 martie 1598 suveranului pontif că „mulți bulgari au trecut în Țara Românească, cu familiile lor și cu agonisita lor”, voievodul ajutând în același timp și pe robii români fugiți, capturați mai înainte de Sinan pașa, să se reîntoarcă peste Dunăre la căminele lor. Tot Giorgi mai arată că încă din 1595, „când Mihai voievod a ars Rusciukul, toți acei albanezi care locuiau la Cervenă Vodă, loca-

Cu ajutorul moldovenilor, ardelenilor și al unui detașament toscan, Mihai Viteazul eliberează orașul Târgoviște (6-8 octombrie 1595)

litate foarte frumoasă ca așezare, au trecut în Țara Românească cu femeile și cu copiii..."

Și în Moldova, spre a atenua depresiunea demografică, domnitorii au procedat în același fel, încurajând colonizările și acordarea de "slobozii". Astfel, Reichstorfer precizează că în Moldova lui Petru Rareș, "locuiesc împreună, sub cărmuirea voievodului, diferite... neamuri, ca de pildă ruteni, poloni, sârbi, armeni, bulgari și tătari și, în sfârșit, mulți sași din Transilvania, fără ca motivul deosebiriilor de rituri și dogme [să-i facă] să se cente între ei". Câteva documente interne atestă încurajarea așezării fugarilor munteni și transilvăneni, ca și a oamenilor străini pe pământul Moldovei. De pildă, Petru Șchiopul îngăduia la 3 septembrie 1585 lui Bucium, pârcaľab de Hotin, să primească pe moșia lui de la Lunca Mare, "însă din altă țară, ungar [cîtește transilvănean] sau muntean sau sârb sau grec, iar el să aibă de la noi slobozenie pe cinci ani, să nu ne lucreze nouă nici un fel de muncă... nici la oaste să nu meargă, nici ilis să nu plătească". La fel, Ieremia Movilă scutea pe trei ani de orice fel de dări (17 ianuarie 1597), în afara "birului împărătesc", pe oricare dintre străinii ce i-ar fi așezat călugării de la mănăstirea Neamț pe moșia lor de la Orțești (ținutul Suceava): "sau leah, sau rușin sau sârb sau grec sau valah sau ungar sau fie orice limbă vor fi", să muncească domniei, nici să-i plătească "ilis, nici 50 aspri, nici gorștină de oi, nici de porci, nici sulgiu de vaci, nici pentru oi și nici o dabilă". Tot așa, la 19 septembrie 1597, același domn întărea mănăstirii Iațco de lângă Suceava un sat lângă vatra lăcașului, unde aveau voie să vină "oameni din alte țări sau din țara noastră, leah sau rus sau sârb sau grec sau orice neam ar fi, iar acei oameni toți... să aibă slobozenie de a-și ara și semăna grânele și a cosi fânul în țarina târgului, în țara

rina Sucevei unde le va plăcea ca și oamenii din târg".

Acestea sunt datele — fărave și răzețe — de ordin demografic pe care le-am putut culege cu privire la Țara Românească și Moldova în veacul XVI.

În privința Transilvaniei, ținem să amintim că până la 1566 (anul morții sultanului Suleiman Magnificul) și închețarea luptelor cu Casa de Austria (1568), provincia a avut o istorie foarte agitată, pierderile demografice suferite de pe urma calamităților naturale fiind sporite de acelea provocate de numeroasele răcoale și războaie care au pustiit țara: războiul țărănesc din 1514, răcoala "țarului Negru" Iovan Nenada din 1527, luptele dintre ferdinandisti și zapolyeni, războaiele dintre otomani și imperiali etc. Timp de aproape șase decenii au acționat din plin trei factori destabilizatori din punct de vedere demografic: războaiele, foametea și ciuma. Așa se explică stagnarea creșterii populației în prima jumătate a sec. XVI și chiar regresul ei până la circa 1 200 000 de locuitori (Transilvania, Banatul și comitatele din Partium) sau circa 5-600 000 de suflete pentru Transilvania propriu-zisă.

După 1568 și până către sfârșitul veacului, provincia a fost scutită de pustiirile războaielor, singurul factor perturbator major al fondului demic rămânând acela al calamităților naturale, în special perioadele de criză din 1574-1576 și 1585-1588. Totodată, trebuia avute în vedere și pierderile teritoriale suferite de provincie: Banatul și o jumătate din Crișana au fost ocupate de otomani în 1552, iar comitatul Satu Mare a fost cedat imperialilor în 1570 prin tratatul de la Spyer. Așadar, în pofida acestor amputații și a pierderilor suferite

prin calamități, totuși, compensațiile provenite din sporul natural și colonizări, indică un ritm lent dar cert de creștere a populației, în așa fel încât la sfârșitul secolului cifra — după unele estimări — era în jur de 1 600 000-1 800 000 de suflete pe întreaga provincie istorică — (inclusiv teritoriile pierdute) și de 650 000-700 000 numai pentru Transilvania propriu-zisă.

În privința distribuției elementului etnic în procente în cadrul populației Transilvaniei, cifrele sunt greu de stabilit pentru sec. XVI. Alături de românii majoritari, răspândiți în întreaga provincie, așa cum atestă umanștii Anton Verancsics (după 1549) și Georg Reichstorfer (1550), francezul Pierre Lescapier (1574), clericii iezuiți Antonio Possevino (1583) și Ferrante Jacpei (1584) sau eruditul Jacques Bongars (1585), locuiau în scaunele lor sașii și secuii, precum și ungurii în tălniți mai ales în nord-vestul provinciei; mai sunt amintiți, în sec. XVI, țiganii, emigranții sud-dunăreni sârbi și bulgari, în Banat și sudul Transilvaniei, rutenii în părțile Maramureșului și puțini polonezi în regiunea Clujului.

Înceind analiza noastră asupra evoluției populației în țările române în sec. XVI, am putut constata o depresiune demografică depistată îndeosebi în prima jumătate a veacului în Transilvania și spre sfârșitul său în Muntenia și Moldova, pentru ca apoi să surprindem unele tendințe de redresare până la 1600, îndeosebi în Transilvania, dar oscilantă în celelalte două principate. Oricum, fondul demic al țărilor române a fost — în general — destul de afectat în toată această perioadă nu numai datorită calamităților naturale și războaielor, dar și în urma pierderilor teritoriale suferite de cele trei țări românești. ■

Mari istorici ai lumii

FRANZ BABINGER —

turcolog și agent secret?

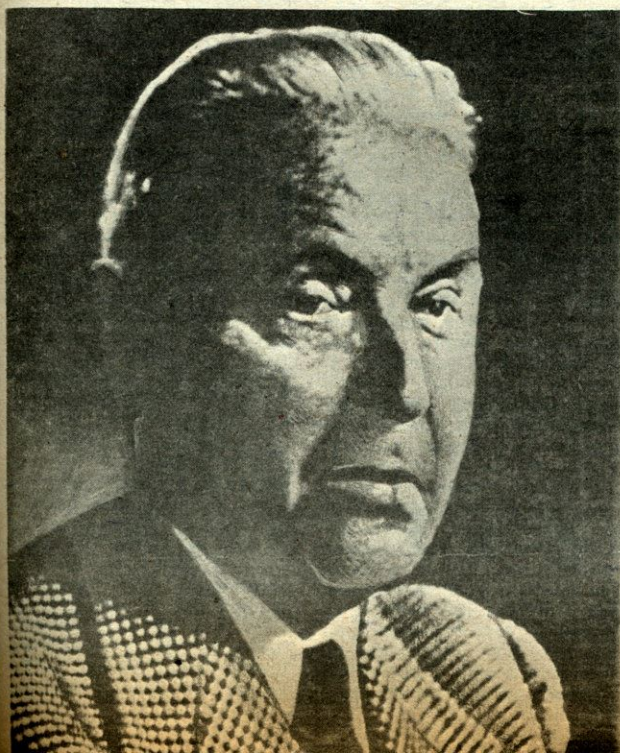
Franz Babinger este un nume familiar specialiștilor în istoria Imperiului otoman de pretutindeni. Contribuțiile sale fundamentale sunt citate frecvent. Pentru publicul larg el este însă un nume mai puțin cunoscut. Iar cititorul român are motive în plus să aștepte despre savantul german, pentru că a fost creatorul primului și singurului — până astăzi — Institut de turcologie din România (1940-1945). Franz Babinger s-a aflat, din 1935 și până în 1943, în țara noastră, ținând conferințe, cursuri și seminarii, conducând activitatea Institutului de la Iași. Iată de ce ne-am propus ca, în paginile ce urmează, să îl facem o scurtă prezentare.

Franz Babinger s-a născut la 15 ianuarie 1891, în localitatea Weiden-Bavaria, lângă München, landul Palatinatul de Sus, într-o veche familie de înalți funcționari, cu vederi politice promonarhiste. Mândru de originea sa bavareză, tânărul Franz a manifestat un interes deosebit pentru studiile genealogice privind familiile din landul natal. A și efectuat cercetări în arhivele müncheneze. Dar altul avea să fie drumul său ca istoric.

Ceaiul de la ora 5

După anii liceului făcut la Würzburg — și încununat cu un strălucit bacalaureat — s-a înscris la Facultatea de filosofie (secția istorie, specializarea indologie) a Universității din München. A avut de

DAN PRODAN

înfruntat opoziția familiei, care l-ar fi vrut student la drept și apoi funcționar al statului. După absolvirea facultății, a urmat un doctorat și specializarea — tot în indologie — la Oxford, în Anglia. Acolo l-a întâlnit pentru prima oară pe T.E. Lawrence, un nume ce avea să devină celebru în anii primului război mondial. Specialist în civilizațiile Orientului, în primul rând în cea arabă, Lawrence a parcurs Orientul. Apropiat și Mijlociu încă înainte de izbucnirea războiului. Minuțioasele sale cercetări arheologice s-au regăsit apoi pe hărțile statelor majore britanice. Atașat Biroului arab din Cairo, colonelul Lawrence a organizat revolta triburilor arabe împotriva stăpânirii otomane, provocând mari pierderi inamicului. Autor și al unor cărți inspirate din experiența sa de viață — între care cea mai cunoscută este *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* — a devenit, la sfârșitul războiului, din colonel, simplu... soldat. A murit în mod

stupid, într-un accident de motocicletă. Dar să revenim la Franz Babinger. Acesta s-a orientat treptat de la preocupările sale consacrate Indiei spre zone ce interesau mai îndeaproape Germania: Imperiul otoman. Odată izbucnit războiul, artileristul Babinger a fost transferat — după un complicat procedeu birocratic, ce a presupus alergătură după diferite acte necesare — misiunii militare germane din Imperiul otoman, aliat al Puteriului Central. A trimis numeroase corespondențe de război pentru ziarele germane ale vremii. Ca o curiozitate, să notăm că în timpul campaniei de la Gallipoli, din 1915, când un corp expediționar anglo-francez a încercat să debarce în Dardanele, s-au aflat față în față doi viitori mari turcologi. În liniile otomano-germane se găsea Franz Babinger, iar pe una dintre navele care transportau corpul expediționar era imbarcat Jean Deny, marele orientalist francez, cel ce avea să publice, în 1921, la Paris, celebra *Gramatică a limbii turce. Dialectul osmanliu*, fundamentală și astăzi pentru învățarea limbii în care erau scrise documentele sultanilor.

Mai târziu, în Palestina, Babinger s-a aflat față în față cu fostul său coleg de la Oxford, T.E. Lawrence. Franz — comandantul unei baterii de artilerie — a primit într-o zi, printr-un băiat arab, o scrisoare prin care englezul îl invita să vină să bea ceaiul de la ora 5 între cele două linii. Răspunsul prusacului a fost scurt: regreta, dar calitatea și onoarea de ofițer german îl împiedicau să dea curs invitației. Poate altă dată. Nu știm însă să se mai fi ivit ocazia, după război. Înșușindu-se foarte bine limba turcă, Babinger a devenit ofițer de legătură între misiunea militară germană și curtea ultimului sultan otoman, Mehmed VI Vahdetin (1918-1922). A primit și o înaltă decorație otomană, care se acorda foarte rar: medalia *Liyakat* (Merit). L-a cunoscut apoi și pe creatorul Turciei moderne, Mus-

tafa Kemal Atatürk, experiență ce l-a marcat profund.

La sfârșitul primului război mondial, Babinger a revenit la München. În 1924 a fost numit profesor universitar la Berlin. Perioada care a urmat până la instaurarea regimului național-socialist (1933) a fost una dintre cele mai fecunde din activitatea sa științifică. Este adevărat, Berlinul era unul dintre puternicele centre ale orientalisticii mondiale, dispunând de excelente biblioteci de specialitate, de tipografii cu caractere arabe. Forurile tutelare acordau un mare sprijin administrativ și mai ales financiar. Într-un cuvânt, un cercetător dornic să muncească găsea acolo condiții ideale. În această perioadă a publicat câteva dintre contribuțiile sale fundamentale. Mai întâi primele studii despre viața și activitatea seyh-ului Bedr-ed-din Mahmud, kadiasker (judecător militar) de Rumelia. Ridicându-se împotriva sultanului, acesta traversa Marea Neagră, din vestul Anatoliei până în Dobrogea. Cu ajutorul lui Mircea cel Bătrân — ajuns un arbitru al situației din Imperiul otoman — el a trecut în Deliorman (Pădurea neună) din sudul Dobrogei, pentru a conduce o revoltă contra sultanului. Mișcarea a fost însă înfrântă și seyh-ul rebel prins și spânzurat în 1416. Mai târziu, în 1943, la Iași, Babinger avea să dea și o ediție a textului în caractere arabe. A urmat, în 1925, ediția cronicii lui Oruc bin Adil, după două manuscrise inedite. Cronica interesează îndeaproape și istoria românilor, oferind date importante pentru perioada cuprinsă între Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare. Lucrarea sa monumentală, *Cronicarii osmani și opera lor*, apărută în 1927, rămâne fundamentală și astăzi. Babinger realiza, pentru prima oară, un inventar al cronicarilor otomani și al manuscriselor cronicilor lor, atât cât se putea în acel moment. Erau cuprinși 376 istoriografi, cu analize ale vieții și operei lor. Ulterior, ea avea să fie com-

pletată prin contribuțiile altor turcologi, inclusiv ale profesorului Mihail Guboglu.

Cercetările lui Franz Babinger nu s-au limitat doar la izvoarele otomane. Posesor al unui bagaj de cunoștințe filologice impresionante — vorbea curent franceza, engleza, italiana, româna, turca, persana, araba, folosind și latina, greaca și slava — el a publicat și relatări de călătorie ale unor europeni care au trecut la diferite date prin sud-estul Europei: Derschwan, Bezold, Bargeva (în 1652 a străbătut și Dobrogea și Moldova), Hildebrandt (între 1656-1658 a parcurs și toate provinciile istorice românești), De la Croix (trece prin Moldova, la 1676).

La scurtă vreme după instalarea regimului național-socialist în Germania, în 1934, Franz Babinger a trebuit să părăsească învățământul superior și chiar Germania. Motivul: una dintre bunicile lui Babinger, franțuzoică de origine ar fi fost evreică.

La București și Iași

După ce a plecat din Germania, Babinger a fost invitat de Nicolae Iorga la București în 1935. Conștient de sursa extraordinară pe care o constituiau documentele turco-osmane pentru trecutul țării noastre, marele istoric român l-a angajat pe Babinger la Institutul de bizantinologie din București, cu un contract, savantul german urmând să susțină prelegeri, cursuri și seminarii de istorie, cultură și civilizație turco-islamică. La expirarea contractului, istoricul Gh. I. Brătianu l-a pofțit pe turcologul german la Universitatea din Iași, începând cu luna octombrie 1937. A fost apoi angajat cu contract, ca titular al „catedrei” de limbă și istorie turcă (1938). Activitatea sa didactică a fost bogată, în ciuda deselor deplasări pe care le-a făcut la Istanbul. S-a spus, fără a se aduce și dovezi documentare, că Babinger s-a aflat în România

nu numai ca istoric, ci și ca agent al Abwehr-ului, serviciul de informații al armatei germane. În cercetările pe care le-am putut întreprinde până acum, nu am găsit, în afara deselor deplasări făcute din România spre Turcia (dar care puteau avea foarte bine doar rosturi științifice), argumente în favoarea sau contra acestor aserțiuni. Poate că dovezile se mai află încă în arhivele Abwehr-ului sau ale fostului serviciu român de informații.

Începând cu data de 1 aprilie 1940, s-a înființat la Iași un Institut de turcologie. Director onorific era Nicolae Iorga, iar director de studii Franz Babinger. Asistent și bibliotecar a devenit Mihail Guboglu. A fost o întreagă poveste, Babinger refuzându-l mai întâi. A trebuit să intervină ministrul Turciei la București, Hamdullah Suphi Tanrıöver, la ministrul învățământului de atunci, Petre Andrei, care a sunat la Babinger pentru a-l convinge să îl primească pe cel ce avea să devină decanul studiilor turcologice românești. Grație eforturilor personale ale lui Franz Babinger, Institutul a fost dotat cu o solidă bibliotecă de specialitate, pe care condițiile vitrege ale războiului au împrăștiat-o apoi în diferite părți.

Creație a unui german, Institutul de turcologie din Iași nu a putut să supraviețuiască anului 1945. De altfel, încă din toamna lui 1943 Babinger a fost mobilizat și a părăsit România, unde nu avea să mai revină vreodată.

După sfârșitul războiului, a rămas în zona de ocupație occidentală. Între 1948-1958 a fost titularul catedrei de istorie și cultură a Orientului Apropiat și turcologie, anume creată pentru el la Universitatea din München. În capitala Bavariei a creat și un Institut pentru istoria și cultura Orientului Apropiat. În 1953 apărea o altă lucrare celebră a lui, *Mehmed Cuceritorul și vremea sa*, tradusă foarte repede în franceză, italiană, sârbo-croată, engleză și în alte limbi. Neputând uita „tra-

tamentul” pe care i-l aplicase, profesorul Mihail Guboglu i-a făcut o recenzie foarte critică.

În vara anului 1967, Franz Babinger a fost invitat, împreună cu soția, de Universitatea din Tirana. Cu acel prilej l-a reîntâlnit pe liderul albanez Enver Hoxha, pe care îl cunoscuse pe vremea când era doar profesor de liceu. În timpul unei croaziere la Dürres, Babinger a făcut baie în apele Adriaticii. A suferit un atac de cord și nu a mai putut fi salvat. A fost incinerat la Viena, urna funerară fiind depusă în cavoul familiei din Würzburg. Rămăneau în urma sa peste 300 titluri de lucrări, indispensabile și astăzi cercetătorilor. În timpul vieții, Babinger a fost ales membru de onoare a 12 academiilor din Germania și străinătate și a numeroase societăți științifice prestigioase. În 1967, în chiar anul morții sale, Societatea sud-est europeană din München i-a decernat Medalia de aur „Constantin Jirecek”. Fusese instituită în onoarea istoricului ceh (1854-1918) considerat întemeietorul balcanologiei moderne, pe care și Academia Română îl alesese între membrii săi.

Și mai rămăneau în urma lui Franz Babinger puțini doctori în istorie, dintre care doi români — M.M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Niccoară Beldiceanu, un al treilea fiind soția profesorului Beldiceanu, doamna Irène Beldiceanu-Steinherr. Cam puțin se vor gândi unii, mai

ales cei obișnuiți să judece lucrurile cantitativ. Dar exigențele științifice și metodologice pe care le impunea și, și le impunea Franz Babinger au dus la acest număr redus. Așa cum își amintea profesorul Niccoară Beldiceanu, a fi trecut un doctorat cu Babinger era un titlu de mândrie dar și o solidă carte de vizită și o scrisoare de recomandare care îți deschidea toate porțile. Nu este mai puțin adevărat că omul Babinger era un caracter foarte dificil, orgolios, uneori ranchiunos, cu ieșiri violente. Asistenții și studenții săi îi știau de frică. Tot profesorul Beldiceanu își amintea o scenă la care a fost martor: Babinger a ieșit ca o furtună din biroul său, a intrat în biblioteca seminarului, s-a oprit în fața unui doctorand vociferând și i-a aruncat în față teza, dându-i de înțeles că doctorantura lui luase sfârșit. Nu suporta să se privească în oglindă și, ca o altă ciudățenie, iubea enorm pisicile. Avea de altfel grijă să lase bani în mod regulat intendenței Institutului münchenez pentru hrana pisicilor care locuiau în incinta instituției.

Să mai adăugăm acestui portret două elemente: în timpul acțiunilor antievreiești din Iași, din iunie 1941, a intervenit personal la Comandamentul german, salvând viețile unor evrei. Iar în cercul prietenilor intimi a pronosticat, încă de la începutul războiului, că Hitler îl va pierde. Acesta a fost Franz Babinger. ■

LA EVOLUȚIA SOCIETĂȚII

(Biverb: 6, 7)

$$T \times S = T \times C$$

Gheorghe BRAȘOVEANU

1935. PAUL MORAND

ȘI LECȚIA BUCUREȘTILOR

JACQUES BARIETY,

Președintele Asociației internaționale de istorie contemporană a Europei

Anul 1935 poate fi considerat cel în care Germania și-a manifestat în mod evident agresivitatea, luând decizia reinarmării și punând în cauză, în mod direct, ordinea europeană rezultată în urma tratatelor de pace din 1919-1920¹. În același an, factorii politici din România au început să își pună întrebări în legătură cu viitorul țării: linia politică definită de Nicolae Titulescu, de atâta vreme, mai putea fi menținută încă, în ciuda bulevsărilor pe care le cunoștea Europa? România stabilise cu un an înainte relații diplomatice normale cu U.R.S.S. În Franța însă se manifestau nelineități în legătură cu propaganda germană tot mai agresivă. Și tot în 1935 a apărut la Paris, la editura Plon, o carte scrisă de Paul Morand, intitulată *București*. De mici proporții, foarte bine scrisă, ea își propunea să facă mai bine cunoscută și mai iubită în Franța țara a cărei capitală era Bucureștiul.

¹ Domnul Jacques Bariety, profesor la Sorbona este un nume cunoscut cititorilor revistei *Magazin istoric* (nr. 9/1986). Specialist în istoria relațiilor internaționale interbelice, domnia sa a luat parte, anul trecut, la un colocviu organizat de A.D.I.R.I. pe tema *Relațiilor franco-române în perioada interbelică*. Din ampla sa comunicare, am desprins, pentru început, partea referitoare la cartea consacrată de Paul Morand orașului București.

Înainte de a-i da cuvântul istoricului francez, să spunem câteva cuvinte și despre Paul Morand. S-a născut la 13 martie 1888. Tatăl său era directorul unei școli de arte decorative. Casa lor era frecventată de oameni de litere și ziaști. Și-a făcut studiile la Oxford, apoi a intrat în diplomatie. Numit șef al misiunii economice de război la Londra, în perioada 1939-1940, a trecut, după capitularea Franței, de partea guvernului de la Vichy. În 1944, după ce și-a încheiat misiunea la București, a reprezentat Franța lui Pétain la Berna. După război a fost exclus din cadrul serviciului diplomatic francez. Retras în Elveția a intrat într-un con de umbră. În anii '70 a fost primit la Academia Franceză. A murit în 1976.

Două imagini din Bucureștiul văzut de Paul Morand și astăzi dispărut: Palatul Sturdza (sediul Ministerului afacerilor străine) din Piața Victoriei (p. 52) și Halele din Piața Unirii

**Marcel Proust —
Elena Suțu —
Paul Morand**

Primul meu gând a fost că tomul lui Paul Morand era o lucrare de propagandă, în cel mai bun sens al cuvântului, adică una scrisă dacă nu la cererea Ministerului de externe francez, cel puțin cu acordul acestuia, pentru a reîncălzi prietenia româno-franceză într-un moment în care se puteau pune semne de întrebare asupra perspectivelor relațiilor dintre cele două țări. În fond, Morand era diplomat de carieră și din iulie 1943 până în aprilie 1944 a fost ministru plenipotențiar al Franței la București. El avea relații privilegiate cu românii din Paris, mai ales după ce se căsătorise cu Elena Suțu, fosta soție a prințului Dimitrie, atașat militar al României la Paris. Martori la celebrarea căsătoriei au fost Philippe Berthelot, secretarul general al Ministerului de externe, și Con-

stantin Diamandy, ministrul României în Franța.

Primul meu gând a fost deci că respectiva carte era strâns legată de politica externă a Franței, din perioada anilor 1934-1935. Pornind de la această idee, am intrat în august 1993 în arhiva Legăției Franței la București, explorând intervalul anilor 1934-1935. Am sperat să găsesc elemente referitoare la trecerea lui Morand prin sediul Legăției, eventual privind geneza cărții. Spre stupefacția mea, numele lui nu apare menționat măcar o singură dată în actele Legăției. După cum nici Legăția nu este menționată în cartea lui. Nu există decât o singură explicație: Paul Morand nu a frecventat-o în timpul șederii sale la București. În schimb, a vizitat pe mulți intelectuali români, numele unora dintre ei fiind menționate în postfața cărții: profesorul Nicolae Iorga, George Fotino, George Cantacuzino, Tzigara-Samurcaș, Eugen Filoti, șeful serviciului de presă al Ministerului român de externe, care se

ocupa de problemele de propagandă. Motivul l-ar putea constitui relațiile nu tocmai bune pe care le avea în acel moment Morand cu Quai d'Orsay (sediul Ministerului de externe francez). Din martie 1926, se afla, la cererea sa, în disponibilitate, plimbându-se prin lume și trăind din scrierile sale, dar mai ales din averea soției. Își va relua serviciul abia în aprilie 1935, la cererea lui Pierre Laval, pe atunci ministru de externe, care l-a numit delegat pe lângă comisariatul pentru Expoziția universală din 1937.

Legăturile lui Paul Morand cu românii începuseră dinainte de primul război mondial, când ocupa postul de atașat al Ambasadei Franței la Londra. L-a cunoscut acolo pe Emanuel Bibescu, aflat și el într-un post diplomatic în capitala londoneză. Rechemat la Paris, pentru a lucra cu Berthelot la cabinetul lui Aristide Briand, frecventează o societate mon-

denă și literară în care întâlnește numeroși români, între care reprezentanți ai familiilor Bibescu și Suțu. Viitoarea lui soție, Elena, deja separată de primul ei soț, o femeie splendidă la cei 37 ani ai săi, trecea, alături de Martha Bibescu și Anna de Noailles, drept una dintre cele „trei regine române ale Parisului”. Cineva care și-ar propune să facă un studiu despre influența exercitată pe plan literar și politic de românii aflați în perioada interbelică la Paris, ar putea ajunge la concluzii interesante.

Încă din 1917 s-au stabilit relații afective puternice între Marcel Proust, Elena Suțu și Paul Morand. Marcel Proust a avut un adevărat cult pentru Elena Suțu. El, care nu ieșea aproape deloc din casă, o vizita în apartamentul ei de la Ritz. Și Paul Morand, care era cu 11 ani mai mare decât ea, o însoțea adesea. Prima noapte petrecută împreună a fost cea de 16 septembrie 1917. Dar Paul Morand nu a renunțat la alte aventuri, atât înainte cât și după căsătorie, deși cuplul lor a fost foarte unit.

În acei ani, politica se amesteca cu mondenitățile, cu literatura și cu intrigile amoroase. Fratele Elenei, Ioan Hrisoveloni, câștigase mulți bani din afacerile cu petrol și se afla în fruntea unei bănci care avea sucursale la Istanbul și New York. În 1916, după intrarea României în război, familia Hrisoveloni a creat în țară o rețea de ambulanțe și de spitale de campanie. Elena Suțu era reprezentanta la Paris a Crucii Roșii române. În 1919, când cuplul regal român a făcut o vizită la Paris (*Magazin istoric*, nr. 7/1993), Elena Suțu a oferit o serată în apartamentul său de la Ritz, animată de Mistinguett și de Maurice Chevalier. Fără îndoială că prin intermediul vi-

toarei lui soții, a stabilit Paul Morand o relație cu familia regală română. După război, Elena Suțu și-a ridicat la Paris, pe Avenue Charles Floquet, un hotel particular, cerând să aibă și un salon de 30 m lungime și 8 m lățime. Acolo a oficiat ea, ca mare doamnă a societății pariziene. După căsătorie, tot acolo s-a instalat și Paul Morand, până la sfârșitul vieții lui. Împreună au primit lumea bună a Parisului, inclusiv în timpul ocupației germane.

Proprietarul român al cotidianului Le Figaro

Dar să sărim peste ani, până în 1934. În luna martie, influentul cotidian parizian de dimineață, *Le Figaro*, citit de societatea mondenă, literară și politică, trece din proprietatea bogatului François Coty — care încercase să îl transforme în trambulina ambițiilor sale politice — în cea a lui Leon Coțnăreanu, român stabilit la Paris. Cea care a mijlocit tranzacția a fost Yvonne Coty, fosta soție a lui François, recăsătorită cu Leon. La scurtă vreme după ce a devenit proprietarul ziarului, Coțnăreanu a instalat un nou Comitet de direcție, din care făceau parte, printre alții, Wladimir d'Ormesson, André Maurois, Paul Morand. Semnau, în calitate de croniciari, Giraudoux, Mauriac, Carco, Claudel, Duhamel, o echipă care va face gloria ziarului timp de decenii. Nu am putut găsi vreo urmă a unei eventuale cooperări a Quai d'Orsay-ului în această afacere. Dar este evident că având un proprietar român și pe Paul Morand în comitetul de redacție, *Le Figaro* s-a interesat îndeaproape de România. Paul Morand furniza în mod regulat cronici ziarului, pe care le strângea apoi în cărți.

Iată deci contextul în care

trebuie plasată cartea sa *Bucarest*. Paul Morand era un pasionat de călătorii și de descoperirea unor orașe străine. Încă din tinerețe, descrisese Venetia, apoi în 1930 a publicat *New York, portrait de ville* (New York, portretul unui oraș), iar în 1933 o carte similară despre Londra.

Pentru cel interesat nimic nu poate înlocui lectura cărții *Bucarest*, a lui Paul Morand. Putem spera doar să invităm pe cei care nu au citit-o să o facă. Paul Morand excela în acest gen de scrieri, relatare în același timp a turistului foarte cultivat cât și a ziaristului. Analizele savante și anecdotele pitorești se amestecă într-un dozaj perfect, ținând trează atenția cititorului. Lectura este o adevărată plăcere, atât prin informațiile pe care le aduce, cât și prin forma în care sunt prezentate.

Cartea începe cu descrierea sosirii autorului la aeroportul din București. Călătoria cu avionul era, în acea epocă, un lucru mai aparte. Ea este în acest caz nu numai un semn al omului grăbit, ci și un prilej pentru o primă și splendidă descriere geografică a României, marcând totodată importanța pe care o avea aviația în această țară.

Apoi, sub titlul *Panoramă istorică*, Paul Morand face o scurtă incursiune în „geostoria” poporului român, ajungând până la problema — atât de actuală în acel moment — a relațiilor României cu U.R.S.S. O problemă care a dominat destinele românilor vreme de două secole. Autorul nostru a căutat să explice cititorului francez identitatea românilor, marcând aportul Romei, al populațiilor dinaintea colonizării romane, apoi partea Bizanțului, a slavilor, ungarilor, turcilor, ȝiganilor, influențele ruse, germane și franceze, din se-

(Cont. uare în p. 67)

DUPĂ 25 ANI, ÎN CĂUTAREA LUI DRACULA

A cum 25 ani, în numărul din luna decembrie 1969, redactorul șef al revistei *Magazin istoric*, domnul Cristian Popișteanu, a publicat un articol al nostru, intitulat *În căutarea lui Dracula*. Nici noi, nici domnia sa nu ne-am închipuit atunci că era începutul unei serii de articole — unele apărute tot în *Magazin istoric* — ce avea să culmineze cu patru cărți. Prima, *In Search of Dracula* (în căutarea lui Dracula), a devenit un *best-seller*, tipărit nu numai în engleză, dar și în franceză, spaniolă, suedeză, italiană, portugheză, sârbo-croată, japoneză, iar, chiar de curând, în anul 1992, și în limba română.

Un eveniment deosebit — vizita fostului președinte Richard Nixon la București, în 1969 (prima făcută de un președinte american în România). — a adus în țara voievodului de care tocmai începem să ne ocupăm peste 200 ziaristi. După ce a apărut articolul nostru în *Magazin istoric*, atât în S.U.A., cât și în alte părți s-au publicat stiri prin care publicul era informat că existase o figură istorică reală și un castel al său, dincolo de cele descrise de Bram Stoker în romanul său *Dracula*.

Am continuat cercetările pentru a scrie prima biografie a lui Vlad Țepeș, sub titlul *Dracula: a Biography of Vlad the Impaler 1431-1476*, publicată în 1973. A urmat *The Essential Dracula*, în 1979, o ediție a romanului lui Bram Stoker, însoțită de notele și comentariile noastre. În 1992, am reunit cele două monografii anterioare într-o singură ediție, cu titlul *The Complete Dracula*. De cu-

rând am terminat cartea *Dracula, Prince of Many Faces* (Dracula voievodul cu o mie de chipuri), în care am căutat să îl plasăm pe domnul român în contextul european al epocii sale. În luna octombrie a acestui an, la Houghton-Mifflin Co. urmează să apară o ediție revăzută a cărții *In Search of Dracula*.

Ne simțim îndatorați domnului Cristian Popișteanu, redactorul șef al revistei *Magazin istoric*, primul care a avut curajul și intuiția de a ne publica studiul de început. Datorită succesului lucrării noastre, prototipul istoric al personajului de ficțiune Dracula, extraordinarul conducător român din secolul XV, numit de popor Vlad Țepeș, a cunoscut faimă internațională.

Ne-am continuat cercetările privind viața și epoca lui Dracula, ajungând nu numai în bibliotecile din România, dar și în cele din Statele Unite, fosta Iugoslavia, Rusia și Turcia. În fosta mănăstire St. Gall, din Elveția, am studiat o serie de 32 povestiri despre Dracula, păstrate în manuscris. La Biblioteca Universității din Heidelberg, am parcurs poemele minnesinger-ului Michael Beheim, din secolul XV, care se bazuau pe informații de prim ordin primite de la un călugăr benedictin, fratele Iacob. În Arhivele secrete ale Vaticanului (Archivio Segreto Vaticano) am identificat și citit relatările legatului papal la curtea ungară, Niccolo Modrussa, care îl întâlnise pe Dracula și i-a descris înfățișarea fizică. Am consultat și manuscrisul istoricului bizantin Kritobol din Imbros, păs-

trat în Biblioteca de la Topkapı, din Istanbul. Unde ne-au lipsit documentele, am făcut apel la tradiția orală românească, mai ales la cea din zona unde este situat castelul lui Dracula.

Pe lângă explorările făcute în arhive și biblioteci, am întreprins și multe cercetări pe teren. Am refăcut peregrinările fratelui Iacob din România și până la mai multe mănăstiri benedictine din Vest, inclusiv faimoasa mănăstire Melk. Am călătorit sute de mile prin sălbăticiile Anatoliei pentru a găsi mica fortăreață de la Eğrigöz, aflată în inima munților Asiei Mici, lângă Kutahya, unde a fost reținut Vlad pe când era doar un adolescent. Am identificat „Castelul Piatra Craiului”, aflat pe drumul de la Brașov la Câmpulung, unde a fost luat prizonier voievodul român în 1462.

Dracula continuă să fascineze Occidentul. Se fac în continuare filme ce îl au drept personaj central, între care și *Dracula*, realizat de celebrul regizor Francis Ford Coppola. Filmul se deschide cu o apariție a personajului istoric Dracula care vorbește românește! Sperăm însă că într-o zi se va realiza un film artistic care să se bazeze în mod temeinic pe viața personajului istoric. Pentru că misterul lui Dracula durează — credem noi — deoarece subiectul este capabil să se adapteze atât de bine schimbărilor culturale care se petrec peste ani. ■

Raymond McNALLY,
Radu FLORESCU
(Boston College — S.U.A.)

PRINȚUL METTERNICH

ȘI

VIAȚA SA GALANTĂ

CONSTANTIN
DE GRUNWALD

Prințul Klement von Metternich (1773-1859), ministru de externe și cancelar al Curții și statului austriac, cavaler al ordinelor Lăna de Aur, Alexandru Nevski și Sfânta Ana, purtător al Legiunii de Onoare, păstrat în memoria contemporanilor prin portretul executat de contemporanul său, pictorul Thomas Lawrence, pare a fi lăsat în urma lui imaginea unui bărbat sobru, chiar auster, preocupat exclusiv de diplomație. Să fie oare așa? Aventurile sale sentimentale, relatate de un specialist, cunoscut biograf al său, Constantin de Grunwald (La Vie de Metternich), pare a ni-l dezvălui cu totul altul. Reproducăm acest articol — într-o formă prescurtată și cu subtitlurile redacției noastre — din revista Historia.

IUBIRI

CELEBRE

Un dandy
cu ochi albaștri
și cu bucle blonde

Înalt, umeri largi, cap alun-git, ținută demnă, purtând o uniformă brodată, este portretul celebru al lui Lawrence. Instalat confortabil în fotoliu, o mână fină, cu degete alungite, atârănând negli-

nich. Provenit dintr-o casă nobilă, foarte bogată, fiu al guvernatorului general din Țările de Jos, fusese predestinat, într-adevăr, unui destin de excepție.

Dar acest mare diplomat pasionat de politică a fost și un mare îndrăgostit. Viața lui sentimentală s-a derulat pe fundalul unei existențe lungi și agitate, cu o simetrie desul de curioasă. A iubit trei

Metternich...

jent pe brațul fotoliului, ochi albaștri, păr blond, buclat, nas corioat ca un cioc de vultur. Ceea ce frapează însă este expresia enigmatică a feței: privirea pătrunzătoare, surâsul mefistofelic. Figură de mare sen'ior, plutind deasupra mulțimii agitate, căreia el este cel ce îi dirijează destinul, figură de om de stat de altădată, reprezentant al unei epoci niciodată revolute.

„Am venit pe lume ministru”, a scris într-o zi Metter-

frânzuoaice, trei rusoaice, a contractat, în afara lor, trei căsătorii, toate trei în familiile de nobili austrieci.

La nici 20 de ani, student la Universitatea din Mainz, s-a aprins violent după o tânără de o mare frumusețe, dintr-o familie de viță. Era o emigrantă franceză și se numea Marie-Constance de Caumont La Force. Fiică a lui Lamoignon, păstrătorul Sigi-liului, fusese căsătorită, în 1788, la vârsta de 16 ani, cu

fratele celebrei contese de Balbi, favorita contelui de Provence. Dacă dăm crezare mărturiilor contemporanilor, Constance trebuia să fi fost, la acea epocă, o femeie absolut fermecătoare.

„Am iubit-o cum iubește un tânăr — își nota mai târziu Metternich. Iar ea m-a iubit cu toată inocența. Nu trăiam decât pentru ea și pentru studiile mele. Ea n-avea de făcut nimic toată ziua decât să mă iubească. Își petrecea nopțile cu soțul ei, dar cred că și atunci era mai preocupată de mine decât de el”.

Suntem exact în atmosfera *Legăturilor primejdioase*. O minunată școală de frivolitate, cinism, disimulare, pentru viitorul mare diplomat!

Dar idila nu va dura mult. Pentru tânărul Klement, Revoluția franceză a îmbrăcat aspectul unei drame personale: în urma avansării trupelor franceze, tatăl său s-a trezit depozitat de toate vasele lui domenii de pe malul stâng al Rinului. Numai un mariaj avantajos ar fi putut restabili averea compromisă a familiei.

La 27 septembrie 1795, Klement von Metternich s-a căsătorit, la Austerlitz, cu fiica unui castelan, Eleonore Kaunitz, unica nepoată a cancelarului Mariei Tereza. Bogata moștenitoare căzuse ușor în mrejele seducătorului pretendent, dar Metternich, încă marcat de amintirea frumoasei emigrante franceze, făcea o căsătorie din rațiune. S-a însurat „ca să aibă copii și nu pentru a urma vocea inimii”, și-a notat el.

Cum-necum, uniunea matrimonială avea să-i deschidă accesul la o carieră strălucitoare și rapidă. Ministru la Dresda (1801-1803), apoi la Berlin (1803-1806), a fost numit ulterior ambasador al Austriei la curtea lui Napoleon. Nici nu împlinise 35 de ani. Era în 1806.

În acei ani, 1806 și 1807, în vreme ce armatele franceze luptau pe câmpurile înghețate ale Prusiei, Metternich cuceria Parisul. I se deschideau toate saloanele. Devenise un personaj al zilei, pre-

tutindeni căutat pentru înalta sa demnitate, dar și pentru el însuși. Aducea, în această societate nouă, puțin amestecată, a Imperiului, un aer de rafinată aristocrație, de tinerete, de spirit, în plus, prestigiul unui ambasador al unei curți mari și vechi.

Acest dandy de 34 ani, cu ochii albaștri și părul în bucle blonde, „un porțelan de Saxa”, nu avea nimic din masivitatea germană. Franceza lui era excelentă, accentul aproape imperceptibil. Știa să vorbească femeilor; nu uitase nimic din lecțiile primite, în adolescență, pe malurile Rhinului, de la prima sa dragoste franceză.

Imediat ce a sosit la Paris, a încercat să o găsească pe frumoasa emigrantă, revenită — și ea — în Franța. Dar d-na de Caumont locuia la moșia ei, departe de Capitală. Anii și distanța transformaseră pasiunea ei juvenilă în prietenie plină de afecțiune. Lui Metternich îi trebuiau noi cuceriri. Noua sa victimă va fi Caroline Murat, sora lui Napoleon.

Gelozii întârziate

Portretele ce i s-au păstrat prințesei nu reflectă decât foarte palid frumusețea ei. O femeie mai degrabă grasă și îndesată, cu trăsături ușor vulgare. Așa ne apare nouă, celor de azi. Dar contemporanii ei nu o vedeau cu ochii noștri. Cu spiritul său scânteietor, Talleyrand a caracterizat-o mai bine decât oricine: „Capul lui Cromwell pe umerii unei femei drăguțe”.

Despre circumstanțele care au favorizat legătura sa cu Metternich nu știm nimic. La început, ea nu-l plăcuse. „Figură pomădată”, spusese Caroline, obișnuită cu Murat, adică cu trăsături mai bine conturate, virile. Se spune că Napoleon în persoană ar fi sfătuit-o „să-l distreze pe acest nătâng”, adăugând:

...și suita sa de iubite, în ordinea „întrării în scenă”: Marie-Constance de Caumont La Force, Eleonore von Kaunitz și Caroline Murat...

„Avem nevoie de el, acum”.

Să fie oare numai ambiția la baza raporturilor între Caroline și Metternich, reprezentant al unei mari puteri străine, al cărei sprijin ar fi putut deveni Franței indispensabil într-o zi? De ce să nu admitem că cei doi, frumoși, frivoli și liberi de prejudecăți, s-au întâlnit — pur și simplu — și s-au iubit?

Diplomatul și-a găsit în sora împăratului — de când i-a devenit amantă — o sursă inegalabilă de informații. Nimic nu i se putea ascunde din ce se petrecea la curte. El a putut semna, încă din 26 iulie 1806, zvonurile despre o viitoare repudiare a împărătesei Joséphine. A putut observa repede că chiar în sânul familiei sale, împăratul nu era înconjurat decât de dușmani.

Metternich nu i-a rămas multă vreme fidel Carolinei: în curând, o nouă rivală i-a ocupat locul acesteia: seducătoarea d-nă Junot, viitoare ducesă de Abrantès, o femeie cu un surâs tandru, privire caldă și spiritualizată, ce asocia dorința de a plăcea cu frumusețea exterioară și un spirit viu, agreabil, un pic prea muscător, dar o inimă bună și un suflet delicat.

Amatorii de povești sîropoase pot găsi în *Memoriile* Laurei Junot o istorisire detaliată — și probabil în parte fantezistă — despre iubirea ei cu frumosul ambasador al Austriei. Nimic nu lipsește din arsenal: nici decurul romantic, nici declarațiile, nici lacrimile și leșinurile...

Am mai putea adăuga confesiunile frumoasei Laura că Metternich și-a pierdut lângă ea mult timp prețios. În fiecare seară la ora 10, cabrioleta ambasadorului — fără blazon — îl depunea lângă podul Neuilly. Klement intra la ea atunci și ieșea la ora 3 dimineața, se îndrepta spre o casă unde o altă cabrioletă îl aștepta, cu un servitor.

Dar când erau în joc lucruri serioase, Metternich nu lipsea de la întâlnirile cu Caroline Murat. Infidel în dragoste, era fidel liniei sale politice. Caroline menținea ra-

porturi secrete cu Fouché, atotputernicul ministru al Poliției în vremea lui Napoleon; ea făcea eforturi să se apropie de Talleyrand, iar ambasadorul Austriei rămânea confidentul intim al acestui trio.

Romanul — destul de complicat — ar fi putut continua la infinit dacă un eveniment, prevăzut de altfel de mult timp de politicieni, nu i-ar fi pus capăt subit: în iunie 1809, Napoleon a declarat război Austriei. Metternich a primit pașaportul și a părăsit Parisul, lăsând în urma lui, ca agent oficios, pe soția lui legitimă. În absența principalului vinovat, la Paris a izbucnit un mare scandal monden, provocat de gelozia retrospectivă a domnului Junot.

lata ce ne relatează cronicarii, în acest sens. După unii, în timpul unui bal mascat la Caroline Murat, o mască (sub care se ascundea poate chiar stăpâna casei, ea însăși o geloasă) s-a apropiat de Junot și i-a „șoptit” despre ghinionul lui conjugal:

— Mergi acasă și deschide biroul soției dumitale. O să găsești un mic pachet de scrisori, legat cu o panglicuță roz.

Junot a urmat sfatul perfid și i-a făcut o scenă violentă soției sale:

— Știu, repeta scrâșnind din dinți. Știu tot. L-ai avut amant pe domnul Metternich, iar după plecarea lui, ai întreținut corespondență. Pune-ți bine sufletul pe lângă Dumnezeu. O să mori.

Junot s-a decis să-l provoace la duel pe Metternich. I-a trimis o scrisoare, la Mainz.

După ce i-a mai aplicat o corecție zdravănă soției sale, s-a adresat d-nei Metternich. Aceasta, o veritabilă femeie de lume, a luat totul cu mult calm și demnitate.

— Nu vă prinde rolul de Othello. N-are rost să scandalizați toată Franța.

După care, ea s-a instalat chiar pe câmpul de luptă, în casa lui Junot și — cu forța persuasiunii — a pus capăt disputei dintre cei doi soți. Reconcilierea nu a fost —

nici ea — mai puțin furtunoasă.

Napoleon, căruia d-na Metternich i-a relatat cazul, i-a spus acesteia:

— Sunteți o femeie bună, care a știut să îmi evite un mare bucluc cu acest mitocan de Junot.

A doua zi după încheierea păcii de la Viena, în octombrie 1809, Metternich, devenit ministru al afacerilor străine, a revenit în Franța. Reprezentant al împăratului Austriei, căruia Napoleon îi luase ca soție fiica, el a fost mai mult decât oricând sărbătorit și răsfățat de societatea pariziană, dar nu era decât un oaspete în trecere. Chiar dacă purta încă pe braț — se spunea — o brătară din părul împletit al Carolinei Murat, iubiurile sale franceze luaseră sfârșit.

**„Niciodată
nu am fost
un infidel”**

Metternich se afla la începutul carierei sale diplomatice, la postul său de la Dresda, când se simțise puternic atras — pentru prima oară — de o rusoaică. Într-o bună zi, prințesa Caterina de Bagration, născută Skavronski, și-a făcut apariția în saloanele micii capitale saxone. Era o tânără de nici 20 de ani, recent căsătorită cu un general, viitorul erou de la Borodino. Metternich s-a îndrăgostit de ea fulgerător. Nouă luni mai târziu, Caterina a adus pe lume o fetiță, pe care a avut îndrăzneala să o boteze Clementina, ca să nu mai existe nici o îndoială asupra paternității. Prințesa anunța — prin acest gest — porecla ce avea să i se dea mai târziu, „frumosul înger gol”, din cauza toaletelor decolate, dincolo de limitele admise.

Totuși, ea nu a fost decât un biet copil — ușor de cucerit și amuzant — față de un alt tip de feminitate rusă, Wilhelmina de Biron de Curlanda, viitoarea ducesă de Sagan, ce și-a făcut în

aceeași epocă intrarea în lumea Dresdei și în viața lui Metternich.

Wilhelmina era foarte tânără. Se căsătorise de curând cu un militar, prințul Rohan-Guéméné, general emigrat, aflat în serviciul Austriei. Dar ea avea deja toate trăsăturile „femeii fatale”: privire sumbră și expresivă, bizară și seducătoare, era sveltă, foarte înaltă, cu încheieturi fine și nervoase; păr blond și buclat; caracter neliniștit și instabil. „Un vulcan ce împrășcă cristale de gheață”, o caracterizase d-na de Boigne. S-a mai spus despre ea că ar fi fost femeia cea mai imorală a timpului ei.

Pentru prima oară în viața lui, Metternich întâlnea o femeie „care vroia ceea ce nu făcea și făcea ceea ce nu vroia, care nu făcea decât prostii, păcătuia de șapte ori pe zi, făcea dragoste ca și cum dejuna”, păstrându-și nealterat un calm aproape imperturbabil. Un bărbat cu experiență s-ar fi lăsat prins în mreje. Dar tânărul ministru a procedat în stilul său: a făcut din această femeie imprezvizibilă o ființă rezonabilă.

Era începutul unei lungi aventuri, care a continuat mai mulți ani, depășind vicisitudinile carierei diplomatice a lui Metternich și cariera de îndrăgostită a Wilhelminei. Metternich va suferi, se va încăpățâna; va fi ridiculizat, persiflat de tineri rivali, dar mereu atras de această femeie, căreia îi va ierta totul.

La Congresul de la Viena, într-o atmosferă veselă și lipsită de griji, Metternich, promovat între timp la demnitatea princiară, s-a regăsit, odată în plus, față în față cu cele două prietene rusoaice ale sale. Caterina de Bagration, mai încântătoare decât oricând, adorabilă în costumele ei rusești, aplaudată pentru dansurile sale naționale și înconjurată de o înțregă curte de tineri galanți.

Metternich nu i-a consacrat decât puțin din timpul său: împăratul Rusiei personal și-a asumat sarcina de a-și consola prea frumoasa supusă; i-a făcut frecvente vi-

zite și a întârziat la ea până la ore avansate din noapte.

Inima austriacului bătea tot pentru: d-na de Sagan. Aceasta nu ducea lipsă de admiratori și își continua vechile manevre: certurile și împăcările ei cu Metternich țineau de săptămâni, ba chiar de luni cronica mondenă a capitalei austriece.

Absorbit de marile probleme ale politicii internaționale și de sarcinile sale de amfitrion la Congres, Metternich a sfârșit prin a se plictisi de infidelitățile ducese și a abandonat-o. „Așa cum un matematician ar abandona — după ani de cercetări — soluția cvadraturii cercului”.

Metternich a ieșit cu inima sfărâmată din aventura cu d-na de Sagan. El a povestit că perfida sa amantă vruse să se sinucidă a doua zi după ruptura lor. Un lucru puțin probabil, pentru că tot ea refuzase să subscrie unor condiții puse de Metternich, de altfel destul de modeste: „șase luni de fidelitate”. Și tot ea își găsise un număr suficient de înlocuitori, în tot acest timp.

Metternich însă a simțit un vid în jurul lui. Să se arunce în multe și felurite aventuri nu era pe gustul lui. „Nicio dată nu am fost un infidel! Femeia pe care o iubeam era singura pe lume pentru mine”.

Din nou, o rusoaică

Abia în 1818, Metternich și-a găsit o consolare reală, în persoana Dorotheei de Lieven. Era tot o rusoaică, a treia rusoaică din viața lui galantă. Romanul lor a rămas celebru. Și, asezonat cu puțină imaginație, el a vrut să facă din Metternich și din d-na de Lieven un mare cuplu de îndrăgostiți, un fel de Antoniu și Cleopatra sau Romeo și Julieta. Nimic mai fals. Iubirea lor a fost scurtă, o legătură mondenă, ușoară, în care două ființe de rang și

...ducesa de Abrantès, prințesa Bagration și ducesa de Sagan...

de educație egale și-au satisfăcut — pentru o vreme — simțurile. Atât pentru amorul lor propriu, cât și din interese reciproce.

Când a întâlnit-o pe d-na de Lieven, Metternich era în căutarea unei femei făcute pentru a-l înțelege și a-l iubi. Ii trebuia o femeie de rangul lui, din lumea lui, de nivelul lui intelectual; o femeie de la care nu trebuia să se teamă de eventualitatea unui frumos și insipid rival.

D-na de Lieven răspundea acestor exigențe. Nu era deosebit de frumoasă. Părul abundent, mătăsoș și ochii negri strălucitori nu puteau ascunde un nas ascuțit, un gât prea lung, o bărbie prea scurtă, o gură dezagreabilă și, mai ales, uscățimea siluetei. Dar „ea impunea prin demnitate” (o spune Talleyrand), prin înaltă grație și prin distincția manierelor.

Activă și pasivă, deoptrivă, veselă și melancolică, curajoasă și lașă, d-na de Lieven era extrem de inteligentă. Cunoștea limbi străine, cânta excelent la pian, avea tact, spirit fin și perspicacie, un limbaj clar, concis, replici prompte și potrivite, talentul de a întreține o conversație, de a menține curiozitatea, de a „răsfoi” oamenii, așa cum oamenii răsfoiesc cărțile. Mai avea un talent special, de apreciat de către un om atât de discret cum era Metternich: știa să asculte. D-na de Lieven adora politica, și nu pentru că ar fi avut o anume idee sau o anume convingere de apărut. Nu. Intriga politică, lupta complicată a cancelariilor pasionau sufletul ei neliștit. Din „artă pentru artă”.

Sub anumite aspecte, trebuie să fi fost o ființă insuportabilă și exasperantă. În ea ambiția se asocia morgii aristocratice, dorința de a plăcea celei de a domina. Cu aceste defecte și calități, d-na de Lieven personifica prietena ideală, cea care îl înțelegea perfect pe Metternich.

După ce s-au cunoscut în 1818, au avut alte câteva scurte întrevederi la Bru-

xelles și Paris. Apoi au rămas despărțiți vreme de trei ani. În 1821, o călătorie a regelui Angliei la Hanovra le-a prilejuit o întâlnire în acest oraș — dar numai pentru o săptămână.

În anul următor cei doi au mai găsit un pretext pentru a se revedea, apoi destinați a se separa.

Pe scurt, nu a fost vorba decât despre o iubire trecătoare, o aventură. Contactul personal a fost substituit printr-o corespondență asiduă, în care amândoi au dat ce au avut mai bun din ființa lor, și-au lăsat dezvăluite sentimentele și gândurile cele mai intime, au schimbat între ei observații în domeniul ce îi pasiona atât de mult pe amândoi: înalta politică europeană.

Primele scrisori ale lui Metternich debordau de entuziasm („O relație ca a noastră nu poate exista decât o dată în viața unui om”. „Inima mea a căutat, la 18 ani, ceea ce a găsit la 40”; „Un om de gheață s-a topit în fața ta”; „Mai sunt eu oare bărbatul rece și inaccesibil de care te temei la început?”).

Dar epistolele lui Metternich nu au păstrat mult timp acest ton pasional. În curând el vorbea despre „o dragoste sfântă, singura care are valoare”; despre o uniune a sufletelor, o interpenetrare reciprocă a spiritelor.

A început să dea sfaturi înțelepte, surprinzătoare la un îndrăgostit, sfaturi care făceau casă bună mai degrabă cu viața conjugală decât cu cea de amant: „Vreau să fii bună, caldă, adorabilă cu soțul tău... Eu respect legea, eu n-am desfăcut niciodată un menaj, și vreau să se rețină acest lucru”.

Misiunile d-nei de Lieven, dimpotrivă, păstrau de Ja un capăt la altul al corespondenței un ton pasional. Dizertând pe teme politice, ea nu se putea înfrâna să evoce cu emoție amintiri tandre sau să lanseze un strigăt de nerăbdare sau de ciudă, ciuda unei îndrăgostite.

Marie-Antoinette și veselie din Palat

Într-o noapte l-a visat pe Metternich. Și i-a scris despre visul ei. Dar răspunsurile lui erau tot mai rare, ocaziile de a se întâlni cu ea tot mai puțin exploatare. În noiembrie 1826, d-na de Lieven a făcut un ultim apel la el: „Să o luăm de la început... Nu vei găsi pe nimeni mai bună decât mine... Dacă o să găsești, te rog arată-mi-o și mie. Adio!” În zadar. Legătura ajunsese la capătul ei natural.

Metternich se lăsase impresionat de finețea femeii franceze, subjugat de moliciunea lunguroasă și spiritul femeii ruse. Dar abia în țara lui, a găsit virtuțile conjugale: dulceața și devotamentul proprii unui cămin.

În prima parte a vieții lui, avusese o soție tandră și o prietenă fidelă în persoana Eleonorei de Kaunitz. Ministrul rus de externe Nesselrode o găsea „insipidă”. Metternich însuși recunoștea că n-avea „nici un farmec”. Dar îi aprecia inteligența și nu se sfia să o consulte în probleme politice.

După o scurtă lună de miere, soții și-au reluat libertatea. Veritabilă mare doamnă, Eleonora părea a fi acceptat escapadele soțului ei cu un soi de resemnare amuzată. Spunea că nu poate înțelege „cum o femeie ar fi putut rezista farmecelor lui Klement”.

Între altele, ea a fost o perfectă mamă de familie, plină de grijă pentru cei șapte copii ai lor. Sănătatea îi era subredă. Suferea de o afecțiune pulmonară fără leac, care îi s-a transmis și copiilor, ce au murit unul după altul, în floarea vârstei, cauzându-i o durere fără margini lui Metternich.

Totuși, moartea soției lui, survenită la Paris, în 1825, nu a părut a-l fi afectat prea mult. Trist epilog al unei căsnicii de 30 de ani, „netulburată de nici un nor!”

Doi ani mai târziu, Metternich s-a recăsătorit și — lu-

cru surprinzător pentru el — s-a recăsătorit din dragoste. Demonul de la jumătatea vieții a pus stăpânire pe omul care îmbătrânea. S-a îndrăgostit lulea de o tânără, cu 33 ani mai tânără decât el.

Greu de imaginat o ființă mai încântătoare decât această mică vieneză cu sânge italian, „frumoasă ca un înger și înger cu adevărat prin calitățile ei morale și fizice”: siluetă fermecătoare, un oval pur al feței, bucle blonde, privire caldă, melancolică, spirit treaz, gusturi artistice și grație.

Pentru un spirit neavizat, Marie-Antoinette de Leykam părea coborâtă dintr-un mediu extrem de onorabil: un bunic funcționar la Cancellaria Imperiului, un tată în misiune în străinătate, o mamă cu rafinate gusturi artistice, de origine italiană. Dar nu aceasta era și opinia înaltei societăți vieneze: Marie-Antoinette nu aparținea „cremei”; nu era nici măcar prințesă, ci numai baroană, titlu de dată recentă, de altfel ce chilipir pentru gurile rele! Metternich a risipit însă toate bărfeliile. A intervenit la împărat și acesta i-a conferit logodnicei sale titlul de conțesă de Beilstein, pentru a-i înălța — chiar dacă puțin — rangul social. Metternich s-a căsătorit cu ea aproape pe ascuns, la 5 noiembrie 1827, exact în ziua când a ajuns la Viena vestea bătăliei de la Navarino.

Odată cu Marie-Antoinette, în Palatul Cancellariei au intrat soarele și veselia. Tânăra prințesă a cucerit toate inimile; ea a reunit în salonul ei artistic savanți, fără a-i neglija pe diplomați. Acolo se făceau conversație și muzică. Metternich găsisse, în sfârșit, ceea ce căutase atâta timp: „o ființă care îi aparținea total și care îl dispensase de grija de a o supraveghea”.

Această fericire a fost însă de scurtă durată. 14 luni mai târziu, Marie-Antoinette a murit la naștere, după ce adusese pe lume un băiețel, foarte gras, sănătos și bine făcut, care a fost botezat Richard și care va străluci ca

ambasador al Austriei, alături de soția lui, celebra prințesă Pauline, la curtea lui Napoleon III!

„Cea mai mare nenorocire s-a abătut asupra vieții mele, scria soțul neconsolat. Viața mea e încheiată, mă număr printre cei morți. Moralmente sunt alături de ei”.

„Faceți-l fericit: merită”!

Dar extraordinara sa vitalitate a triumfat din nou asupra acestei lovituri a destinului. Părul i-a încărunțit, dar silueta și-a păstrat-o mândră, ținuta sveltă, surâsul sardonnic. Câțiva ani mai târziu, contele de Falloux era surprins de a avea în fața lui, în persoana lui Metternich, „un bărbat frumos” și unul dintre cei mai eleganți ai vremii sale.

O asemenea personalitate, chiar dacă se apropia de 60 ani, era oricând o partidă strălucită. Prietenii lui și-au propus să îl căsătorească a treia oară.

A fost — de data aceasta — un mariaj monden, destinat a consacra definitiv înaltă situație a lui Metternich în societatea vieneză. La brațul fiicei unui magnat ungur, o brunetă aprigă, trufașă și pasională. Mélanie de Zichy-Ferraris, devenită a treia prințesă de Metternich în 1831, când marele om de stat avea 58 de ani.

Mélanie, cu forma clasică a capului ei, ușor rotunjită, cu ochi mari, puțin proeminenți, unul verde, altul bleu, cu părul negru de abanos — nota un contemporan — avea privirea directă și mișcări bruste. Îi plăcea să braveze, se anima odată intrată în conversație, devenea impetuoasă.

Această spontaneitate și vivacitate a limbajului îmbrăcau uneori o tentă de aroganță, frizând — dacă nu

...contesa de Lieven, Antoinette de Leykam și Mélanie de Zichy-Ferraris

e prea mult spus — bădărnă. Adorabilă cu egalii ei, devenea insuportabilă când avea de-a face cu cei pe care îi considera inferiori.

— Trebuie că faceți mulți bani, domnule, i-a spus, într-o zi, pe un ton arogant, lui Franz Liszt, venit să cânte în salonul Cămarilor.

— Nu, doamnă, eu fac muzică, i-a răspuns demn marele muzician.

Metternich a trecut cu vederea o mulțime de cusururi: utilizarea, uneori abuzivă, a valizei diplomatice pentru trimiterea de cumpărături făcute la Paris, ignorarea totală a furnizorilor, cu care refuza să-și regleze conturile, modul tiranic în care își trata slugile, conducea casa și se ocupa de educația copiilor. El crezuse a fi contractat un mariaj din rațiune, dar această femeie tânără, frumoasă și foarte senzuală se transformase în ceva extrem de viu și de intim. Saint-Aulaire scrie undeva că Mélanie suferise foarte mult — de fapt, amorul

ei propriu suferise — când marele om de stat o preferase pe blonda Antoinette de Leykam.

Acum rivala îi murise. Al-sul îi aparținea. E adevărat, e fals? Se va ști abia când cele 40 volume ale jurnalului prințesei Mélanie, păstrate cu strășnicie în arhivele familiei, vor fi accesibile curiozității istoricilor.

Cert este că Metternich găsisse alături de frumoasa unguroaică adevărată fericire conjugală. „Faceți-l fericit: merită”, îi spusese, a doua zi după nuntă, Francisc II. În puținii ani cât au fost căsătoriți cei doi au avut cinci copii.

În domeniul politicii — ca și în altele — ajutorul lui Mélanie a fost de neegalat. Pentru ea Cămarile nu avea secrete, toate rapoartele treceau prin mâinile sale. Se spunea chiar că asista, ascunsă în spatele unei perdele, cu creionul și carnetul în mână, la recepțiile reprezentanților puterilor străine.

Anul 1848 a marcat sfârși-

tul unui regim. Destituit din înaltele sale funcții, Metternich a plecat în exil la Londra, însoțit, bineînțeles, de credincioasa lui Mélanie. A revenit trei ani mai târziu într-o Viena nouă, unde nu mai rămăsese mare lucru de făcut. Orgolioasa lui soție primea omagiile unor „oameni loiali”. „Mi se pare — scria ea — că Austria ar trebui să plece ochii în fața mea: nu eu sunt cea care trebuie să roșesc”.

Încet-încet femeile din viața cancelarului au părăsit lumea: Doamna de Lieven la Paris, în ianuarie 1857, d-na de Bagration în Austria, pe 21 mai același an, după ce în martie 1854, se îmbolnăvisse grav prințesa Mélanie, în urma evenimentelor din 1848.

Până în iunie 1859, când a plecat pe drumul fără întoarcere, Metternich a rămas singur. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

Când citiți aceste rânduri, stimați participanți la concursul 20 pentru 200 000, continuă încă să sosească la redacție scrisorile dvs. de participare și a început, deja, operațiunea de triere a răspunsurilor.

● În numărul viitor, 5/1994, vom publica răspunsurile exacte la cele 20 de întrebări.

● Tot în numărul viitor, veți putea afla precizări privind tragerea la sorți pentru desemnarea câștigătorilor concursului.

● După cum am anunțat, concursul nostru este prevăzut cu importante premii, de la 50 000 la 200 000 lei.

● Aceste premii sunt acordate prin sprijinul unor iubitori ai istoriei, cititori și susținători ai Magazinului istoric, care au sponsorizat concursul nostru, inițiativă pentru care în numele cititorilor le mulțumim. Iată numele lor:

Premiul I, în valoare de 200 000 lei, este acordat de domnul ȘTEFAN HAL-MOȘ, directorul firmei „Expansion”

Premiul II, în valoare de 150 000 lei, este acordat de domnul GHEORGHE BĂBICEANU, președintele firmei „General Rom Service”

Premiul III, în valoare de 100 000 lei, este acordat de domnul JUSTIN MORARU, directorul firmei „Antonia Invest S.R.L.”

Premiul IV, în valoare de 75 000 lei, este acordat de domnul RADU ION POPESCU, directorul ziarului Anunțul telefonic

Premiul V, în valoare de 50 000 lei, este acordat, de asemenea, de domnul RADU ION POPESCU, directorul ziarului Anunțul telefonic

Mulțumim încă odată tuturor celor care au sponsorizat concursul nostru 20 pentru 200 000 și, în mod special, domnului Radu Ion Popescu, consilier onorific al Magazinului istoric, pentru deosebitul sprijin acordat în organizarea și finanțarea acestui concurs.

Izvestia despre sferele de influență

DUEL STALIN-MAO

Recalcitrant, ca și Tito, Mao a încercat — după cum se știe — să țină piept tendințelor dictatorului de la Kremlin de imixtiune în linia Partidului Comunist Chinez și în viața internă a Chinei. În decembrie 1993, la centenarul nașterii liderului chinez, piața de carte a Beijingului l-a „răsfațat” pe primul președinte al Republicii Populare Chineze. Între numeroasele lucrări apărute, observații au remarcat-o pe cea cu titlul *În culisele independenței Mongoliei Exterioare*. Este o relatare a relațiilor sovieto-chineze, în care accentul cade pe vizita fondatorului Republicii Populare Chineze la Moscova, în decembrie 1949, cu ocazia aniversării de 70 de ani ai lui Stalin. Toate aceste amănunte sunt relateate de ziarul moscovit *Izvestia*, într-o corespondență din Beijing.

Unei primiri pline de solicitudine și cu un protocol bine reglat, i-au urmat — se subliniază în volum — o lună de tensionate convorbiri Mao-Stalin, la vila liderului sovietic, aflată la 27 km de Moscova, convorbiri desfășurate numai noaptea, când obișnuia să lucreze gazonul. Tema lor? Evident, divergențele chino-sovietice.

De altfel Mao nu venise cu mâna goală la „fratele mai mare”. „Cotizase”, ca și alți oaspeți sosiți la aniversarea lui Stalin: șase tone de varză chinezească, ceapă, ridichi, pere mari, ceai din cele mai bune soiuri, vodcă chinezească. În zadar. Păstrându-și un ton respectuos, chiar prietenos, conștient că, după Iugoslavia, nu mai avea nevoie de altă „frondă în lagăr”, Stalin a fost extrem de ferm în cereri, cu atât mai mult cu cât „marxistul de margarină” — cum îl numise el odată pe Mao — îi trezea suspiciuni. Principala misiune a comuniștilor chinezi — în opinia lui Stalin — era ca China să declare război Japoniei, țară ce trebuia împiedicată să atace U.R.S.S.; Mancuria, unde, după războiul cu Japonia, stăționau trupe sovietice, trebuia să rămână U.R.S.S.-ului; U.R.S.S. urma să primească în arendă orașele Port-Arthur și Dalian (aflate sub administrație mixtă sovieto-chineză) și să controleze principală cale ferată chineză; China trebuia să recunoască independența Mongoliei Exterioare, regiune îndelung disputată de cele două țări. Într-un cuvânt, o prelungire a politicii imperiale a Rusiei țariste față de China. Astfel au fost receptate de chinezi „drepturile speciale” pe care și le aroga conducerea sovietică.

La fiecare reluare a convorbirilor, care au durat până pe 20 ianuarie 1950, Mao venea tot mai posomorât. Venea după nopți de insomnii și blesteme lansate cu voce tare în

dormitorul său, în speranța că dispozitivele de ascultare din pereți fixau „mesajele” sale personale către destinatar. Aflat încă în foarfece războiului civil din țară, unde amenințarea contraofensivei lui Jiang Jieshi și a imperialismului nu dispăruse, și conștient că — la vremea aceea — numai U.R.S.S. putea fi prietenă Chinei, Mao se frământa cum să facă față cererilor sovietice, fără a leza suveranitatea țării sale.

Liderul de la Kremlin era și el conștient că, odată cu victoria revoluției în China, U.R.S.S. dobândise un mare aliat, granița sovietică din Orientul îndepărtat nemaicorporează probleme deosebite. Forțele armate roșii puteau fi concentrate în Europa.

Mao s-a întors la Pekin cedând parțial pretențiilor sovietice, și, în parte, nedând răspunsuri ferme, cum era cazul Mongoliei. El l-a trimis imediat la Moscova pe premierul Zhou Enlai, ca să limpezească și să încălzească apele. „China este primul mare stat asiatic intrat în lagărul condus de Dumneavoastră”, i-a spus Zhou dictatorului de la Kremlin. A început apoi lucrul la un proiect de tratat între cele două state, Mao fiind ținut permanent la curent cu evoluția discuțiilor. „Bătrânul nu vrea să renunțe la privilegiile câștigate de Uniunea Sovietică după război pe seama noastră”, l-a informat premierul pe liderul chinez. La care acesta i-a răspuns: „Trebuie să stăm la masă cu tigul și să-i smulgem halca de carne din gură”.

Piatra de încercare a tratatelor îndelungate a rămas Mongolia, asupra căreia și China avea pretenții. Tratatul de prietenie, alianță și ajutor reciproc dintre U.R.S.S. și China, semnat la 15 februarie 1950, nu a abordat totuși problema Mongoliei. Dar această „tăcere de compromis” nu a putut șterge tensiunea din relațiile sovieto-chineze. Ele s-au încălzit abia după moartea lui Stalin. În 1954, în timpul vizitei lui Hrușciov și Bulganin la Pekin, când Moscova și-a dat acordul pentru retragerea trupelor sovietice din Port-Arthur și Dalian, la insistențele lui Mao, Zhou Enlai l-a întrebat pe Hrușciov:

— Cum ați privi situația dacă Mongolia ar deveni parte din China?

— Eu nu pot vorbi în numele conducerii mongole, a răspuns Hrușciov, dar vă pot spune părerea mea personală. Tare mă îndoiesc că tovarășii mongoli ar îmbrățișa propunerea dv.

Și Zhou Enlai — marele diplomat al secolului XX — a înțeles ce era de înțeles. Mongolia rămânea în sfera de influență sovietică.

F. D.

HAWAII 1893:

ULTIMELE ZILE

ALE MONARHIEI

SHELLEY HOOSE QUINCEY

in mod solemn impotriva tuturor faptelor săvârșite impotriva mea și a guvernului constituțional al regatului Hawaii... Pentru a evita un conflict armat și eventual pierderea de vieți omenești, subliniind acest protest, dar sub preslunea forțelor amintite, cedez autoritatea mea până ce guvernul Statelor Unite, pe baza faptelor care îi vor fi prezentate, va anula acțiunea reprezentanților săi și mă va repune în drepturi..."

Speranța lui Liliuokalani de a se reintoarce pe tron nu s-a materializat însă. Cinci ani mai târziu, în 1898, Insulele Hawaii au fost anexate Statelor Unite, impotriva voinței poporului. Astfel, după 110 ani de la sosirea primului european în insule, acestea își pierdeau independența¹.

Regina Liliuokalani (1838-1917)

Primul pas spre anexare

În 1778, când navigatorul englez James Cook² a debarcat pe țărmul de o frumusețe uluitoare a insulei Kauai, a fost întâmpinat cu emoție și entuziasm. După Cook au sosit mereu alții, grăbind astfel o serie întreagă de mari transformări. Progresul economic și politic a fost însă eclipsat de alte schimbări care au avut loc în sistemul social al insulelor.

Odată cu venirea europenilor, băștinașii au început să cadă pradă unor boli necunoscute lor: holera, difteria, dizenteria, gripa, pojarul, oreionul, tusea convulsivă, vărsatul de vânt, tuberculoza, febra tifoidă și bolile vene-

Din balconul palatului, mândra regină Liliuokalani privea mulțimea adunată. În dimineața zilei precedente, 16 ianuarie 1893, 154 soldați din marina militară a Statelor Unite debarcaseră în Honolulu și defilaseră pe străzile principale. Era un semn clar că americanii erau gata ori-când să recurgă la forță pentru a o detrona pe regina insulelor Hawaii.

Figura aspră a reginei nu trăda zbulumul care precedase hotărârea ei. „Eu, Liliuokalani — își începu ea proclamația — prin grația lui Dumnezeu și în virtutea Constituției regatului, protestez

rice. Epidemiile au cuprins sate întregi, necrutând practic nici o familie. În 1893, populația băștinașă decimată ajunsese la numai 40 000 locuitori, față de aproximativ 200 000 câți erau înainte de venirea căpitanului Cook.

Toate acestea au contribuit la prăbușirea ordinii sociale, anterioare, inclusiv a sistemului *Kapu*, un tabu care reglementa fiecare aspect al vieții. Mult prea complicat și din ce în ce mai greu de respectat, el a fost abolit în 1819 de regele Kamehameha II.

Primii misionari au sosit în 1820, antrenând alte mari schimbări. Limba, dansul și arta hawaiienilor s-au degradat. Proprietatea asupra pământului, sistemul politic și cel religios erau permanent amenințate. Până la sfârșitul deceniului cinci al sec. XIX conducătorii băștinași au interzis noilor veniți să cumpere pământ. Ulterior un puternic și agresiv element străin, în special american, a preluat puterea politică din mâinile băștinașilor *Kanakas* și și-a consolidat poziția in-

¹ Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, cu substituirile redacției Magazin istoric, din revista *American History Illustrated*.

² James Cook (1728-1779) a întreprins trei călătorii pe mare în jurul Pământului. El a cercetat Noua Zeelandă, țărmul oriental al Australiei, Noua Guinee etc.

trând în afaceri și comerț. Deși mulți dintre ei încetaseră să mai fie misionari, erau numiți, în batjocură, „Partidul Misionarilor”, de către băștinași.

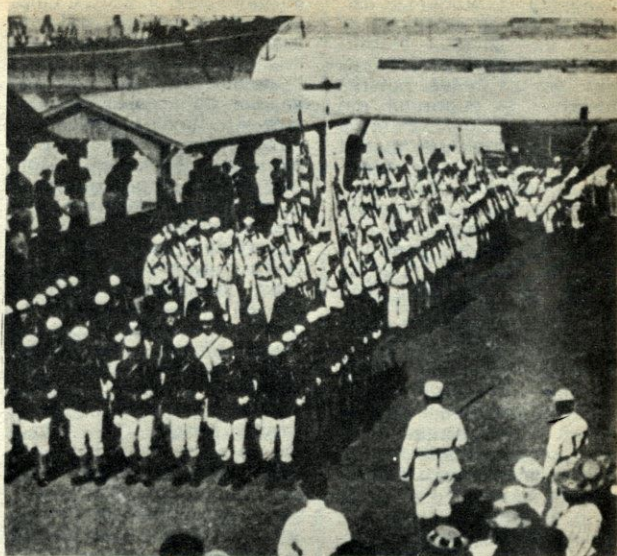
În 1874, rege a devenit Kalakaua. El a efectuat, imediat, un turneu în Statele Unite, în vederea încheierii unui tratat cu acestea. Efectul inițial al tratatului, semnat la 30 ianuarie 1875, a fost salvarea insulelor dintr-o gravă criză economică prin creșterea exportului de zahăr. El a avut însă și o consecință mai profundă în consolidarea relațiilor economice dintre Hawaii și Statele Unite. După părerea unui istoric, a fost doar primul pas spre anexare.

Pe parcursul domniei lui Kalakaua, locuitorii de origine americană au devenit din ce în ce mai nemulțumiți de ceea ce ei considerau o conducere iresponsabilă. Într-o perioadă de mari dificultăți economice, monarhul a întreprins un turneu în întreaga lume și a lansat ideea unui imperiu polinezian condus din Hawaii. Rivalitatea dintre englezi și americani privind controlul asupra insulelor s-a agravat odată cu desemnarea ca succesoare la tron a surorii lui Kalakaua, Liliuokalani (considerată de mulți americani ca fiind pro-britanică).

În 1886, opoziția pro-americană din insule a hotărât să-și asume sarcina rezolvării acestei probleme. Oameni de afaceri, negustori și agricultori au format o ligă secretă, care număra aproape patru sute membri, cu intenția de a revizui constituția și de a răsturna monarhia.

Cea mai lungă sesiune

În iunie 1877, prin intimidare și amenințare cu forța, liga a impus aprobarea de către puterea legislativă a ceea ce băștinașii numeau cu dispreț „Constituția „Baionetă”. Kalakaua a fost constrâns să o semneze. Noua constituție îl transforma pe

Detasamentul debarcat de pe USS Boston, în ianuarie 1893, pentru a intimida pe ultima regină din Hawaii

monarh într-o simplă mario-netă. De asemenea, ea anula orice putere politică a băștinașilor introducând obligativitatea proprietății și a unui anumit nivel al veniturilor pentru a avea drept electoral și pentru a putea deține funcții publice. Încă odată, băștinașii erau reduși la o poziție politică inferioară în propria lor țară.

Liliuokalani se afla în Anglia în momentul când s-a adoptat noua constituție și s-a întors de îndată ce a aflat vestea. Mânia lui Liliuokalani împotriva celor care impuseră adoptarea „Constituției Baionetă” s-a transformat cu timpul în ură: „Deși stabiliți printre noi și îmbogățindu-se pe seama noastră, ei (americani) ne erau străini nouă în privința tradițiilor și ideilor de guvernare și doreau mai presus de orice să-și extindă puterea, să-și pună în aplicare propriile planuri de înăbușire și să-și asigure profitul personal.

„Este posibil ca ei să ne fi considerat nedemni de încredere și incapabili de a administra în mod corespunzător bogăția tot mai mare a insu-

lelor. Dar singura incompetență de care am dat dovadă a fost aceea de a nu fi prevăzut faptul că ei nu erau legați prin nici un fel de obligație, onoare sau jurământ de credință dacă ar fi apărut vreodată posibilitatea cuceririi țării noastre și a punerii ei sub autoritatea Statelor Unite”.

În următorii cinci ani, băștinașii au încercat să introducă o nouă constituție, care să redea puterea monarhiei. În septembrie 1890, Robert Wilcox, favorabil băștinașilor, declara în adunarea legislativă că „există pericolul unei noi revoluții și vărsări de sânge dacă dorințele poporului vor continua să fie ignorate”. Încordarea generală a fost agravată și de adoptarea la 1 octombrie 1890 a legii McKinley asupra tarifelor vamale. Legea dezavantaja exportul de zahăr din Hawaii.

În ianuarie 1891, Kalakaua a murit în timpul unei vizite în California și Liliuokalani a devenit regină. La început, ea a fost îndrăgită atât de băștinași cât și de *haoles* (coloniști așezați în decursul timpului).

*Era considerată o persoană

inteligentă și prudentă, dar, dincolo de înțelepciunea și tactul ei, rămânea credincioasă trecutului. Dorința cea mare era să redea puterea monarhiei și poporului din Hawaii.

Liliuokalani a luat imediat măsuri împotriva sprijinitorilor „Constituției Baionetă”, desemnând ea însăși membrii cabinetului și elaborând planul, inițial secret, pentru o nouă constituție. După ce intențiile lui Liliuokalani s-au clarificat, 17 oameni — avocați conservatori, negustori, agricultori, bancheri, agenți de bursă, agenți de vânzări imobiliare și ingineri, oameni care investiseră milioane în Hawaii — au înființat în secret Clubul Anexării. Problemele dezbătute erau atât de delicate încât nu s-a păstrat vreun document scris, dar Lorrin Thurston declara deschis în memoriile sale că scopul lor nu era „de a încuraja anexarea”, ci „de a fi gata să acționeze rapid și inteligent în cazul în care Liliuokalani va precipita acțiunile împotriva constituției, încercând să reinstaureze absolutismul său alt regim asemănător”.

În 1892, adunarea legislativă a respins trei formule de cabinet propuse de regină. În cele din urmă, ea a admis un guvern pro-american. Până în ultimele ore ale furtunoasei sesiuni legislative, care a durat 172 zile (cea mai lungă din istoria insulelor Hawaii), Liliuokalani și-a folosit întreaga abilitate politică pentru a scăpa de un guvern despre care știa că se va opune la adoptarea unei noi constituții.

Lucrurile merseseră prea departe

Prezența crucișătorului U.S.S. *Boston* în portul Pearl Harbor o determinase cu siguranță pe regină să-și amâne un timp planurile de acțiune. La 4 ianuarie 1893 — cu zece zile înainte de data prevăzută pentru închiderea sesiunii legislative — crucișătorul a plecat într-o scurtă

misiune. Cam în același timp, șase dintre cei mai influenți membri pro-americani ai adunării legislative au părăsit Honolulu. Regina a profitat imediat de această împrejurare și susținătorii ei au votat dizolvarea cabinetului pro-american. Liliuokalani a format imediat un nou guvern și a pregătit proclamarea unei noi constituții.

Ambasadorul Statelor Unite în Hawaii, Jon L. Stevens, un partizan convins al anexării, ținea permanent legătura cu secretarul de stat James Blaine¹, informându-l despre situația critică. Voia să afle de la Blaine în ce măsură puteau, el și căpitanul vasului *Boston*, G.C. Wiltse, „să se abată de la legile internaționale în vigoare” în cazul în care ar deveni necesară răsturnarea monarhiei „printr-o revoluție organizată și pașnică”.

Între timp, susținătorii anexării s-au întrunit din nou, în secret, constituind un Comitet al Securității (erau aceiași oameni care impuseseră și „Constituția Baionetă”), pentru a pune la cale pasul următor. Duminică, 15 ianuarie 1893, ei au lansat inițiativa anexării la Statele Unite și au pus la cale formarea unui guvern provizoriu care să înlocuiască monarhia.

Liliuokalani și consilierii săi s-au sfătuit cum să reacționeze la criza din ce în ce mai gravă. Mareșalul reginei, Charles B. Wilson, a propus ca șefii opoziției să fie arestați și orice acțiune a trupelor americane care depășește apărarea vieții și averilor americanilor să fie respinsă prin forță. Temându-se însă de o confruntare cu Statele Unite, miniștrii au respins aceste propuneri. Încercând să atenueze conflictul, ei au convins-o pe Liliuokalani să anunțe că renunță la noua constituție, ceea ce a și făcut, la 16 ianuarie.

În aceeași zi, mareșalul re-

ginei a luat legătura cu Lorrin Thurston, cerându-i să pună capăt încercărilor de răsturnare a monarhiei și să se întoarcă acasă. Thurston a răspuns că „lucrurile au mers oricum prea departe... Vom abroga monarhia și nimic nu ne poate opri”.

Luni, 15 ianuarie, de pe nava americană *Boston* au debarcat 154 soldați și 10 ofițeri, sprijiniți de mitraliere Gatling și un tun. În după-amiază aceleași zile, Liliuokalani putea urmări trupele americane care defilau neinvitate prin fața palatului, stabilindu-și tabăra puțin mai departe, alături de sediul guvernului.

Regrete tardive

A doua zi, marți, 17 ianuarie, sprijinit de trupele americane, Comitetul de Securitate a ocupat cu forța sediul guvernului și a anunțat abolirea monarhiei și formarea unui guvern provizoriu. O oră mai târziu, ministrul Statelor Unite, Stevens, a recunoscut noul guvern provizoriu. Aflând de acțiunea lui Stevens și nedorind să provoace vărsare de sânge, regina Liliuokalani a abdicat.

Nu toți americanii implicați în răsturnarea monarhiei erau la fel de conșivi de justetea acțiunii lor ca Lorrin Thurston și ministrul Stevens. Două zile mai târziu, Sanford Dole, care a acceptat președinția guvernului provizoriu, îi scria cu melancolie fratelui său: „Cât de mult am regretat toată afacerea! Eu personal aș fi procedat cu mai mult tact, evitând situația la care s-a ajuns. Am repetat de nemărate ori că aș fi preferat să fi preluat puterea sub forma unei regențe... în numele tinerei prințese Kaluiani... până când aceasta va deveni majoră...”

În urma loviturii de stat, John Foster, noul secretar de stat al președintelui Harrison, deși a criticat acțiunile lui Stevens, a autorizat menținerea trupelor pe țarm. Noul guvern a trimis o delegație la Washington pentru a cere

¹ James Gillespie Blaine (1830-1893), om politic american. Președinte al Congresului, a candidat, fără succes, la alegerile prezidențiale din 1884. A fost secretar de stat între 1889 și 1892.

anexarea. Președintele Harrison a elaborat un proiect de tratat pe care l-a înaintat Senatului, făcând presiuni pentru a obține un răspuns imediat, căci în curând urma să îi expire mandatul. Dar când președintele nou ales, Grover Cleveland, și-a exprimat rezerva față de anexare, Senatul a tergiversat acțiunea.

Odată cu inaugurarea mandatului lui Cleveland, noua administrație a retras tratatul din Senat și l-a trimis pe James H. Blount să investigheze acțiunea de răsturnare a monarhiei. De îndată ce a sosit la Honolulu, Blount a coborât steagul american și a trimis trupele înapoi pe vas, după aproape două luni de ocupație. Ce rol jucaseră Statele Unite în răsturnarea monarhiei din Hawaii? Era cazul să i se redea puterea reginei Liliuokalani sau să se încerce anexarea insulei de către Statele Unite? După luni de cercetări și discuții cu ambele facțiuni, comisarul Blount a ajuns la concluzia că Stevens sprijinise răsturnarea monarhiei. El a mai raportat că trupele de pe U.S.S. *Boston* debarcaseră nu pentru a apăra viețile și proprietățile americanilor, așa cum pretindeau, ci pentru a contribui la răsturnarea guvernului.

În raportul înaintat Congresului, președintele Cleveland a arătat că debarcarea marinei militare în Honolulu a fost „un act de război, în cazul în care a avut loc fără asentimentul guvernului din Hawaii sau nu numai cu scopul de a apăra viețile și proprietățile cetățenilor americani aflați în pericol... Deși în favoarea oricărui efort de instaurare a unui guvern republican, politica Statelor Unite acordă altor popoare aceeași libertate și independență în rezolvarea problemelor interne, pe care o reclamă și Statele Unite”.

Problema a fost dezbătută în Congres timp de câteva luni. În cele din urmă, John T. Morgan, președintele Comitetului pentru relații cu străinătatea din Senat, a prezentat un raport în care nu

ascundea că intenția americanilor fusese de a răsturna monarhia și de a anexa insulele, dar având în vedere relațiile speciale dintre Statele Unite și Hawaii, considera că susținătorii anexării acționaseră în mod legal și moral.

Între timp, Liliuokalani, în ciuda descendenței ei regale, a fost tratată fără prea mult respect de către guvernul provizoriu. Chiar și în perioada în care Statele Unite dezbăteau valabilitatea acțiunilor reprezentantului lor, își amintea Liliuokalani în memoriile ei, toată corespondența oficială fusese trimisă americanilor care guvernau insulele. În 1895, după repriarea unei slabe încercări a regalștilor de a instiga la revoltă, lui Liliuokalani i s-a impus domiciliu forțat pe timp de opt luni. Mai târziu, ea scria că nu știuse nimic despre această tentativă, deși recunoștea că le spusese oamenilor: „dacă mulțimea băștinașă se va răscula și va încerca să se elibereze, eu nu mă voi împotrivi, dar nu voi aproba tulburări ale ordinii”.

La 24 ianuarie 1895, Liliuokalani a fost silită să abdice, punând astfel capăt în mod oficial monarhiei care începuse să mai existe din 1893. În continuare, Liliuokalani a dus o viață liniștită, îndeletnicindu-se cu scrisul, muzica și opere de binefacere până la moartea ei, în 1917.

Când William McKinley a devenit președinte al Statelor Unite, în 1897, guvernul din Hawaii, acum republică, a trimis din nou o delegație la Washington să propună tratatul de anexare. Adunarea legislativă din Hawaii a ratificat în unanimitate tratatul în septembrie 1897, deși peste 20 000 cetățeni din Hawaii au semnat o petiție împotriva tratatului. În martie 1898, în ciuda faptului că opoziția în Congres era încă destul de puternică, anexarea a fost aprobată. Doi ani mai târziu, insulele au devenit teritoriu american. Din 1959, ele constituie cel de-al 50-lea stat american. ■

PAUL MORAND

(Urmare din p. 54)

colui XIX. Fără îndoială că în aceste pagini Paul Morand a fost îndatorat personalităților române care l-au primit în timpul șederii sale în România, mai ales lui Iorga și Tzigara-Samurcas. Concluzia la care a ajuns el în problema identității românești: da, pe-cetea romană a fost decisivă, a rezistat multor nenorociri timp de secole și a ieșit biruitoare, dar ea singură nu este suficientă pentru a explica în totalitate caracterul românilor. Fondul rămâne o antică cultură țărănească, conservată până în anul 1935. Ar fi interesant de știut ce a mai rămas din ea după ultimele cinci decenii prin care a trecut poporul român.

În sfârșit, capitolul se termina cu o prezentare a familiilor regale române. Influența Elenei Morand este evidentă, autorul căutând, mai ales prin portretul făcut reginei Maria, să salveze prestigiul casei regale, afectate în acel moment de aventurile lui Carol II.

Cea de a doua parte a cărții, numită *Album pitoresc*, este, de fapt, un ghid pentru turistul cultivat, plin de culoare, de spirit și vivacitate. Sunt descrise Calea Victoriei și zona Lipsanilor, celebra Capșa și șoseaua Kiseleff, muzeele, bisericile, bucătăria; muzica și țiganii Bucureștilor.

Carte se încheie cu aceste cuvinte: „Leția pe care ne-o oferă Bucureștiul nu este una de artă, ci de viață; el te învață să te adaptezi la orice, chiar și la imposibil. El încarnează, din acest punct de vedere, sufletul unui popor a cărui răbdare este nesfârșită și al cărui optimism indulgent a inventat acest dicton: „Mare este grădina Bunului Dumnezeu”. ■

Traducere de
Oana CHIȚORAN

În românește de
Florin ȘURCAN

AAASS — Convenția Națională XXV

BUCUREȘTI—HONOLULU—BUCUREȘTI

CRISTIAN POPIȘTEANU

Dacă ar fi să scriu despre cel mai impresionant moment trăit în Hawaii, ar trebui să descriu acel curcubeu văzut de la o margine a Pacificului la cealaltă, cu o densitate a culorilor și o durată neverosimile.

Dacă ar fi să scriu despre natura insulei principale, Oahu — pe care se află acei vulcani nestinși, celebri în toată zona, nu aș putea să o fac întrucât nu i-am văzut, petrecând toate cele cinci zile din Honolulu în „satul Hilton”, unde se găseau amplasate toate clădirile congresului pentru care venisem.

Dacă ar fi să scriu despre dezvoltarea din Waikiki, ar însemna să povestesc despre puzderia de zgărie-nori (care depășește toate stațiunile

noastre de pe litoral la un loc) destinați turismului — cel mai ieftin din S.U.A. — căroră li se adaugă numeroase mari imobile destinate birourilor și apartamentelor de locuit, totul într-o luxuriantă ambianță tropicală.

Dacă ar fi să evoc istoria insulelor Hawaii m-aș referi în primul rând la celebrul rege Kamehameha II, apărătorul neobosit al independenței, despre care puteți citi chiar în paginile anterioare.

Dacă ar fi să mărturisesc cel mai emoționant fapt din Hawaii, ar trebui să relatez vizita la *Arizona Memorial Museum*, pe locurile unde a început cel de al doilea război mondial în emisfera occidentală, prin atacul-surpriză al flotei și aviației nipone

asupra bazei amiral americane de la Pearl Harbour, și unde acum am văzut copii și bătrâni japonezi depunând flori.

Dar trebuie să las toate aceste subiecte — ca și multe altele din călătoria în Statele Unite — în favoarea celui de al XXV-lea Congres al Asociației americane pentru dezvoltarea studiilor slave, ținut la Honolulu între 18-23 noiembrie 1993.

Mai întâi o explicație. În lumea universitară și academică anglo-saxonă (Marea Britanie, S.U.A., Canada, Noua Zeelandă, Australia etc.), istoria țărilor din centrul și sud-estul continentului intră, de peste două secole, în categoria generală a studiilor slave. Este cazul Cehiei,

Honolulu Star-Bulletin 1st EXTRA

Honolulu, Dec. 7, 1941, No. 1222
 Honolulu Star-Bulletin, Inc. 1411 K St. 1941

HONOLULU, TERRITORY OF HAWAII, U. S. A., SUNDAY, DECEMBER 7, 1941

* PRICE FIVE CENTS

WAR!

OAHU BOMBED BY JAPANESE PLANES

(Associated Press by Transpacific Telephone)
SAN FRANCISCO, Dec. 7.—President Roosevelt announced this morning that Japanese planes had attacked Manila and Pearl Harbor.

Ediția specială a ziarului local anunța atacul surpriză al avioanelor japoneze asupra principalei insule din Hawaii, Oahu
 În p. 68: Muzeul memorial închinat amintirii militarilor americani de pe nava Arizona, morți în timpul atacului

Slovaciei, Ungariei, României, fostei Iugoslavii, Republicii Moldova, Poloniei, Albaniei, Bulgariei și chiar al altor zone, precum Armenia, Caucazul. Este o particularitate a dezvoltării acestei istoriografii anglo-saxone pe care până acum nici un argument al evoluției istorice nu a putut-o schimba. În universități, istoria acestor țări se învață în departamentele de Slavonic and East European Studies. Există, desigur, societățile și asociațiile de istorie națională, iar istoricii americani ca și colegii lor din lumea anglo-saxonă nu numai că știu să facă distincția între slav și restul țărilor, dar nici nu este nevoie să li se mai atragă atenția. A rămas o definire pur convențională și să sperăm că trecutul expansiunilor imperiale nu va da noi temeuri politico-strategice acestei categorii de studii academice.

Așadar, această convenție națională jubiliară a celei mai puternice și numeroase aso-

ciații a istoricilor americani (cu excepția celei consacrate istoriei americane) a întrunit peste 1 000 de specialiști, dintre care 300 veneau din peste 20 de țări. Cei mai mulți din Japonia, Rusia, Ungaria, Polonia. Dar și din Cehia, Slovacia, Croația, Slovenia, Serbia, Canada, Anglia, Lituania, Franța, Germania, Bulgaria, China, Italia, Tadjikistan, Azerbaidjan, Ucraina, Kârgîhistan, Albania. Din România am fost singur (invitația fiindu-mi adresată în calitate de președinte fondator al F.C.M.I. și de redactor șef al revistei noastre, ca o recunoaștere că aceste instituții fac atât de mult pentru difuzarea istoriei românești în lume, ca și a celei universale și americane în țara noastră, dar și pentru că eram înscris cu participarea la singura masă rotundă consacrată României și la alte teme ale Congresului, iar eforturile colegilor americani — cărora le mulțumesc — au făcut posibilă această prezență). Dacă

nu au existat alți cercetători din România (deși opinia publică din țară a fost informată prompt prin Radio România Actualități despre desfășurarea Convenției AAASS din Honolulu), subiectele românești nu au lipsit din agenda Congresului. Amintesc doar câteva: prof. dr. Dionisie Ghermani, membru de onoare al Academiei Române (cel mai activ român la acest Congres, unde a vorbit la 12 secțiuni în subiecte românești); *Obligațiile Occidentului față de România*; doamna Viorica Zainal, de la Departamentul armatei americane despre *Renașterea Bisericii Unite în România*; doamna Irina Livezeanu despre *Mareșalul Ion Antonescu colaboraționist sau erou al României*; doamna Nina Pascal, de la Yale University, despre *Procesul de privatizare în România*, domnul Michael Sapphire despre *Noile relații dintre Rusia și țările est-europene*; Milan Rebau: *Hungarians in the Slovak II Repu-*

blic and Post-Ceaușescu Romania; Ladis Kristof: *Moldova în căutarea unei identități naționale și statale*; Nicolae Gheorghe, raportor la masa rotundă organizată de fostul președinte al IREX, dr. Allen Kasso, despre *Etnopolitică în răsăritul Europei* și Livia Plaks despre *Proiect asupra relațiilor etnice*; Radu Turcanu despre *Lucian Pintilie și cinematograful restituirilor*.

Masa rotundă dedicată diplomatiei române a întrunit participarea istoricilor Glenn Torrey de la Emporia State University, John H. Jensen din Noua Zeelandă, Cadis Kristof din Paris și autorul de față. Având o sală de audiență deosebit de calificată, masa rotundă desfășurată în după-amiaza de 21 noiembrie, pe parcursul a aproape trei ore, a evaluat cu mult discernământ critic trei secole de eforturi diplomatice într-un context internațional permanent neprielnic.

Dialogul din Honolulu — peste 20 000 km în avion de la București — la care au participat 17 istorici avea în sine și ceva neobișnuit. Se discuta despre virtuțile și erorile diplomației noastre, cu competență și pasiune de către buni cunoscători ai istoriei românești (dr. Glenn

Torrey, de pildă, este autorul a peste 100 de studii și al volumului *Generalul Berthelot și România* și acum al cărții despre colonelul Sturdza).

Încă o dată și încă o dată se resimte nevoia acută a specialiștilor români și a lucrărilor lor la manifestările științifice, ca și asigurarea condițiilor pentru cercetătorii străini care vor să studieze trecutul și prezentul nostru.

349 de comunicări din peste 600 au fost consacrate Rusiei și problemelor ei în conexiune cu lumea. De la armele nucleare la cinema și de la pucii din 1991 la agricultură, de la relațiile speciale ruso-americane la Gogol, Tolstoi, Cehov și chiar Ilya Ehrenburg, pus într-o nouă lumină, o vastă panoramă a ilustrat interesul american preponderent pentru marea putere de pe două continente.

De altfel la Congres au fost prezenți și cercetători de la departamentele militare ale S.U.A., de la V.S.I.A. și C.I.A., de la Departamentul de Stat. Desigur, cea mai importantă și remarcantă prezență a fost cea a domnului dr. Thomas Simons jr., actualul conducător al politicii americane față de C.S.I. (Comunitatea Stateilor Independente), dar fost consilier la ambasadele ame-

ricane din Moscova și București, fost ambasador în Polonia, unul dintre diplomații proeminenți de la Washington.

Domnul Simons a rostit o cuvântare în care a vorbit în special despre lecțiile războiului rece și perioada de tranziție. Folosind cu brio experiența și cultura sa est-europeană (am recunoscut în discursul său și o șnoavă românească), dr. Thomas Simons jr. a profilat pentru comunitatea istoricilor dedicați studierii acestei părți a lumii perspectiva unei activități în libertate și austeritate.

Sunt înclinat să cred că analiza sa era corectă.

Deocamdată atât despre un Congres al cărui program de titluri de comunicări și nume de autori are numai el singur 120 pagini. Viitorul congres din 1994 al AAASS se va ține la Philadelphia, iar Congresul istoricilor americani s-a ținut în San Francisco în ianuarie 1994. Ca participare românească, acad. Cornelia Bodea. Între timp, propun istoricilor români să nu uite de cel de al XVIII-lea Congres mondial de științe istorice de la Montreal — Canada, în august 1995. Deci foarte curând. ■

ACADEMIA ROMÂNĂ — CONFERINȚĂ DE PRESĂ

Vineri 4 februarie a.c., în saloanele Casei Oamenilor de Știință din București, noua conducere a Academiei Române, aleasă în ianuarie curent, s-a aflat la prima ei întâlnire cu presa.

Au fost prezenți domnia acad. Virgil Niculae Constantinescu, președintele Academiei, acad. Eugen Simion, acad. Aureliu Emil Săndulescu, acad. Nicolae Simionescu, acad. Dan Rădulescu — vicepreședinți ai înaltului for științific.

Domnul acad. Virgil Constantinescu, președintele Academiei, a prezentat noua conducere academică, atribuțiile ce revin președintelui, vicepreședinților și secretarului general în virtutea articolului 56 din statutul Academiei Române, precum și câteva dintre preocupările prioritare ale activității Academiei în următorii ani. Astfel au fost amintite cercetări privind civilizația românească și universală, elaborarea unui dicționar general

al literaturii române, încheierea tipăririi dicționarului tezaur al limbii române și publicarea acestuia și într-o formă prescurtată, precum și proiectele intitulate „România mileniului trei și prioritățile următorilor zece ani”, „Cultura românească: renaștere și perspective”, „Motivațiile tinereții român”.

Dr. acad. Virgil Constantinescu a menționat, de asemenea, un proiect pe care, după cum mărturisea, „il are la inimă” — elaborarea tratatului de istorie a României. Istoria, de altfel, a fost des invocată în această reuniune, însăși Academia Română fiind prin tradițiile ei legată adânc de trecutul românilor de pretutindeni, de permanențele luptei pentru unitate națională, de progres și civilizație.

Revista *Magazin istoric* a fost prezentă la această Conferință de presă prin d-na Florentina Dolghin și dl. Ioan Lăcustă.

Dicționar istoric

FEDERAȚIA RUSĂ

„Ciudată concluzia la care ajungi la amurgul vieții: ai trăit o viață întreagă în Rusia, dar ce fel de țară este aceasta și ce fel de popor o populează noi nu știm cu precizie; mai exact spus, știm, dar cumva fragmentar și mai degrabă anapoda”.

(Viaceslav Piețuh, *Literaturaia gazeta*, nr. 4/1993)

VASILE ȘANDRU

În numărul 2/1992, revista noastră a inaugurat un Dicționar istoric al fostelor republici din spațiul ex-sovietic, actualmente state suverane, independente, dintre care 12 au constituit Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.). Am publicat până acum fișe istorice ale Letoniei, Lituaniei, Estoniei și Ucrainei, iar în paginile de față continuăm să prezentăm cea mai mare dintre republicile ex-sovietice: Rusia.

Lovituri de palat și alianțe dezlegate

Petru I, neavând un succesor direct la tron (fiul său Alexei — condamnat pentru participarea la un complot împotriva tatălui său — murise în închisoare, în 1718), coroana a revenit soției sale Ecaterina care, la urcarea pe tron, nu știa nici să citească, nici să scrie. Treburile statului au fost lăsate pe mâna lui Menșikov, un om setos de putere și necinstit, în timp ce împărăteasa s-a înconjurat de favoriți, petrecându-și timpul în chefuri și sărbători fastuoase. Situația statului a devenit lamentabilă. Peste tot înfloare furtul din vistierie, arbitriul și abuzurile.

În 1727, împărăteasa a murit, ca urmare a obezității și a modului de viață „foarte nepotrivit”, după aprecierea medicului curant.

A urmat la tron Petru II, nepotul lui Petru cel Mare, în vârstă de 11 ani, conducerea

statului rămânând în mâinile aceluiași Menșikov. Comportarea autoritară și lipsită de tact a acestuia față de tânărul țar i-a atras, în cele din urmă, dizgrațierea din partea monarhului, asupra căruia își exercita tot mai mult influența familia boierului Dolgoruki. Petru II se logodește cu fiica acestuia, dar moare, în urma unei îmbolnăviri, în chiar zorii zilei în care trebuia să aibă loc nunta, 19 ianuarie 1730, fără a desemna un succesor, conform regulei stabilite de Petru cel Mare.

Consiliul Secret Suprem (creat de Ecaterina I) hotărăște să aducă pe tron pe Anna Ioannovna, în vârstă de 37 de ani, nepoata după frate a lui Petru cel Mare, cu condiția ca aceasta să accepte documentul cunoscut sub numele de *Puncte*, care stabilea limite riguroase ale puterii împărătesei. „Iar dacă ceva din această promisiune nu voi îndeplini — se spunea în încheierea *Punctelor* —, atunci voi fi lipsită de co-

roana Rusiei”.

Se instaurează astfel guvernarea oligarhiei. Întrucât „punctele” fuseseră în mod fals prezentate ca exprimând dorința tuturor stărilor sociale, înșelătoria Consiliului Secret Suprem a fost în cursul demascată. În urma cererii prezentate, în numele nobilimii, de prințul Antioh Cantemir, Anna Ioannovna acceptă să preia puterea autocratică tradițională. Neavând însă nici o pregătire pentru guvernare, toate treburile statului sunt dirijate de favoritul său Biron, care conduce cu metode de teroare, în timp ce împărăteasa își petrece timpul în vânători și alte distracții.

Încă în 1731, împărăteasa desemnează ca urmaș la tron pe viitorul fiu al nepoatei sale după soră Anna Leopoldovna, căsătorită cu prințul Anton Ulrich von Braunschweig. Cum la moartea împărătesei, în 1740, viitorul țar Ioann VI abia se născuse, Anna Ioannovna, prevăza-

toare, îl desemnase pe Biron în calitate de regent, sprijinit de Ostermann, Löwenwold și alți demnitari influenți (majoritatea germani) de la Curte.

Biron este înlăturat de la putere în 1741, de mama împăratului prunc, cu ajutorul feldmăreșalului Munch, pe care însă Anna Leopoldovna îl va îndepărta în curând, preluând asupra sa funcția de regent, înconjurându-se de prietenii săi și ai soțului său, prusaci, care controlau de fapt puterea în imperiu. Dar, în noiembrie 1741, pruncul țar și familia sa sunt alungați de la putere de complotul boierilor ruși, care o aduc la tron pe fiica lui Petru cel Mare și a Ecaterinei I, Elisabeta I Petrovna, în vârstă de 32 ani.

Domnia acesteia este caracterizată prin „umanism și orientare rusească”. Toți străinii (denumiți generic „nemți”) au fost înlăturați din funcții și în locul lor au fost numiți ruși. Împărăteasa s-a angajat totodată să nu recurgă niciodată la pedeapsa cu moartea. Având o educație mondenă și fiind nepregătită pentru guvernare, Elisabeta I s-a dedicat în special sărbătorilor galante (vănători, baluri, petreceri etc.) și modei (faimoasa sa garderobă era compusă din multe mii de rochii); în timp ce treburile statului au fost lăsate în seama Senatului, în care dominau favoriții săi (conțif Razumovski, Șuvalovii, Voronțovii, Bestujev-Riumin ș.a.).

În timpul domniei ei a fost întemeiată, cu concursul savantului Mihail Lomonosov, Universitatea din Moscova (1755), au fost înființate școli generale și speciale în principalele orașe; nobilimea s-a constituit definitiv într-o castă închisă, în care se intra numai prin proveniență și nu prin merite, ca pe vremea lui Petru cel Mare. Rusia a purtat războaie cu Suedia (cucerind în 1743 noi teritorii în Finlanda), cu Polonia și a intrat în războiul de 7 ani alături de Austria împotriva Prusiei, ocupând Berlinul, în 1760.

Moartea Elisabetei în ace-

lași an și încoronarea succesivului desemnat de ea, în persoana nepotului după soră Petru III, în vârstă de 33 ani, un admirator al regelui Prusiei Friedrich II, a dus la retragerea Rusiei din acest război și schimbarea bruscă de alianță, Rusia trecând de partea Prusiei. Căsătorit, din 1745, cu prințesa Sofia-Augusta-Frederica de Anhalt-Serbst, convertită la ortodoxie, cu numele de Ecaterina Alekseevna, Petru III nu va rămâne pe tron decât șase luni. Atașamentul său față de Prusia și atitudinea rece față de soția Ecaterina, pe care intenționa să o închidă într-o mănăstire, au servit drept pretext pentru organizarea de către ofițerii tineri din garda imperială, atașați țarinei, a unui complot care s-a soldat cu îndepărtarea lui Petru III. El a murit în împrejurări neclare, după abdicare. În iulie 1762, Ecaterina II, în vârstă de 33 de ani, s-a încoronat țarină.

Ecaterina II și „problemele” sale

În perioada domniei Ecaterinei II (1762-1796) atenția principală a Rusiei a fost îndreptată spre două mari chestiuni de politică externă: situația Poloniei, devenită — datorită crizelor interne — o pradă tentantă pentru Rusia, Austria și Prusia, și problema Turciei, intrată de asemenea în declin, ceea ce atrăgea apetitul expansionist indeosebi al Rusiei și Austriei. „Problema poloneză” a fost „rezolvată” de cele trei puteri prin cele trei împărțiri succesive din 1772, 1793 și 1795, finalizate prin lichidarea statului polonez, Rusia acaparând cea mai mare parte a teritoriului cu peste 5 milioane locuitori.

„Soluționarea” problemei Turciei, în alianță cu Austria, s-a dovedit însă mult mai dificilă, Imperiul otoman, deși în declin, dispunând încă de un potențial militar important și bucurându-se de sprijinul unor mari puteri ca Anglia și Franța, ambele ostile domi-

nației Rusiei și Austriei în Marea Neagră, la Dunăre și în Balcani. Din nefericire pentru români, războaiele ruso-austro-turce s-au purtat pe teritoriile Principatelor române. În 1769, trupele rusești ocupă Hotinul și Iași, în 1770 îi înving pe turci la Larga și Cahul. Rusia duce acest război în condițiile unor mari dificultăți interne: o epidemie persistentă de ciumă, care a secerat numai în Moscova cca 100 mii de vieți omenești, și răscoala lui Emelian Pugaciov, care a cuprins un vast teritoriu și nu a putut fi înăbușită timp de aproape trei ani.

În urma războiului ruso-turc din 1768-1774, încheiat prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi, Rusia câpăta dreptul de liberă navigație în Marea Neagră, și Strămtori, ocupa cetățile Kinburn, Kerci, Enikale din Crimeea, ce va fi alipită Rusiei în 1783, recunoscându-i-se dreptul de a interveni în favoarea supușilor creștini ortodocși ai Porții.

Conflictul cu Turcia a rămas însă deschis. Peste câțiva ani, a izbucnit un nou război, de data aceasta ruso-austro-turc (1787-1792), țările române devenind din nou teatru operațiunilor militare; în 1789, armatele rusești au ocupat Galați, Râmnic, Cetatea Albă. Prin pacea de la Iași (1791), Turcia recunoaște anexarea de către Rusia a Crimeei și a stepei dintre Bug și Nistru. Imperiul rus se învecinează nemijlocit, pentru prima dată, cu Moldova românească pe Nistru.

Planul Ecaterinei II de a cucerii Constantinopolul și de a restabili „antica monarhie grăcească”, având însă pe tron pe nepotul ei, Constantin, nu a putut fi realizat.

Sub domnia Ecaterinei II armata regulată rusă și-a sporit efectivele la peste 400 000, durata serviciului militar fiind de 25 de ani; au crescut, de asemenea, efectivele unităților de cazaci dislocate în vastele regiuni periferice ale imperiului. Cheltuielile legate de războaie și de întreținerea armatei și flotei

au adus finanțele statului într-o situație dezastruoasă: la un venit bugetar anual de cca 65 milioane ruble, statul rus avea, la sfârșitul domniei Ecaterinei II, datorii interne de 82 milioane ruble și externe de 44 milioane. În aceste condiții, economia imperiului nu a putut progresa. Rolul dominant în finanțe, comerț, industrie revenea capitalului străin, în special olandez și englez.

Animată, la începutul domniei, de ideile filosofiei iluministe, Ecaterina II a promovat principiile libertății personale și sociale, dar aplicarea lor a fost limitată la straturile superioare ale societății, dobândind caracterul unor privilegii de castă, codificate în diploma acordată nobilimii, în 1785. La celălalt pol al societății a fost consacrat definitiv și extinsă la noile regiuni (Ucraina, zona Donului ș.a.) legarea de pământul moșierilor a țăranilor serbi. Peste 800 mii țărani au fost oferți în dar unor boieri și favoriți ai împărătesei, pentru „merite de stat”.

În 1796, în vârstă de 67 de ani, Ecaterina II a încetat din viață. I-a urmat la tron fiul său Pavel Petrovici, născut în 1754, care aștepta demult acest moment, considerând că era mai îndreptățit la coroana imperială decât mama sa (ceea ce a și determinat relațiile încordate dintre îm-

părăteasă și prințul moștenitor).

100 de ani de expansiune

Domnia lui Pavel a durat 4 ani, 4 luni și 4 zile. Grija lui principală a fost să anuleze toate instituțiile create de Ecaterina II și să înlăture persoanele ridicate de ea, ceea ce i-a atras nemulțumirile nobilimii, care nu renunța la privilegiile obținute anterior. În ciuda promisiunii solemne de a nu mai angaja Rusia în noi conflicte armate, țara fiind istovită de cei 51 ani de războaie din secolul XVIII (plus răscoalele interne), în 1797 el a trimis flota în Marea Mediterană și armata în Italia, pentru a lupta — în alianță cu Austria — împotriva Franței. Schimbând apoi alianțele, orientându-se împotriva Angliei, a hotărât trimiterea unei expediții militare (40 regimente de cazaci) în India. Dar ucis de complotiști, în martie 1801 (*Magazin istoric*, nr. 6/1984), el nu a mai putut pune în practică acest plan. I-a urmat la tron fiul său Alexandru I, în vârstă de 24 de ani.

La început de secol și de domnie a lui Alexandru I, în Rusia, pe plan intern, devenise deja acută problema reformelor — politică și socială

—, care însă nu-și va găsi o rezolvare, practic, până la sfârșitul dinastiei Romanovilor. Pe plan extern, Rusia va continua, intensificându-l, procesul de expansiune teritorială atât în Europa, cât mai ales spre sud (Caucaz) și Orient, Asia Centrală și Orientul îndepărtat. În Europa, Imperiul țarist și-a asumat rolul de jandarm, înabûșitor al mișcărilor de eliberare națională, revoluționare și progresiste care au luat avânt după Revoluția franceză din 1789. În numele ortodoxiei, țarismul se erija în protector al popoarelor slave și ortodoxe din Peninsula balcanică, urmărind (ca în cazul Principatelor române) înlocuirea dominației otomane cu propria sa dominație.

O simplă enumerare a războaielor și anexiunilor realizate de „țarul eliberator” al Europei este edificatoare: 1801 — alipirea Gruziei; 1803 — alipirea Mingreliei; 1805 — războiul, alături de Austria, împotriva Franței napoleonene, înfrângerea de la Austerlitz; 1806-1807 — războiul, alături de Prusia, împotriva Franței; 1806-1812 — războiul cu Turcia, încheiat cu pacea de la București și cu răpirea Basarabiei; 1807 — întâlnirea țarului cu Napoleon la Tilsit; 1808-1809 — războiul cu Suedia, anexarea Finlandei; 1812 — războiul

În p. 71: Piața Roșie, într-o litografie din 1840

Deschiderea Dumei de către țar, în Palatul de Iarnă (10 mai 1906)

pentru apărarea patriei, respingerea invaziei lui Napoleon; 1813 — bătălia de la Leipzig; 1814 — ocuparea Parisului; 1815 — anexarea principatului Varșoviei; 1814-1815. — Congresul de la Viena, crearea, la inițiativa țarului, a Sfintei Alianțe (1815). În virtutea acestei alianțe, Alexandru a luat parte activă la înăbușirea revoltelor populare ce izbucneau în diferite părți ale Europei.

Contactul tinerilor ofițeri ruși, participanți la campaniile din Europa, cu ideile Revoluției franceze și ale liberalismului care se naștea în Occident a avut o influență puternică în rândul intelectualității ruse. Au fost create societăți secrete care urmăreau abolirea absolutismului țarist și înlocuirea lui fie cu o monarhie constituțională, fie cu republica. Răscoala organizată de aceștia în decembrie 1825, după moartea lui Alexandru I (19 noiembrie 1825), a fost înăbușită cu cruzime de noul țar Nicolae I, fratele său mai mic (*Magazin istoric*, nr. 11/1984).

Acesta a continuat politica predecesorului său: 1826-1828, războiul contra Persiei, în urma căruia Rusia anexează regiunile Erevan și Nahicevan; 1827-1829, războiul contra Turciei, încheiat prin pacea de la Adrianopol, care acorda Rusiei controlul asupra gurilor Dunării, anexarea întregului litoral estic al Mării Negre, ocuparea Principatelor române (până la plata despăgubirilor de război); 1830-1831, înăbușirea răscoalei poloneze; 1848-1849, înăbușirea revoluțiilor în Principatele române și în Ungaria; 1853 ocuparea Principatelor române și declanșarea „războiului Crimeii”, încheiat prin conferința de la Paris, în urma căreia Rusia este obligată să restituie județele din sudul Basarabiei și gurile Dunării și să nu mai întrețină flotă militară în Marea Neagră.

Nicolae I moare înainte de încheierea războiului Crimeii, în februarie 1855. Pe plan intern politica lui a avut un caracter represiv și, deși

el a creat un consiliu însărcinat cu studierea reformelor sociale necesare, nu a admis nici o schimbare pozitivă. Marchizul de Custine, care în 1839 a venit în Rusia cu convingeri monarhiste, dar o va părăsi cu convingeri liberale, consemna în cartea sa *La Russie en 1839*: „Guvernul rus îl obligă să tacă nu numai pe supușii săi, ceea ce nu e de mirare, dar și pe străini, care sunt în afara influenței disciplinei lui de fier. Aceștia îl laudă sau — cel puțin — tac... Trebuie să trăiești în acest pustiu fără astâmpăr, în această închisoare fără odihnă denumită Rusia, pentru a simți toată libertatea de care se bucură popoarele în alte țări din Europa... Oricine va cunoaște de aproape Rusia țaristă va fi bucurat să trăiască în oricare altă țară”.

Alexandru II (1855-1881) a intrat în istoria Rusiei ca „țarul eliberator”: în 1861, el a decretat eliberarea țăranilor din Țerbie, acordându-le dreptul de a cumpăra pământul pe care îl munceau (cu termen de plată 49 de ani), precum și o seamă de libertăți cetățenești. Ceea ce a antrenat o serie de schimbări instituționale, dar nu a modificat — în esență sa — regimul opresiv.

Pe plan extern, a fost continuată politica de cuceriri: 1858 — anexarea ținutului Amurului, care aparținea Chinei; 1859 — supunerea Caucazului de răsărit, după un război sângeros, care a durat aproape 50 de ani; 1863 — înăbușirea unei noi răscoale în Polonia, urmată de represalii sângeroase; 1864 — supunerea Caucazului de apus; 1865 — cucerirea Tașkentului; 1867 — cucerirea Turkestanului; 1868 — cucerirea Samarkandului și a Buharei; 1873 și 1876 — cucerirea hanatelor Hiveri și, respectiv, Kokand, toate în Asia Centrală; 1877-1878 — războiul ruso-turc, cu participarea României.

După trei atentate nereușite — în 1866, 1867 și 1879 — la 1 martie 1881, Alexandru II este asasinat de membrii unei organizații anar-

histe.

I-a urmat la tron fiul său, Alexandru III (1881-1894). A fost o domnie rară, în decursul căreia sabia nu a fost scoasă niciodată din teacă și plugarul nu a fost chemat de pe câmpul recoltelor pe câmpul luptelor sângeroase. Rusia va intra însă în alianța cu Franța, îndreptată împotriva Puterilor Centrale (Germania, Austria, Italia). Ea a stat la baza alianței franco-ruso-engleze (Antanta), finalizată în 1907, țara angajându-se în cursa de pregătire a primului război mondial.

O monarhie întârziată

Nicolae II (1894-1917) ajunge în fruntea imperiului într-un moment când Rusia rămânea aproape singura monarhie absolutistă din lume. În expansiunea sa spre răsărit, în 1897-1898, Rusia ocupă orașul chinez Port-Arthur și prin acțiunile sale în Orientul îndepărtat intră în conflict cu Japonia. În timp ce în interior frământările sociale se accentuau, conturând perspectiva unor mișcări revoluționare de masă, în anturajul țarului se făceau planuri de cucerire („pașnică”, conform propunerii moderatilor, sau prin „acțiuni hotărâte” cerute de radicali) la Manciuria, apreciindu-se că pentru înăbușirea revoluției Rusia avea nevoie de „un mic război victorios”.

Războiul împotriva Japoniei, început în ianuarie 1904, s-a terminat însă catastrofal pentru Rusia. La un an de la declanșarea lui, la 9 ianuarie 1905 — „Duminică sângeroasă” —, începea revoluția care va zguduia Rusia din temelii și nu va fi înăbușită decât în 1907. Sub presiunea evenimentelor, țarul este nevoit să accepte alegerea unui parlament — Duma de Stat — și să dea curs unor reforme (inițiate și elaborate de primul ministru Stolâpin). Toate veneau însă prea târziu, iar caracterul limitat și contradictoriu al măsurilor nu putea elimina cauzele

profunde ale frământărilor revoluționare.

La declanșarea primului război mondial, Rusia era nepregătită. „Marele program” de reînnoțire a armatei urma să fie încheiat abia în 1917, iar flota nu se refăcuse după dezastrul din războiul cu Japonia. Cu toate acestea, cercurile conducătoare, în frunte cu țarul, care nutreau planuri imperialiste de cucerire a Strămtorilor, Constantinopolului și Balcanilor și chiar de „Eliberare” a Sfântului Mormânt din Ierusalim, au decretat mobilizarea generală iar la 1 august 1914 Rusia a intrat în război.

În ciuda mobilizării unor efective uriașe (peste 11 milioane de oameni numai în partea europeană), mersul războiului era tot mai nefavorabil, cheltuielile uriașe (fiecare zi de război costa 50 milioane de ruble) și pierderile umane tot mai grele. În toamna anului 1916, devenise clar că nu putea fi vorba despre o cotitură favorabilă pe front, ceea ce a adâncit la maximum criza internă. În decurs de șase luni, Nicolae II a schimbat trei prim-miniștri, doi miniștri de interne, doi ai justiției și alți membri ai cabinetului. Guvernul desemnat de țar a primit vot de neîncredere în Duma de Stat și din partea Consiliului de Stat. Întreaga politică internă a țarismului s-a prăbușit.

Ultima lovitură dată autorității monarhului a venit din partea camarilei de la Curte. Comportarea scandalosă a lui Rasputin și influența sa nefastă asupra politicii țarului, prin intermediul împărătesei, au discreditat definitiv cuplul imperial nu numai în ochii clasei politice, ci și în ai populației. Asasinarea lui Rasputin, în decembrie 1916, a sporit neîncrederea țarului în anturajul său. Nicolae II a fost practic izolat, părăsit, inclusiv de rudele sale apropiate. El a refuzat însă orice diminuare a puterii absolute, rămânând inflexibil și incapabil a înțelege situația creată.

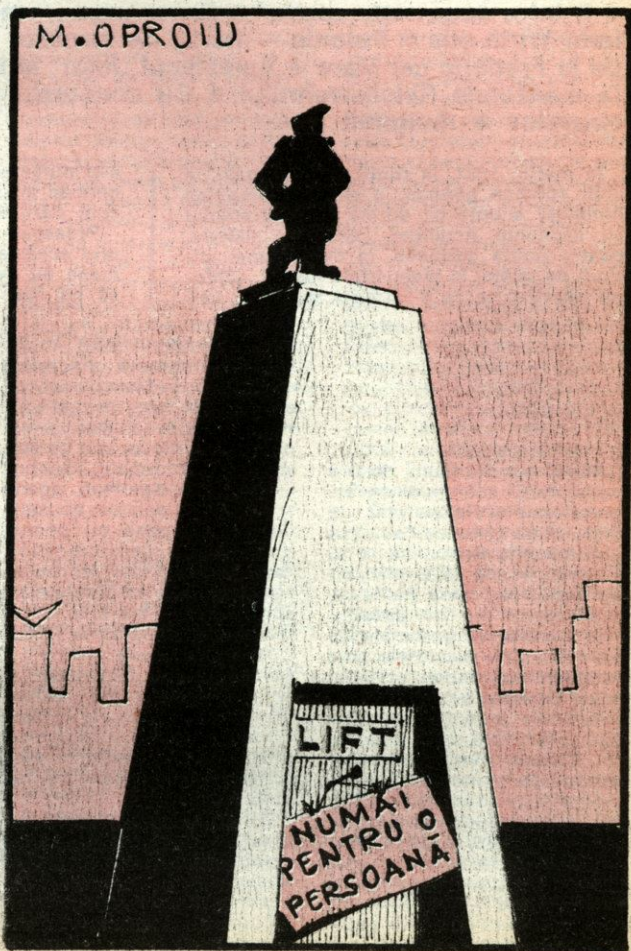
Evenimentele revoluționare din februarie 1917 l-au sur-

prins complet nepregătit. Aflându-se la Moghiliiov, cu statul major al armatei, Nicolae II nota în jurnalul său, la 27 februarie: „În Petrograd au început dezordinea acum câteva zile; din păcate, la ele participă și trupele. Detestabilă senzație, să te afli așa de departe și să primești știri proaste fragmentate!” La 2 martie, țarul nota că din Petrograd s-a comunicat că „e necesară abdicarea mea”. Au fost consultați toți marii comandanți militari, al căror răspuns era, „în esență, că în numele salvării Rusiei și al

menținerii armatei pe front și în liniște, este necesar să mă hotărâsc la acest pas. Am fost de acord”. Nicolae II a semnat apoi manifestul pregătit de statul major. În încheierea acestei zile el scria: „Peste tot trădare și lășitate și înșelăciune!”

În acest fel — lipsit de glorie — își încheia existența dinastia Romanovilor, după o guvernare de 304 ani, timp în care a adus țara în pragul prăbușirii și al haosului, din care se va naște regimul totalitar bolșevic. ■

(Va urma)

1922-1933.

SPADA

S-A CĂLIT

FASCISTĂ

ÎN U.R.S.S.?

FLORENTINA DOLGHIN

● Între două state „paria” ● Enver-paşa — mediator ● Numal cancelarul Wirth ştia ● Polonia — hârţia de turnesol ● O prietenie moştenită de la Frederic cel Mare ● Amestecul „Idiot” al lui Unşliht ● Tuhacevski la manevrele Reichswehrului ● Cu concursul unor vameşi „avizaţi” ● Hruşciiov e mulţumit

În martie 1931, la rubrica „Publicitate” a unui cotidian german, o oarecare doamnă Amlinger anunţa cu durere decesul soţului ei, căpitanul Amlinger, „căzut la datorie, pentru patria germană, în timpul unei misiuni de pilotaj în indepartata Rusie”. Cititorul neavizat se va fi întrebat atunci — fără

a-şi putea răspunde — ce căuta un aviator german în „indepartata Rusie”? Şi, mai ales, cum căzuse „la datorie”?

Proaspăta văduvă deconspirase un secret prin această ştire. Ulterior, oficialităţile germane au avut grijă ca asemenea formulări să nu mai scape în tipar.

Karl Radek sondează terenul

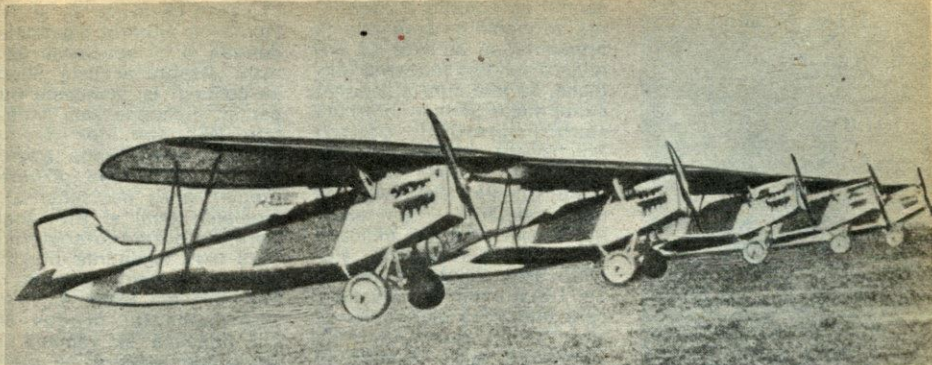
Până nu de mult, despre colaborarea secretă dintre armata roşie şi Reichswehr, de fapt, dintre Uniunea Sovietică şi Germania Republicii de la Weimar, în anii 1922-1933, nu se cunoşteau prea multe şi, mai ales, nu în detaliu. Istoriografia română a înscris în 1992 între succesele sale lucrarea cunoscutei cercetătoare Doamna Viorica Moisuc *Premisele izolării politice a României 1919-1940*, apărută în Editura Humanitas, care abordează şi îndelungata convenienţă germano-sovietică, ce va ameninţa faţiş şi ocult, între anii 1920 şi 1939, securitatea europeană, degenerând în a doua conflagraţie mondială, din care România va ieşi cu mari jertfe şi sacrificii şi ciuntită teritorial.

Recente documente din arhiva Ministerului afacerilor externe de la Moscova şi din arhivele de stat militare ale Rusiei, ca şi analize şi rapoarte — interceptate de serviciile de informaţii sovietice — ale unor diplomaţi, agenţi şi oameni politici apusei, documente până nu demult inaccesibile cercetătorilor, dar în ultimii doi ani publicate în serial în revistele de istorie ruseşti, cât şi în lucrarea *Spada fascistă s-a călit în U.R.S.S. Armata Roşie şi Reichswehrul. 1922-1933. O colaborare secretă. Documente necunoscute* (Moscova, 1992), par a aduce un plus de informaţie despre această complicitate de rău augur.

A fost o colaborare încheiată în condiţii specifice create după Tratatul de la Versailles, când prin deznodământul primei conflagraţii mondiale Rusia şi Germania, devenite state „paria” ale Eu-

ropei la acea vreme — cum le numeşte primul ministru Lloyd George — erau la fel de izolate, fiind obligate să apeleze una la alta pentru sprijin economic, politic, militar. Amândouă cunoscuseră o revoluţie, amândouă înlăturaseră regimul monarhic şi instauraseră republica ca formă de guvernământ, dar în ultimă instanţă amândouă erau la fel de preocupate de recuperarea poziţiilor pierdute pe arena internaţională.

Documente ruseşti recent ieşite la lumină atestă că, în domeniul politic, primele contacte între Republica de la Weimar şi Rusia sovietică au fost stabilite încă din 1919, când Karl Radek a fost trimis de Comitetul Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Rusia în Germania pentru a coordona legătura între comuniştii ruşi şi social-democraţii germani din gruparea Spartakus. Deşi arestat şi interniţat, Radek a

Avioane pe care se instruiu piloții germani, la școala de aviație de la Lipetsk

reușit să trezească interesul pentru ideea unei colaborări politice strânse între Rusia și Germania, chiar dacă politicienii acesteia din urmă manifestau o constanță prudentă.

Cât privește componenta militară a acestei complicități, în august 1920, generalul Karl von Seeckt, comandant-șef al trupelor de uscat ale Reichswehrului și fostul șef de stat major al lui Mackensen, prin intermediul lui Enver-pașa (fost ministru de război al Turciei între 1914 și 1918, inițiator al unei alianțe militare cu Germania în primul război mondial), a stabilit contacte secrete cu președintele Consiliului militar revoluționar, Leon Troțki. În cercurile conducătoare germane numai cancelarul Joseph Wirth era la curent cu aceste contacte, cabinetul său aflând despre ele abia doi ani mai târziu, după încheierea tratatului de la Rapallo¹.

În ianuarie același an, 1920, acest von Seeckt scria că „Germania trebuie să se străduie să nu-și transforme Rusia în dușman... Dacă în momentul de față nu putem ajuta Rusia să-și restabilească vechile granițe imperiale, cel puțin nu trebuie să-i stăm în cale să facă acest lucru singură”. „Numai printr-o alianță puternică cu Velicorusia, Germania are perspectiva să reobțină poziția de mare putere — nota von Seeckt într-un memorandum, din anul 1921. Anglia și Franța se tem de alianța dintre două puteri continentale. Trebuie să ne împacăm cu Rusia sovietică. Altă soluție nu avem”.

O politică dublice, fără prejudecăți

Motivul concret al apropierii militare bilaterale dintre țări ce luptaseră în tabere dușmane în recent încheiatul război mondial a fost existența unor inamici comuni, între care Polonia, ale cărei pretenții față de vecini erau activ sprijinite de foștii aliați ai Rusiei în război: Franța și Anglia. De fapt, în stabilirea și corectarea poziției Rusiei sovietice față de țările apu-

sene, Polonia a avut rolul unei hârtii de turnesol. Nu întâmplător, pe plan militar, Rusia și Germania s-au „găsit” una pe cealaltă tocmai în 1920. Pe 6 mai acel an, polonezii au intrat în Kiev, însă peste o lună trupele de ocupație au fost alungate de unitățile Frontului apusean, conduse de Tuhacevski. În toamna aceluiași an, 1920, forțele armate ale Republicii Sovietelor au suferit o zdrobitoare înfrângere în fața Varșoviei, o parte a trupelor fiind internate în Prusia Orientală. Atunci au avut loc primele contacte — la început timide, de sondare — între comandanții unităților ruse și înalții ofițeri ai Reichswehrului, pe care îi unea ura împotriva Poloniei.

Dar conducerea bolșevică — Lenin, personal — urmărea să instaureze un regim convenabil la Varșovia nu atât de dragul ideii revoluției permanente, cât pentru că o Polonie „prosovietică” ar fi devenit mai concesivă în ceea ce privea teritoriile ei de la granița apuseană, ce reveniseră Poloniei — în detrimentul Germaniei —, după Tratatul de la Versailles. Este o teză mai veche a istoriografiei sovietice, conform căreia în strategia de politică externă a Rusiei Sovietice un rol important l-a deținut așa-numitul factor german.

Așadar, explicații ale acestor legături secrete există. Chiar multe. Dușmanul co-

¹ Tratatul de prietenie și neutralitate dintre Rusia sovietică și Germania încheiat la 16 aprilie 1922 la Rapallo avea ca obiect reglementarea chestiunilor rezultând din starea de război dintre Rusia și Germania. Clauzele lui stipulau renunțarea reciprocă la datoriile de război și rambursarea reciprocă a cheltuielilor necesitate de întreținerea prizonierilor de război. Germania recunoștea naționalizarea în RSFSR a proprietății de stat și particulare germane efectuate în baza decretelor guvernului sovietic, cu condiția ca guvernul sovietic să nu satisfacă pretențiile similare ale altor guverne. Relațiile economice dintre cele două țări urmau a fi bazate pe

clauza națiunii celei mai favorizate. Tratatul de la Rapallo a fost important în acțiunea de spargere a blocaide economice și diplomatice instituite în jurul republicii sovietice.

Otto von Niedermayer, primul imputernicit al Reichswehrului în capitala Rusiei

mun, Polonia, — explicație ce impune de la sine referirea la dictonul: spune-mi cu cine te aduni ca să-ți spun cine ești — este numai una dintre ele.

Dar în ce a constat colaborarea sovieto-germană? Trebuie spus că Gustav Stresemann (*Magazin istoric*, nr. 1/1993), artizanul politicii de apropiere dintre cele două state, aflat, între 1923 și 1929, la conducerea politicii externe a Germaniei, era un apologet al prieteniei seculare între „două mari puteri vecine. De la Frederic cel Mare până la Marele război, niciodată nu s-au ridicat cu armele una contra alteia. Economic, ele sunt legate... Regimurile politice interne nu compromit relațiile între state”.

Și istoria nu face decât să-l susțină pe cancelarul Stresemann în afirmațiile sale. Încă din timpul lui Lenin, Rusia bolșevică a încheiat, fără prejudecăți, acorduri secrete cu Germania Kaiserului. Interesele primau — și ele erau reciproce, deși divergente. Pe de o parte, Moscova a contribuit la reînarmarea Reichswehrului, la pregătirea unor cadre militare germane de înaltă calificare, pe de altă, a sprijinit mișcarea antirăzboinică și forțele ce luptau împotriva militarismului și spiritului revanșard, ce dădea

semne de apariție în Germania. În vreme ce comandanții armatei roșii au vrut să cunoască tehnica modernă germană, să afle cum a acționat statul major german în primul război mondial, pentru Reichswehr importantă a fost pregătirea cadrelor unei viitoare armate, elaborarea și experimentarea — pe teritoriul Rusiei — a noi mijloace de ducere a războiului, eludând astfel limitările impuse de Tratatul de la Versailles, care interzicea Germaniei să aibă tancuri, aviație, flotă de submarine, armă chimică. În cadrul înțelegerii, specialiștii militari germani au luat parte la crearea industriei militare sovietice, cu scopul folosirii ei ca sursă de înarmare a Germaniei dezarmate, în urma înfrângerii de către Antantă.

La începutul anului 1921, în cadrul Ministerului de război al Germaniei, s-a creat „Sondergruppe R”, denumită de partea sovietică „Vogru” (prescurtare de la „Voennaia gruppa”, grupare militară), organism ce coordona legăturile între conducerea armatei roșii, respectiv comisariatul poporului pentru apărare, și Ministerul de război al Germaniei. Doi ani mai târziu, pe lângă Ambasada germană din Moscova s-a înființat organul lui executiv, „Centrul Moscova”, condus de un colonel. În toată această perioadă, la Moscova și Berlin s-au desfășurat periodic intense tratative.

În iulie 1921, în capitala Rusiei sovietice și-a făcut apariția primul imputernicit al Reichswehrului, Otto von Niedermayer, ce acționa sub pseudonimul Neumann. Însotit de L. Karahan, locțiitor al comisariatului poporului pentru afaceri externe, și de diplomatul german Hilger, pe atunci membru al misiunii germane pentru problemele prizonierilor de război, ulterior consilier al Ambasadei germane de la Moscova vreme de 20 de ani, până în 1941, Neumann a făcut o călătorie de recunoaștere în uzinele militare și pe șantierele navale ale Petrogradului,

obiective ce aveau să fie refăcute cu ajutorul capitalului german și cu specialiștii germani. Despre această „luare de contact” își amintește Hilger în memoriile sale, intitulată *Wir und der Kreaml. Deutsch-sowjetische Beziehungen 1918-1945. Erinnerungen eines deutschen Diplomaten* (Noi și Kremlinul. Relațiile germano-sovietice 1918-1945. Amintirile unui diplomat german), apărute la Frankfurt am Main, în 1964. „Armamentul produs de noi urmează să rămână în depozitele noastre — menționa Cicerin, ministrul de externe rus, într-o notă adresată C.C. al P.C. (b) din Rusia, la 10 iulie 1921 — până în momentul unui nou război. La întrebarea pusă de noi cum se pot hotări germanii să lase în depozitele noastre aceste arme fără garanții, ei au răspuns că garanția este unitatea de interese politice”.

La manevrele Reichswehrului

O înțelegere perfectă se instalase deci, la acea oră, între cele două armate. „Vogru” dădea comenzi părții sovietice, privind livrarea de avioane și artilerie grea pentru Germania. Uzinele din Motovilih și Târtiîn construiau tancuri, iar cele de la Ribinsk și Iaroslavl — avioane pentru Luftwaffe. Prima comandă de 100 avioane, 300 tunuri de câmp, 300 tunuri de calibru greu, 200 mitraliere, 200 automobile blindate a fost gata — aflăm dintr-un document din arhivele de politică externă a Rusiei — pe 24 septembrie 1921. „Colaborarea cu Reichswehrul prin „Vogru” — scria Cicerin lui Karahan — este unul dintre cei mai importanți factori ai politicii noastre externe! În acest sens, ministrul de externe era iritat de amestecul „idiot” — spune el — al lui I.S. Unșhiht (locțiitor al președintelui Cekai în 1921-1923), care amenința perfectă înțelegere. Într-adevăr, organele GPU, urmașele Cekai, prin activita-

tea lor provocatoare față de străini, riscău să pună în pericol reușita colaborării secrete sovieto-germane.

În noiembrie 1922, la Moscova s-a semnat un tratat de concesiune cu firma de avioane „Junkers”. Germanii preluau în arendă o uzină de lângă Moscova (Fili), ce urma să producă 300 aparate de zbor pe an, cu începere, cel mai târziu, de la 1 octombrie 1923.

Colaborarea tehnico-militară nu s-a limitat la producția de război pentru a se reînarma Germania, eludând prevederile Tratatului de la Versailles. Ea s-a extins la activitatea unor centre de învățământ militar ale Reichswehrului pe teritoriul U.R.S.S.: o școală de aviație, de vară, la Lipetsk, școala de tancuri de la Kazan (obiectivul „Kama”), stația experimentală aerochimică de lângă Saratov (sau școala de război chimic, așa-numitul obiectiv „Tomka”).

Toate acestea au pregătit cu succes cadre pentru armata de uscat și aeriană a Germaniei. Sute de piloți și artileriști germani — conform mărturiilor lui Hilger — au urmat cursuri în școlile de la Lipetsk și Kazan — alături de colegii lor sovietici —, împărțându-le din experiența lor, iar gazdele aflând astfel cum arată ultimele tipuri de avioane și tancuri, cele mai moderne din Europa. 450 piloți germani au absolvit cursurile școlii de la Lipetsk, mulți dintre ei — între care generalul de aviație Hans Speidel, care prezintă în amintirile sale schema generală a centrelor de învățământ militar german în U.R.S.S., — formând ulterior nucleul de conducere al statului major al lui Göring. În 1931, patru uzine de gaze asfixiante lucrau în secret pentru Germania pe teritoriul Uniunii Sovietice.

În septembrie 1925, comandanți sovietici — în frunte cu adjunctul șefului de Stat major al armatei roșii, viitorul mareșal Tahacevski, au luat parte pentru prima oară la manevrele Reichswehrului.

Atmosfera a fost cordială. În anii următori, delegațiile militare la manevre — în reciprocitate — au devenit regulate. Mai mult chiar. Până în 1930, Germania a fost singura țară ai cărei ofițeri participau la marile manevre de toamnă ale armatei roșii. Ambasadorul Germaniei la Moscova, contele Brockdorf-Rantzau, ajunsese în acei ani, îndeosebi după 1923, „centrul politicii grele în relația cu Rusia”, scrie un diplomat de la Berlin, sesizând că nu MAE german dădea orientarea, ci emisarul lui. Brockdorf-Rantzau a sprijinit finanțarea de către Reichswehr a proiectelor industriei militare a Uniunii Sovietice, în schimbul creării centrelor de învățământ militar ale Reichswehrului.

În uniforme armatei roșii

Intensa colaborare sovieto-germană s-a desfășurat în cea mai desăvârșită conspirativitate, pentru că ea era în afara oricăror tratate internaționale. Înaintea plecării lor în U.R.S.S., ofițerii germani erau trecuți în rezervă, părăsind țara ca reprezentanți ai unor companii particulare. Tancurile și avioanele folosite ca material de instrucție

treceau granița „deghizate” în mașini agricole, iar substanțele chimice în îngrășăminte pentru sol. Două firme mixte de comerț, ce lucrau în strânsă legătură cu „Centrul Moscova” („Rustranzit” și „Rusgertorg”), transportau pe calea ferată de la Königsberg în Rusia, prin Lituania și Letonia, încărcături ce nu trezeau suspiciuni unor vameși avizați. Bineînțeles, cele mai prețioase transporturi se făceau pe calea aerului, prin zboruri fără escală, la mare înălțime.

La cursuri și în afara cazărilor ofițerii germani purtau uniforme armatei roșii, dar fără petlițe și alte semne distinctive, iar în restul timpului umblau civil. Contactele cu cetățenii sovietici erau reduse la minimum. Corespondența în limba germană se făcea prin curier special, iar telegramele trebuiau trimise numai în limba rusă. Din motive de conspirativitate, primele tancuri pentru instrucție — zece la număr — au fost aduse din Germania abia în primăvara lui 1929. În martie acel an, sovieticii au proiectat să încheie un tratat fictiv cu firma germană „Rheinmetall” de cumpărare de către U.R.S.S. a acestor tancuri, dar Stalin s-a opus. Informat de comisarul poporului pentru apărare, Vorosilov, el a

Berlin, noiembrie 1940. Molotov se pregătește pentru o întâlnire cu Hitler

notat pe marginea propunerii: „În materie de tancuri nu putem opera cu afaceri fictive”.

Pe timpul șederii lor în U.R.S.S., ofițerii germani erau scoși din efectivele Reichswehrului, fiind „inventariați” abia la întoarcerea lor. Corpurile celor morți în accidente — de obicei, de aviație — se depuneau în cutii ermetice închise, pe care scria „piese de schimb”, fiind expediate în Germania prin portul Stettin, cu acceptul unor vameși în cunoștință de cauză.

Germania era conștientă că pe lângă gravitatea încălcării prevederilor militare ale Tratatului de la Versailles s-ar fi discreditat politic și moral în lumea apuseană, că ar fi trezit reacții rapide și ostile, în cazul în care colaborarea ei militară cu „bolșevismul” rusesc devenea publică. În acest sens, în 1926 au apărut unele complicații. Firma „Junkers”, trecând prin greutăți financiare, a fost nevoită să prezinte în Reichstag un memorandum ce descria detalii contactele ei cu „Sondergruppe R”, organism al Ministerului de război. Obținând acest document, influențat cotidian britanic *Manchester Guardian*, din 3 decembrie 1926, a criticat aspru atât partea germană, cât și cea sovietică. A doua zi, un alt ziar britanic l-a urmat, venind apoi rândul deputaților din Reichstag. Și astfel, treptat, această înțelegere „de taină” a devenit — pentru Londra, Paris și Varșovia — un fel de secret al lui Polichinelle.

Cu timpul, colaborarea sovieto-germană a început „să scârțâie”. Există o doză reciprocă de neîncredere, de suspiciune și chiar ostilitate deschisă, care apăsa asupra relațiilor dintre specialiștii celor două țări. În septembrie 1929, într-o discuție particulară cu generalul von Hammerstein, șeful statului major al Reichswehrului, Vorșilov îi reproșa acestuia că germanii nu divulgau secretele ultimelor tipuri de armament și nici cea mai înaltă tehnică la

care ajunseseră, tehnică experimentată — din informațiile deținute de sovietici — în poligoanele germane. De partea lor, germanii erau iritați de amestecul organelor de interne și de teroarea și frica ce domneau în Uniunea Sovietică, acționând ca un factor paralizant în cooperarea dintre cele două armate. Suficiente motive ca relația bilaterală să fie afectată.

Treptat, în anii 1925-1927, Germania a început să se implice din nou în politica mondială. Colaborarea ruso-germană traversa un moment critic, cu atât mai mult cu cât, în acei ani, politica externă a Germaniei înregistra o nouă orientare: dinspre răsărit spre apus. La Conferința de la Locarno, din decembrie 1925, toți participanții s-au pronunțat pentru intrarea Germaniei în Liga Națiunilor, ceea ce se va întâmpla în anul următor.

În 1933, centrele de învățământ militar ale Reichswehrului de pe teritoriul Uniunii Sovietice s-au închis, ca și producția uzinelor de armament pentru Germania. Dar în ambele țări colaborarea bilaterală fusese avantajoasă. Cu ajutor german, școala de la Kazan dezvoltase trupele de tancuri sovietice, pregătise — alături de cursanții germani — cadre calificate de tanchiști, la curent cu experiența străină avansată. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Stalin să ordone — el, cel care îi trimisese la Berlin pe

cei mai calificați ofițeri să perfecțeze colaborarea secretă — ca, odată întorsă acasă, epuizați de efortul tratativelor, ei să fie considerați dușmani ai poporului și lichidați. Cunoșcând doctrina militară germană, ei ar fi fost utili țării în înfruntarea cu inamicul, până mai ieri aliat. În *Memoriile* sale, publicate acum la Moscova într-un amplu serial de revista *Voprosi istorii*, liderul sovietic Nikita Hrușciov, relatând vizita cancelarului Adenauer în U.R.S.S., opina despre colaborarea ruso-germană: „Germania a avut mari avantaje atât din comerțul cu vechea Rusie, cât și din cel cu U.R.S.S. Până la venirea lui Hitler la putere am stabilit bune relații comerciale și de altă natură cu Republica de la Weimar, am făcut «mari afaceri» cu capitaliștii germani”.

Au fost nu numai dușmani. Sub acest titlu, la Moscova și Erlangen, a apărut recent un album consacrat relațiilor ruso-germane de-a lungul a două secole, XIX și XX. El cuprinde documente necunoscute — politice, militare, de artă, comerciale, financiare, economice — și fotografii inedite din perioada respectivă. În prefața cărții, fostul vicecancelar și ministru de externe Hans Dietrich Genscher menționează: „A ne birui trecutul înseamnă a ne elibera de «imaginile dușmanului», create cândva tot de noi”.

„ACMEOR, în semn de înaltă apreciere, acordăm Premiul prieteniei România-Israel și medalia Jerusalem City of Peace doamnei Ioana Ursu pentru deosebita contribuție la strângerea legăturilor de prietenie dintre România și Israel, în folosul ambelor popoare”.

Această diplomă, precum și medalia au fost înmânate în cadrul unei ceremonii la Centrul Internațional de Presă, din București, în data de 17 ianuarie 1994, în prezența unui mare număr de intelectuali, diplomați, zăriști din țara noastră de către domnul Șlomo Leibovici-Laiș, președintele ACMEOR.

Domnul Adrian Dohotaru secretar de stat la Ministerul de externe, a fost, de asemenea, distins cu aceleași premii.

O ceremonie asemănătoare s-a desfășurat la sediul central al ACMEOR din Tel Aviv, în prezența celor doi laureați, în luna martie anul curent.

Ambele acțiuni au fost sponsorizate de domnul Bruno Teracatin, de la „Via Club” București-Valsole Viaggi, Milano.

LEGENDE DIN BĂTRÂNI

ORIZONTAL: 1) Numele babei Vrâncioaia care, după o cunoscută legendă, i-a dat pe cei șapte feciori ai săi lui Ștefan Vodă, împreună cu oamenii lor, spre a-i bate pe turci - Legendarul cioban întemeietor al viitoarei noastre Capitale, căreia i-a dat și numele, 2) „Să te întorci biruitor, Măria Ta!” - Portar al Sucevei lui Ștefan cel Mare, ucis de Ștefăniță Vodă împreună cu cei doi fii ai săi și înmormântați tustrei în biserica durată de marele dregător în preajma satului Solca din Bucovina. 3) Radu Spătaru - Deal la răsărit de Siret, unde-și avusese reședința Sas Vodă, părăsită de acesta de teama dușmanilor dinăuntru și năruită cu anii - Poreclă dată domnului Țării Românești Alexandru (1592-1593), cel ce-a făcut dreptate boiangiilor, datorită unui răspuns îndrăzneț dat domnitorului de meșterul Ifrim, mai marele breslei. 4) Istoricul grec Herodot afirma că Egiptul ar fi fost un dar al acestui fluviu - Mănăstire ridicată în secolul al XV-lea pe cursul mijlociu al Ialomiței, unde se tipărește între anii 1696-1699 lucrarea *Poveste de jale* despre moartea postelnicului Constantin Cantacuzino, tradusă din limba greacă de cronicarul Radu Greceanu. 5) Domn al Munteniei (1456-1462 și 1476), după moartea căruia s-au tipărit în nemțește câteva broșuri cu privire la cruzimile sale, fapt care i-a atras supranumele de Draculă - Compuși chimici cu gust acrisor. 6) Perla mănăstirilor din nordul Moldovei, ridicată de Ștefan Vodă în anul 1488 pentru a împlini o făgăduială făcută sihastrului Daniil - Principala acuzator în procesul filosofului grec Socrate. 7) Notă muzicală - Elena lăncu - Unul din medicii care au îngrijit-o pe împărăteasa Elisabeta Petrovna a Rusiei - Cămași din inele mici de oțel, purtate de luptătorii din Evul Mediu pentru a-i feri de loviturile inamicului (sing.). 8) Domn al Moldovei (1591-1592) al cărui mare logofăt Nestor Ureche fupe din lași în preajma reînnoțării domnitorului de la Constantinopol și se ascunde la schitul lui Zosima, în locul căruia a ridicat ulterior mănăstirea Secul, drept mulțumire adusă lui Dumnezeu - Vicleșuguri prin care erau atrași în cursă domniile țărilor românești, pentru a fi maziștii sau ucii. 9) Scară a demnităților boierești - Lapte băut. 10) A pune leșii la plug, ca în legenda Dumbăvii Roșii - Mersul „grăbit” al lui El Zorab, din cunoscuta baladă a lui George Cosbuc. 11) Investiții cu titlul de domn de către capul bisericii - Voinci care luau calea codrului pentru a face dreptate în țară, eroi nemuritori de legendă, ca Groza, Corbea sau Gruia.

VERTICAL: 1) „... lui Butu”, stâncă în masivul Ceahlăului, care poartă numele ginerelui lui Alexandru cel Bun, prefăcut împreună cu soția sa Ana într-o stână de piatră (neart.) - Domn al Munteniei (1364-cca 1377), personajul central al dramei istorice cu același titlu de Alexandru Davila. 2) Ființe supranaturale care-i trasează noului-născut viitorul, personaje mult apreciate în legende populare. 3) Afirmație - Împărat legendar din perioada romană a Daciei, identic cu guvernatorul Galeriu, cel desemnat de Dioclețian să administreze provinciile dunărene - Așezări urbane, dintre care puține nu au o legendă la baza întemeierii (sing.). 4) Localitate în S.U.A. - Cetate zidită la porunca lui Tepeș Vodă de către boierii târgovișteni, drept pedeapsă pentru

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
11											

uneltirile lor, în piscul cel mai înalt al Cheilor Argeșului. 5) Sat pe apa Sucevei, unde a fost omorât Bogdan Vodă, tatăl lui Ștefan cel Mare, în timp ce fiul său umbra sa țintească cuiburile de vâsc din stejari - Zeul soarelui în mitologia Egiptului antic. 6) Individe - Mihai Herescu. 7) Soția meșterului Manole, adusă jertfă înălțării mănăstirii Curtea de Argeș - Semn de dreaptă credință pe drumuri de țară. 8) Băutură răcoritoare - Sprijin în luptă (fig., pl.). 9) Coadă de hulub! - Măsura lui Cuza Vodă (pl.) - Ana Davidescu. 10) Voievod al Transilvaniei (1441-1456) care și-a luat ca nume și stemă un corb cu o cruce în cioc - Domn al Moldovei (1634-1653) a cărui scrisoare diplomatică adresată bistrițenilor a potolit pofta de jaf a acestora în dauna pământurilor dinspre nordul Moldovei. 11) Dușmănie care a făcut să cadă capetele multor domni ai țărilor românești - Crai legendar al unui țărm din Ardeal, care a dobândit de suflul un băiat cu părul de aur, transformat, într-o legendă, în răul cu același nume. 12) Izbandă în lupte - „Pătra...”, veche legendă din preajma Ceahlăului, culeasă și prelucrată de Alecu Russo în peregrinările sale prin țară (nom.).

Dictionar: ANIT, RUL, ORR

Andrei CIURUNGA

Soluția careului Tezaurul românesc de la Moscova: MANASTIRI - N - OMOFOR - ACTE - S - TELEGRAMA - COAC - IRE - AM - OC - TRIA - A - T - VAS - DEVANS - ARTA - RURALI - AIURARI - AN - T - HR - RAPIDE - ABA - IH - IA - D - VARATIC - SOI - INELE - ALIAT

Soluția jocurilor din numărul trecut:
- p. 88: (CASSIOPIA CCA/S/10/PE/11A)
- p. 93: DALILA (DA/LILA)

APRILIE
1944

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunta

● În locuința sa din str. Știrbei Vodă din Capitală, începe din viață, în vârstă de 72 ani, pictorul Octav Băncilă. Ocupând un loc de frunte în plastica românească, el a ilustrat, în același timp, și un neobișnuit har pedagogic la catedra de portretistică de la Academia de Belle Arte din Iași.

● Având în vedere situația mai mult decât incertă de pe front și întărirea bombardamentelor aeriene asupra orașelor românești, Ministerul Culturii Naționale, decide ca, în anul școlar 1944, examenele de admitere în școlile secundare să fie mult devansate. Elevii evacuați — se mai precizează — se vor prezenta, cu actele necesare, la cea mai apropiată școală secundară pe lângă care funcționează o comisie de admitere.

● Spre a liniști populația tot mai îngrijorată de evoluția evenimentelor, Primăria Municipiului București comunică că „aprovizionarea Capitalei nu este cu nimic primejdioasă, deoarece avem la dispoziție suficiente rezerve de grâu, făină, ulei și zahăr cu care se pot satisface toate necesitățile. Dacă se vor găsi însă și unii comercianți, leșți, fără îndoială, din periferia breslei negustorești, neînlegători ai situației — mai precizează același comunicat — în sensul că se vor deda la dorire de mărfuri și vor pretinde prețuri de speculă, apoi, împotriva acestora, primarul general al Capitalei va aplica cele mai grele măsuri, spe-

Aprilie 1944 este luna în care aviația anglo-americană întreprinde raidurile aeriene — ziua și noaptea — împotriva României. Numărul victimelor provocate de acestea sunt imense; totodată se înregistrează mari daune materiale. Iată cum comentează Pamfil Șeicaru în *Curentul* din 6 aprilie bombardarea Capitalei din 4 aprilie: „Mângâietoarea iluzie în care ne-am complăcut a luat sfârșit: aviația anglo-americană a chemat la realitate tragedia a războiului pe locuitorii Capitalei¹. A fost bombardată cu frenezie sălbatecă, cu înverșunarea dementă care nu mai caută ținte militare, ci urmărește să creeze doar climatul spaimii. Bombe risipite la întâmplare, fără să se urmărească în centrele lovite ceva, doar case prăbușite.

Agentia Reuter — continuă Pamfil Șeicaru — ne înștiință în ziua de 30 martie că subiectul cel mai subliniat în presa engleză este declarația făcută de generalul Arnold, șeful aviației americane: «Operațiunile aeriene contra Germaniei nu sunt numai preliminariile celui de-al doilea front ci constituie chiar al doilea front. Scopul lor este de a zdrobi pe inamic, până când acesta va înțelege că a pierdut partida».

Este sistemul englez și american de a face războiul cu riscuri reduse, cu economie de oameni și risipă de material. Dar nu mai puțin acest sistem are toată neomenia, tot acel curent de sălbăticie rafinată al unei civilizații materialiste.

Moartea vine cu vuet sinistru din văzduh. Oamenii sunt fără apărare. O bombă căzută la întâmplare omoară sute de oameni, incendiază zeci de căminuri. Tot ce a putut agonisi o familie într-o viață este mistuit de foc în câteva clipe.

Am străbătut străzile acoperite de cioburi, am privit la casele fără geamuri și căutam să înțeleg sensul acestui război al forțelor de nimicire. Și suntem numai la începutul încercărilor. Vor mai veni poate și altele, înmulțind ruinele, semănând moartea printre zidurile fumegânde. Bietele victime nevinovate ale acestui bombardament formează prima serie a jertfelor Capitalei.

Să nu ne mângâiem cu speranța deșartă că vor fi singurele jertfe. Este bine să ne desprindem bărbătește cu toate cruntele încercări ale acestui război².

Și tot Pamfil Șeicaru în articolul, din 5 aprilie 1944, intitulat *Situația relevă drama refugiaților moldoveni fugiți din fața armatelor sovietice ajunse aproape de porțile Iașului*: „Cuvintele devin imprecise prin estomparea literelor. Ochii nu pot să ră-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Curiozitate
bucureștenă:
porumb
cultivat în...
Piața Amzei

Efectele
bombardamentelor
anglo-americane
din 4 aprilie
(pp. 83-85)

mână limpezi, lacrimi abia stăpânite ne înțețosează privirea. Mi-a trebuit o mare efortare să privesc pe hartă spațiul de luptă care se situează între Jijid și Prut, la nord de Iași. Luptele se succed apripe, soldații noștri apărând cu îndărijire necăjitul pământ al Moldovei.

Pentru cine a cunoscut Iașii, pentru cine a fost familiarizat cu atmosfera acestui oraș, știe ce înseamnă desprinderea de mediul lor a acestor moldoveni. Evenimentele i-au smuls și i-au zvârlit la voia întâmplării. Dezorientați și resemnați, ei duc nostalgia orașului în care stăruie toate amintirile trecutului nostru.

Pentru toți acești moldoveni porniți în pribegie, ni se cere o înțelegere, cea spontană solidaritate în care se mărturisește unitatea unei națiuni, sensibilitatea ei umană.

Bucureștenii sunt nevoiți să-și petreacă tot mai multă vreme în adăposturile menite să-i ferească de efectele bombardamentelor aeriene. Încât nu e de mirare că viața în aceste adăposturi, de cele mai multe ori improvizate și precare, devine un subiect pentru scriitori. O mostră în acest sens ne oferă scriitorul și publicistul Horia Oprescu care își intitulează notațiile *Gânduri din adăpost*. Spicuim: „Bombardamentul din Sămbăta Paștilor m-a găsit la Cartea Românească. Voiam să-mi cumpăr o carte.

M-am adăpostit într-un șanț de lângă statuia lui Mihai Viteazul. De-acolo, laolaltă cu nenumărați și necunoscuți tovarăși de groază, am asistat la întreg acel nesăbuit spectacol ce se desfășura în jurul meu.

Universitatea și Cartea Românească ardeau, iar toate marile magazine sau institute de credit și comerț din apropiere se prăbuseau la rând, acoperindu-ne cu funingine și praf de moloz.

Cât de condensate sunt clipele trăite în adăpost.

Tot trecutul, întreaga viață îți defilează în galopul unei clipe.

Auzi detunăturile teribile dimprejurul tău, pământul tremură, colbul dărâmurilor și fumul incendilor te orbesc o clipă și-n conștiință se ivește pe dată o lumină: am scăpat, valul se depărtează.

Sbârnăitul valului descrește, iar exploziile acum mai surde își execută opera metodică pe alte străzi.

În preajma cea mai apropiată se văd flăcări și ruine. Fără în-doială sunt acolo, acum, dureri și suferințe. Tu însă ești deocamdată mulțumit, că respiri, că ești întreg.

Categorice lege a egoismului îți dă o nemărturisită împăcare.

O clipă de liniște. Privesc. Universitatea și Cartea Românească și mai toate clădirile din apropiere care ard sau se prăbușesc. În adăpost, lângă mine, chipuri livide și crispare. În fundul șanțului o cucoană elegantă a îngenunchiat în noroi și se roagă. Pe taluz, un licean de vreo 12 ani, se închină plângând. Un intelectual de

Cronică măruntă

cula și dosirea de mărfuri fiind echivalente acum cu o crimă împotriva nației, împotriva fratelui de aceeași lege și credință”.

• La 3 aprilie, populația Capitalei este înștiințată că pe viitor, prevestirea unui atac aerian se va face „în afară de semnalul întrebuițat până în prezent pentru alarmă și printr-un alt semnal de prealarmare. Acesta din urmă se va da tot cu sirelele și va consta din «două serii de trei tonuri înalte» cu o durată de 15 secunde fiecare, emise la interval de un minut. Semnalul de prealarmare — explică autoritățile de resort — înseamnă că ne putem aștepta la un atac aerian care ar urma să se producă în 20 de minute”.

• Monitorul oficial publică regulamentul pentru modificarea și completarea unor articole din regulamentul asupra serviciului în garnizoană pentru trupele de toate armele. Art. 309 bis specifică: „La orice parăzi, Te-Deumuri, serbări sau primiri oficiale, foștii luptători valizi vor avea prioritate la acordarea locurilor de cinste, imediat după invalizi”.

• Semn al vremurilor, toate parohiile din București sunt înștiințate ca în Săptămâna Mare a Sfințelor Paști, serviciile denilor vor fi săvârșite numai între orele 5-7 p.m., iar slujba Sfinței Învieri va începe la ora 5 dimineață.

• Primarul general al Capitalei comunică ca să se țină seama, pe lângă alte măsuri

APRILIE
1944

Cronică mărunță

recomandate, și de următoarele sfaturi: să nu se mai circule pe străzi decât în cazuri de vădit interes, iar în răstimpul când nevoile profesionale și de servicii nu reclamă părăsirea locuinței, cetățenii să rămână în mijlocul familiilor lor.

În aceeași ordine de idei, un articol semnat de scriitorul Petru Manoliu și purtând titlul Doamnelor nu vă mai plimbați... afirmă: „În aceste ceasuri grele și grave, în care tot trupul țării sângerează, datoria femeii nu poate fi decât una singură: soră de caritate. Fardul este astăzi un stigmat; luxul o bravură, distracția o impertinență, iar pierderea de timp o crimă. Toți putem și trebuie să fim folositori aproapei noastre lovite de urgie. A nu-l ajuta înseamnă că nu este om. E degradat să mai joci pocher acum, când cu banii aceștia ai putea să alini o suferință, să hrănești un copil rămas orfan”.

● Comandamentul Detașamentului de alarmă evreu aduce la cunoștința tuturor celor repartizați de Cercul Teritorial București la muncă obligatorie să se prezinte luni, 10 aprilie 1944, ora 7 dimineața, pe velodromul din șos. Ștefan cel Mare, pentru a fi încadrați în formațiuni de apărare pasivă.

Cel ce nu se vor prezenta — se mai comunică — vor fi pasibili de rigorile legii și deferiți Curții Marțiale.

● Din cauza bombardamentelor și a incendiilor provocate de acestea, s-au distrus

alături vrea să fie cu orice chip spiritual. O tânără fată șoptește cu buzele albe: Ce-o fi făcând mama?; nici nu știe că am rămas fără pâine, că a ars și arată vag spre imensa vâlvătaie ce consumă Cartea Românească”.

Vădind o remarcabilă maturitate și perspicacitate în înțelegerea conjuncturii politice și militare a momentului, comentatorul politic al săptămânalului *Vremea* face în numărul din 23 aprilie 1944 o amplă analiză a situației de pe fronturile războiului și din spatele acestora, din care cităm: „Atrăgeam atenția în numărul trecut asupra necesității de a privi războiul în ansamblul lui și, ca atare, nu trebuie deloc neglijat ceea ce de atâtea vreme se cheamă «frontul de vest»; subliniam apoi că înaltul comandament aliat are în momentul acesta alte preocupări (decât cele de pe frontul italian) și că aceste preocupări trebuiesc considerate în cadrul general al deschiderii celui de-al doilea front.

În răstimpul celor șapte zile s-au produs noi fapte care ne fixează asupra acestei eventualități de uriașă desfășurare militară. Iată câteva mai semnificative:

1. O înțelegere generală și o largire a razei de acțiune a aviației de bombardament anglo-americane de la coasta de vest a Franței și Belgiei și a centrelor de comunicație și industriale din interiorul celor două țări și din Germania însăși, a trecut și în Balcani, bombardând rând pe rând T. Severin, Budapesta, Sofia, Plovdiv, Belgrad, București, Ploiești, Brașov, Bacău și Galați.

2. Notele trimise de anglo-americani statelor neutre pentru a întrerupe traficul de materiale considerate de război cu Reichul german.

3. Măsurile luate la Londră asupra corpului diplomatic străin, cu excepția celui al Statelor Unite, Uniunii Sovietice și al Dominioanelor britanice, fără statul Eire [Republica Irlanda]. Începând din noaptea de 17 spre 18 aprilie, ora 24, diplomații și curierii străini nu mai pot părăsi Anglia și nici reședințele lor, iar valizele diplomatice sunt supuse controlului vamal. Aceste măsuri au fost calificate de însăși agenția Reuter drept «cele mai drastice din câte au fost luate în cadrul măsurilor ce se impun în prezent în vederea deschiderii frontului al doilea». Se urmărește prin aceste măsuri apărarea cea mai strictă a secretului german asupra operațiilor militare în care Marea Britanie și Statele Unite își angajează întregul lor prestigiu, într-o întreprindere de proporții uriașe și de riscuri extraordinare.

4. Ofensiva pentru «lichidarea» sau cel puțin «amânarea» problemelor politice din unele țări ca Italia (de sud), Iugoslavia și Grecia. Astfel se explică demisia lui Badoglio și înscălinarea lui (după declarația de retragere a regelui Victor Emanuel) cu formarea unui nou guvern de «largă concentrare», în care să intre

reprezentanți ai tuturor partidelor «antifasciste», de la liberalii lui Sforza și Croce, până la socialiști și comuniști; tot în același cadru trebuie explicate eforturile regelui George al Greciei de a forma un guvern provizoriu sub președinția lui Sofocle Venizelos și în care să intre reprezentanți ai «mișcării de rezistență, dacă aceasta va fi dorința poporului grec». În sfârșit, la fel trebuie considerate și consultările regelui Petru al Iugoslaviei la Londra, ale cărui eforturi sunt îndreptate mai ales spre netezirea drumului pentru o colaborare cu mișcarea lui Tito».

La moartea geologului și paleontologului acad. prof. Ion Simionescu, *Revista Fundațiilor Regale*, anul XI, nr. 4, aprilie 1944, publică o amplă evocare a personalității dispărutului sub semnătura lui Constantin Kirițescu: „Doliul care a lovit cultura românească prin dispariția profesorului Ion Simionescu este resimțit cu deosebire de familia mai restrânsă, în cadrul căreia s-a dezvoltat personalitatea lui științifică, în care a activat cu o deosebită putere de muncă și cu spor, căreia i-a rămas credincios până la sfârșitul vieții, care i-a inspirat și a pus pecetea ei caracteristică pe întreaga lui activitate. Este lumea cercetărilor tainelor naturii. Simionescu a fost înainte de toate și mai presus de toate un *naturalist*. Oricât de vastă și diversă în aspectele ei a fost opera marelui om de cultură pe care l-am pierdut, oricare ar fi fost domeniile în care ea s-a manifestat, transgresiunile spre specialități străine erau numai efecte de suprafață. Fardul cugătărilor lui, viziunea globală a lucrurilor purcedeau totdeauna de la cercetarea, cunoașterea, dragostea ce-l legau de fenomenele naturii, privită fie în structura solului patriei, fie în bogățiile lui, fie în frumusețile lui, fie mai ales în viața integrată în ființele ce trăiesc pe el sau prin el și, printre toate acestea, în primul rând omul «fiul șesurilor și plaiurilor românești». Pornind de la studiul naturii noastre, așa cum este ea închisă în registrele cetluite ale istoriei pământului, el s-a ridicat tot mai mult spre ființa vie și activă. De la scheletele fosile a trecut prin tranziție treptată și leagă spre sufletul omenesc. Înălțării acestuia i-a consacrat el în ultimul timp toată vîlaga cerebrală și toată dragostea ce se revărsa din inima lui vibrândă.

Ion Simionescu a fost, dacă nu prin naștere, dar prin întreaga copilărie, un fiu al Botoșanilor, orașul care a dat culturii românești atîtia cărturari și artiști, iar ca formație științifică a fost un fiu spiritual al Iașilor. Moldovean prin origină, prin educație și prin sentiment, el își iubea cu patimă colțul de țară în care văzuse lumina zilei și a spiritului. Cuvintele de dragoste pe care le închina Moldovei se ridicau uneori până la accente dramatice». ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

sau deteriorat și mari cantități de bilete de bancă păstrate de cetățeni în locuințele lor. Sunt pierderi definitive și ireparabile, întrucât autoritățile bancare nu mai au posibilitatea de a identifica seriile și numerele biletelor de bancă respective, așa încât schimbarea lor devine imposibilă.

De aceea, Banca Națională a României îi sfătuiește pe toți cei care au disponibilități bancare la domiciliu, să ia din vreme măsuri pentru punerea lor la adăpost în instituții financiare, C.E.C., Casa de depuneri sau bănci particulare.

● Comandamentul de căpetenie al Armatei dă publicității, la 10 aprilie, un ordin de zi din care cităm: „Ostași! Inamicul s-a revărsat peste Prut, cotropind Bucovina și încălcând pământul Basarabiei și Moldovei.

Începe pentru noi un nou sir de lupte înverșunate.

Prin bărbăția și prin lupta voastră se va hotărî soarta patriei și a vetrelor românești.

Prin răvna voastră de a birui, în clipele grele de astăzi, se va împlini rostul atator ani de trudă și de sîngerare.

Stînd în luptă de trei ani, alături de bravii camarazi germani ați biruit întotdeauna ostiri numeroase.

Ați biruit trolenele și viscocele cumplite ale iernii. Aveți astăzi sfînta datorie să nu lăsați pe vrăjmași să-și întindă mîna asupra fraților noștri moldoveni în această primăvară, care trebuie să fie sorocul izbăvirii noastre».

● Problema cea mai sensibilă și mai explozivă discutată în Malta ● Pentru prima oară numărul unu sovietic vizitează Lituania ● Profesorul de muzicologie îl calcă pe nervi și pe Gorbaciov și pe Bush ● Generalii sovietici ardeau de nerăbdare să intre cu tancurile în Vilnius ● Doi din trei americani îl considerau pe Gorbaciov mai important decât Lituania ● Acordul Ribbentrop-Molotov era ilegal doar în privința țărilor baltice ● Nici C.I.A., nici K.G.B. nu au informat corect despre intențiile lui Saddam Huseyn ● Sovieticii impun conexarea crizei din Golf cu problema palestiniană ● Conservatorii câștigă poziții la Moscova ● „Drace! Ce coincidență!” ● Preocuparea lui Bush era să afle dacă Gorbaciov știa sau nu

UN

POSIBIL

RĂSPUNS

AMERICAN

LA

ÎNTREBAREA:

CUM

S-A PRĂBUȘIT

COMUNISMUL?

„În iunie 1940, secretarul de stat din Ministerul de externe german, Ernst von Weizsäcker, trimitea o telegramă către diplomații țării sale aflați la post, în care le spunea că nu trebuie să se agite pentru că trupele sovietice ocupaseră țările baltice și că această afacere locală nu modifica cu nimic relațiile amicale dintre Berlin și Moscova. Ca o ironie a istoriei, după 50 ani se ridică voci în Germania, în Anglia și în Franța pentru a

sugera că relațiile noastre cu U.R.S.S. nu trebuie să depindă de soarta rezervată letonilor, estonilor și lituanienilor“. Astfel își începea comentariul intitulat Occidentul și țările baltice ziaristul Jean-Claude Casanova, de la revista franceză L'Express, în numărul din 7 februarie 1991. În acel moment, criza din țările baltice atinsese apogeul. La Vilnius și la Riga, oameni ce protestau cu mâinile goale fuseseră călcați cu tancurile.

Presa occidentală repeta obsesiv: Perestroika a luat sfârșit! S-a terminat cu glasnost-ul! Invariabil, intervenția extrem de dură a sovieticilor era conexată cu angrenarea decisivă a coaliției occidentale în efortul de zdrobire a lui Saddam Huseyn. Nu lipseau nici trimerile istorice: în 1956 Hrușciov înăbușise revoluția ungară în momentul în care Occidentul era implicat în criza Canalului de Suez.

Agravarea situației țărilor baltice a marcat și bascularea lui Gorbaciov înspre tabăra conservatorilor. Supus unor intense atacuri pentru efectele „negative” ale reformelor sale (între care pierderea sateliților din Europa de Est și reunificarea Germaniei erau cel mai frecvent invocate), Gorbaciov se vedea confruntat acum cu o problemă și mai gravă: pentru prima oară — după războiul mondial — apărea pericolul ca U.R.S.S. să

piardă o parte din teritoriile ce le deținea între frontierele sale de superputere. Era ceva de neconceput, chiar și pentru Gorbaciov. Și totuși, uniți asemenea germanilor, locuitorii țărilor baltice (ajunși și ei, ca și românii dintre Prut și Nistru, printre popoarele sovietice în urma acordului Ribbentrop-Molotov, din august 1939) și-au văzut realizat visul, deși le stătuseră împotriva piedici ce păreau de netrecut. Să urmărim deci — pe baza cărții lui Michael R. Beschloss și Strobe Talbott, *At the Highest Levels. The Inside Story of the End of the Cold War* (La cele mai înalte niveluri. Povestea sfârșitului războiului rece, văzută din interior), apărută anul trecut, dar și a unor articole din presa vremii — cum s-a conturat, după 1989, problema baltică și cum a evoluat ea până la desprinderea celor trei republici din fosta U.R.S.S., devenite independente și suverane.

Ambasadorii U.R.S.S., Marii Britanii și Statelor Unite votează în Consiliul de Securitate în favoarea rezoluției 665, care autoriza recurgerea la forță împotriva Irakului

În p. 86: la întâlnirea de la Helsinki, Mihail Gorbaciov i-a oferit lui George Bush acest tablou, în care cei doi președinți apăreau ca învingători ai războiului rece

În avionul care-i transporta spre reședința secretarului de stat, Jim Baker, din Wyoming, în septembrie 1989, ministrul de externe sovietic, Eduard Șevardnadze, i-a răspuns la întrebarea cum avea de gând Gorbaciov să trateze mișcările secesioniste. „Dacă va

trebui să înăbușim cu forța mișcările de disidență internă, acesta va fi sfârșitul perestroikăi... Trebuie să tratăm problema în așa fel încât să o împiedicăm să devină violentă... Prin măsurile pe care le luăm, nu trebuie să transformăm protestele în revoltă și revoltele în baie de

sânge”. Șevardnadze a adăugat că nu exista în vreuna dintre țările baltice o majoritate care să susțină o separare completă de Moscova: „Popoarele baltice sunt prea strâns legate de Uniunea Sovietică pentru a trăi separat”. Baker i-a replicat: „Dacă sunteți siguri de acest lucru, de

ce nu le permiteți să organizeze un referendum în problema secesiunii. Chiar și în cazul în care v-ați înșelat în privința majorității, singura urmare va fi aceea că veți avea o multime de Finlande în jurul vostru. Lăsați țările baltice libere! O să vă fie mai bine cu încă trei mici Finlande". Șevardnadze a fost însă categoric: independența completă era inacceptabilă. Și el și Gorbaciov credeau că naționalistii aveau să se limiteze la „o cât mai largă autonomie politică și economică” în cadrul U.R.S.S., mai ales în cazul în care perestroika reușea. Pentru Gorbaciov, balticii trebuiau să devină un „laborator de testare a perestroikăi”, care să demonstreze restului țării că reforma putea aduce o viață mai bună.

Problema țărilor baltice s-a aflat și pe agenda discuțiilor dintre Bush și Gorbaciov, din Malta. După cum povestesc Beschloss și Talbott, rămași între patru ochi, exceptând translatorii, cei doi șefi de stat au discutat „despre problema cea mai sensibilă și potențial cea mai explozivă de pe agenda lor: soarta statelor baltice”. Gorbaciov a spus: „Vom căuta orice formă de asociere [între țările baltice și puterea sovietică] ce ar conveni intereselor reciproce”. Dar, a precizat el, Kremlinul nu ar tolera o secesiune unilaterală a balticilor, mai ales că în constituția U.R.S.S. se preciza că era calea de urmat într-o asemenea situație.

Cu multă grijă și subliniind că era o discuție confidențială, Bush i-a reamintit liderului sovietic faptul că, timp de 49 ani, S.U.A. nu au recunoscut anexarea țărilor baltice și nu au abandonat ideea că într-o zi aveau să își recapete independența. Dacă sovieticii aveau să recurgă la forță în problema baltică, în Statele Unite se va crea un curent antisovietic greu de înfruntat. Dar dacă guvernul sovietic își respecta cuvântul și evita violențele, Statele Unite se vor abține în declarațiile pe care le vor face, deoarece, a spus Bush „nu

vrem să vă creăm mari probleme”. Gorbaciov a tras concluzia că atâtea vreme cât nu intra cu tancurile în țările baltice, nu avea să se teamă că S.U.A. vor adopta o poziție deschis favorabilă balticilor. Dacă discuția ar fi devenit publică în acel moment, lui Bush nu i-ar fi fost prea comod să facă față adversarilor săi.

Peste numai o lună de zile, problema țărilor baltice avea să ocupe un loc prioritar pe agenda lui Gorbaciov. Mai întâi, în decembrie 1989, partidul comunist lituanian a rupt relațiile cu Kremlinul și a cerut independența Lituaniei. Furios, Gorbaciov a pus mâna pe telefon și i-a spus lui Algirdas Brazauskas: „Dispon de mijloace ca să te opresc și pot să te înlocuiesc dacă e nevoie”. Brazauskas i-a replicat: „Nu puteți face asta. Sunt conducătorul unui partid independent”.

Conservatorii de la Moscova i-au cerut lui Gorbaciov să intervină cu forța, pentru a curma din fașă o mișcare ce se anunța periculoasă pentru întreaga Uniune Sovietică. Gorbaciov a reușit să îi convingă să nu adopte deocamdată o hotărâre decisivă, urmând ca o delegație să meargă la Vilnius pentru a purta tratative. În fruntea delegației, Gorbaciov a zburat spre capitala Lituaniei, la 11 ianuarie 1990. Era prima oară când un conducător al U.R.S.S. călca pe pământul Lituaniei. Gorbaciov i-a avertizat pe liderii lituanieni că în cazul în care erau hotărâți să ceară independența, vor plăti un preț greu. „Astăzi sunt prietenul vostru, dar dacă alegeți calea opusă, atunci voi face tot ce pot pentru a vă demonstra că îndreptați poporul pe un drum fără ieșire”. Și a adăugat: „Dacă se produce chiar și cea mai mică suprimare prin forță sau orice altă neînțelegere în, să zicem, Estonia ori Moldova, ea se va revărsa peste întreaga țară”. Pentru prima oară, el a discutat în public despre necesitatea stabilirii

unui mecanism prin care o republică putea cere desprinderea din U.R.S.S. Dar până atunci, nu accepta nici un fel de secesiune. Vitautas Landsbergis, profesorul de muzicologie care era liderul mișcării de independență lituanienă, a rămas ferm pe poziția sa: „Ceea ce a fost furat, trebuie restituit”.

Bush și-a respectat promisiunea făcută în Malta. Și nici presa occidentală nu a insistat foarte mult asupra situației țărilor baltice. Abia după ce Parlamentul lituanian a votat, la 11 martie 1990, în unanimitate, restabilirea independenței țării și l-a ales pe Landsbergis președinte — care a declarat: „nu cerem nimănui permisiunea pentru a face acest pas” —, iar Moscova a reacționat în forță, țărilor baltice li s-a acordat o atenție mai mare.

Consecvent punctului său de vedere, președintele american a refuzat să recunoască diplomatic noul stat. Era un avertisment adresat lui Vitautas Landsbergis să nu ceteze pe un sprijin american direct. Ceea ce avea să îl determine pe proaspătul președinte lituanian să declare că „sovieticii ne sugrumă precum un boa constrictor”, iar țara este victimă „unui alt München”. Aluzia la Acordul semnat în capitala Bavariei, în 1938, prin care Marea Britanie și Franța încercaseră să calmeze tendințele războinice ale lui Hitler prin sacrificarea Cehoslovaciei, au redus la minimum cota de simpatie pe care Bush o putea manifesta față de el.

Reacția Moscovei a fost dură. Mai întâi, Gorbaciov a refuzat ideea de a negocia cu Vilnius-ul. „Porți negocieri cu o țară străină” — a declarat el în fața Congresului Deputaților Poporului. A urmat un ultimatum către lituanieni: renunțați la independență, până luni, 19 martie, altfel...!

Brusc, piloții sovietici staționați în Lituania au descoperit că aveau programate antrenamente de zbor și manevre pe deasupra orașului

Vilnius. Au lansat manifeste prin care populația era informată că Landsbergis era doar o „unealtă” în mâna foștilor burghezi din Lituania, care vroiau să vândă pământul și fabricile țării capitalului străin și să aducă șomajul în țară.

Deși chiar și Ligaciov, liderul politic al conservatorilor, era de părere că problema trebuie rezolvată cu mijloace politice, generalul Iazov, ministrul apărării, i-a făcut cunoscut amiralului William Crowe, fostul șef al Comitetului reunit al șefilor de stat major, aflat la Moscova, că generalii sovietici din Lituania ardeau de nerăbdare să intre cu tancurile în Vilnius.

La 21 martie, Gorbaciov a emis primul decret în calitate de președinte al U.R.S.S.: toți cetățenii lituanieni trebuiau să își predea armele pentru „păstrare temporară”. De asemenea, K.G.B.-ul trebuia să întărească măsurile de securitate la granița sovieto-lituaniană. În replică, senatorul american Jesse Helms a introdus o rezoluție prin care solicita recunoașterea imediată a independenței Lituaniei. A căzut la vot, cu 59 contra și 36 pentru. Un sondaj organizat de revista *Newsweek* și publicat în ediția din 16 aprilie arăta că doi din trei americani considerau că era mai important să fie sprijinit Gorbaciov decât Lituania. La 23 martie, parașutiști sovietici au ocupat clădirile partidului comunist din Vilnius. Seara, generalul Varennikov, comandantul trupelor terestre ale U.R.S.S., l-a asigurat pe Landsbergis că nu intenționa să ocupe și clădirea Parlamentului. A doua zi, o coloană de tancuri și transportoare blindate defila totuși pe lângă Parlamentul din Vilnius.

La 29 martie, Bush i-a trimis lui Gorbaciov un mesaj personal, în care îl asigura că respecta în continuare pactul încheiat în Malta, cu condiția ca și Gorbaciov să procedeze la fel. La 31 martie, liderul de la Kremlin s-a arătat dispus să înceapă un dialog cu Landsbergis, cu condiția ca

acesta să revoce declarația de independență. Președintele lituanian a refuzat, dar prezidiul Parlamentului din Vilnius s-a arătat dispus să poarte negocieri „la orice nivel”. Marți, 10 aprilie, Arkadi Maslennikov, purtătorul de cuvânt al lui Gorbaciov, a anunțat că guvernul sovietic nu insistă ca lituanienii să revoce declarația de independență, dar cel puțin să nu mai voteze legi care intrau în contradicție cu constituția U.R.S.S. Peste încă trei zile, Gorbaciov l-a amenințat pe

Reația Occidentului la suita de măsuri luate de Kremlin era astfel sintetizată de revista *The Economist*: „Acum, când relațiile Est-Vest sunt, pentru prima oară de la venirea la putere a lui Gorbaciov, foarte încordate, Vestul trebuie să rețină câteva lucruri foarte clare. Primul este că lituanienii au dreptul la independență în termeni rezonabili... Chiar și domnul Gorbaciov acceptă că acordul secret dintre Hitler și Stalin, care i-a deschis calea acestuia pentru a

Lituanienii încearcă să oprească cu mâinile tancurile sovietice care luau cu asalt turnul de televiziune din Vilnius

Landsbergis cu un embargo comercial. Baker a intervenit și l-a avertizat pe Șevardnadze că o asemenea măsură urma să afecteze relațiile sovieto-americane. La 17 aprilie, Kremlinul a informat Vilnius că dacă nu îi respecta cererile, livrările de gaz natural se vor opri în 24 ore și apoi și cele de petrol. Ulterior, blocada economică s-a extins și asupra metalelor, lemnului, cauciucului, zahărului și altor produse.

anexa statele baltice în 1940, a fost ilegal... Desigur, justa cereri Lituaniei nu ușurează în vreun fel sarcina domnului Gorbaciov de a prezida dezmembrarea imperiului sovietic... Din acest punct de vedere, domnul Gorbaciov are dreptul să speră că lituanienii vor conveni, la despărțire, asupra unei reglementări rezonabile a pretențiilor economice și vor ține cont de preocupările sovietice în probleme de se-

curitate... Dacă domnul Gorbaciov este înclinat să îi zdrobească pe lituanieni, Vestul nu poate face mare lucru pentru a-i ajuta direct, deși trebuie încercat ceea ce se poate". Mai clar de atât nu se putea. Și totuși, lituanienii nu s-au lăsat. Mai mult, de la începutul lunii aprilie, li s-au alăturat, mai potoliți, este adevărat, și estonii și letonii.

La 26 aprilie, François Mitterrand și Helmut Kohl i-au scris lui Landsbergis — cu încurajarea lui Bush —, încercând să îl convingă să suspende declarația de independență și să înceapă negocierile cu Moscova. Inițiativa a fost bine primită de doamna Kazimera Prunskiene, primul ministru al Lituaniei. Președintele american — care a refuzat să răspundă unei scrisori trimise de Landsbergis — a invitat-o imediat pe doamna Prunskiene — acuzată ulterior de presă că ar fi fost agentă K.G.B. — la Casa Albă. O invitație mai ciudată, pentru că, la 3 mai, sosită la porțile reședinței oficiale, doamna Prunskiene a găsit un camion care bloca accesul. A trebuit să coboare din Lincoln-ul care o adusese și să meargă pe jos până la intrare, unde i-a fost percheziționată poșeta, a fost trecută printr-un detector de metale și abia apoi a avut acces în Salonul Oval. Ea s-a angajat să suspende declarația de independență a Lituaniei până în 1992, dacă negocierile cu Moscova aduceau rezultate concrete.

A doua zi, 4 mai, Șevardnadze s-a întâlnit cu Baker la Bonn. Secretarul de stat a avut impresia, confirmată de un membru din anturajul ministrului de externe, că punctul culminant al crizei trecuse. Dar chiar în aceea zi Parlamentul leton își declara independența față de U.R.S.S.

La 17 mai, Gorbaciov o primea pe Kazimera Prunskiene, renunțând la poziția sa anterioară, că nu se va întâlni cu liderii lituanieni până când aceștia nu recunoșteau autoritatea Moscovei. O făcea în

parte datorită presiunilor Washingtonului și în parte ca să adâncească disensiunile dintre ea și Landsbergis. Peste 24 ore, liderul sovietic îi relatea lui Baker, sosit la Moscova, că doamna Prunskiene acceptase să susțină în Parlamentul de la Vilnius suspendarea declarației de independență. Baker i-a explicat că președintele american își vedea tot mai îngustate posibilitățile de manevră și că exista pericolul să nu se poată semna acordul comercial dintre cele două țări.

Intâlnirea dintre Bush și Gorbaciov, planificată pentru sfârșitul lunii la Washington, a debutat la 30 mai. Unul dintre obiectivele majore vizate de liderul sovietic era semnarea unui acord comercial cu S.U.A. Era un lucru de care avea mare nevoie pentru a face față presiunilor conservatorilor din țară. Inițial, partea americană a refuzat semnarea acordului, invocând atitudinea Moscovei față de țările baltice, ceea ce l-a infuriat pe Gorbaciov. Prin eforturile echipei de negociatori sovietici — în primul rând ca urmare a unui apel patetic pe care Șevardnadze l-a făcut pe lângă Baker — Bush a consimțit la semnarea acordului comercial, cu condiția ca Gorbaciov să-și înnoiască propunerea de a rezolva criza baltică prin mijloace pașnice. Dar cum decizia a fost luată în ultima clipă, nimeni nu se gândise să aducă la ceremonia semnării documentelor oficiale și acordul comercial. Un curier special a fost trimis la Departamentul comerțului ca să aducă textul. Abia la ora 18.00, când s-au așezat la masă pentru a începe ceremonia, a aflat președintele sovietic că urmau să semneze și mult-răvnitul document. Bush l-a prevenit, din nou, că nu avea să îl trimită spre ratificare și acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate în Congres, decât după ce va vedea semne pozitive în evoluția situației din țările baltice. La rugămintele lui Gorbaciov, a acceptat, în

final, să nu facă publică acea condiție, în declarația către presă.

O lună mai târziu, Gorbaciov ridică sancțiunile economice aplicate Lituaniei. Peste încă o lună, evenimentele petrecute la mii de kilometri deaceu, în final, la redeschiderea problemei țărilor baltice.

La 1 august 1990, Baker și Șevardnadze s-au întâlnit la Irkutsk, în Siberia. Secretarul de stat i-a spus omologului său că rapoartele C.I.A. prognoza o invazie a Irakului în Kuweit. Cel puțin așa afirma Margaret Garrard Warner, autoarea unei reconstituiri pe zile a debutului conflictului din Golf, publicată în revista *Newsweek*, din 17 septembrie 1990 (și care este practic identică cu relatarea aceluiași momente, făcută de Beschloss și Talbott). Ulterior, într-un amplu grupaj, intitulat *Drumul către război*, publicat de aceeași revistă la 28 ianuarie 1991 — și care o avea printre autori și pe doamna Warner — se cita și afirmația lui William Webster: „Știm de intențiile lui [Saddam Huseyn] cu un an în urmă. Dar cred că nu am anticipat corect intervalul de timp în care el era pregătit să acționeze așa cum a făcut-o”. Și se arăta în continuare că în vreme ce la nivelurile intermediare ale diferitelor organisme de culegere a informațiilor ale S.U.A. s-au anticipat cu multă acuratețe intențiile lui Saddam și iminența atacului, la nivelurile superioare s-a considerat că era vorba doar de un bluf. „A fost un caz clasic de prelucrare a informațiilor pentru a se potrivi scopurilor politice, în loc să se adapteze politica după informațiile culese”. A rămas destul de neclar, până astăzi, care au fost scopurile politice. S-a vorbit, mai deschis sau mai aluziv, în unele articole de o „invitație” adresată lui Saddam Huseyn pentru a intra în Kuweit. Episodul sacrificării fostei ambasadoare a S.U.A. în Irak, doamna Glaspie, ar pleda tot în acest sens. După cum rămâne o enigmă faptul că — potrivit declarației lui Șevardnadze —

serviciile de informații sovietice, în ciuda legăturilor speciale pe care le avea Moscova cu Bagdadul, nu au anticipat invazia Kuweitului.

Fapt este că din momentul în care s-a produs, Moscova și Washingtonul au acționat în aceeași direcție, fapt fără precedent până atunci, remarcat ca atare de toți analiștii. Sigur, unitatea nu a fost totală sau foarte ușor de realizat. Existau, nu numai în armată și K.G.B. ci și în Ministerul de externe sovietic adepți ai sprijinirii aliaților tradițional, Irakul. În fruntea lor s-a plasat Evghenni Primakov, care a și avut inițiative personale de mediere pe lângă Bagdad, spre disperarea lui Șevardnadze și a americanilor. Apoi, sovieticii au folosit cu promptitudine prilejul pentru a conexa criza din Golf de o rezolvare globală a problemelor Orientului Apropiat, în primul rând a problemei palestiniene. Ceea ce americanilor nu le-a convenit nici o clipă.

La 7 septembrie, Bush și Gorbaciov se întâlniseră, la cererea primului, la Helsinki. În comunicatul de presă adoptat — după îndelungate tratative — se condamna în termeni foarte fermi agresiunea iraniană și se amintea în paragraful final de necesitatea unei conferințe internaționale care să trateze disputa arabo-israeliană. În lunile care au urmat, pe măsură ce coaliția occidentală era tot mai hotărâtă să rezolve cu armele problema iraniană, dinspre Moscova — unde era evident că puterea trecea în mâinile conservatorilor, cărora Gorbaciov le făcea concesii după concesii — opoziția față de o asemenea soluție era tot mai puternică.

La sfârșitul lunii noiembrie 1990 — tocmai când la O.N.U. s-a autorizat folosirea forței în rezolvarea crizei din Golf — generalul Iazov a anunțat la televiziunea sovietică faptul că soldații armatei roșii primiseră puteri suplimentare pentru a face față agresiuni-

lor comise de naționaliști. La 2 decembrie, Gorbaciov l-a înlocuit pe Vadim Bakatin, considerat un reformator moderat, din fruntea Ministerului de interne, cu Boris Pugo, fost ofițer K.G.B. și lider al partidului comunist din Letonia. Adjunct al său a fost numit generalul Gromov, ultimul comandant al trupelor sovietice din Afganistan. A urmat spectaculoasa demisie a lui Șevardnadze, care a avertizat asupra pericolului instalării dictaturii și declarația din 22 decembrie a lui Kriucikov, șeful K.G.B.-ului, care i-a avertizat pe cetățenii sovietici că trebuie să „accepte posibilitatea unei băi de sânge dacă va trebui să restabilim ordinea” în republicile unionale. Deja, și Moldova era — ne spun cei doi autori americani — „aproape în stare de rebeliune”. Duminică, 13 decembrie, Gorbaciov le-a cerut moldovenilor să abandoneze planurile de creare a unei armate proprii. Nu am reținut, nici din cartea amintită, nici din presa consultată, ca Moldova să fi figurat vreodată pe agenda discuțiilor dintre Gorbaciov și Bush, dintre Baker și Șevardnadze, sau dintre oricare lider occidental și vreun reprezentant al Kremlinului.

La sfârșitul anului 1990, atât la Pentagon cât și la Moscova, militarii lucrau de zor la elaborarea unor planuri de acțiune. În primul caz, contra Irakului, în cel de al doilea împotriva țărilor baltice.

Primii au lovit sovieticii, dar ei erau conștienți că dispozitivul instalat în Golf de occidentali nu mai putea fi oprit, iar pentru a-l distruge pe Saddam Huseyn, era nevoie și de acordul Moscovei. Așa încât, la 2 ianuarie 1991, forțele de intervenție ale Ministerului de interne au ocupat sediul partidului comunist din Lituania și tipografiile din Riga. În curând, la Vilnius au sosit și trupe de parașutiști. Protestele lui John Matlock, ambasadorul S.U.A. la Moscova, au rămas fără ecou. Mai mult, Boris Pugo

i-a declarat lui Edgar Bronfman, președintele firmei Joseph E. Seagram and Sons, producătoare de băuturi alcoolice, și președinte al Congresului Mondial Evreiesc, sosit la Moscova pentru a-și manifesta mulțumirea pentru creșterea numărului de evrei emigrați, că naționaliștii din țările baltice amenințau „drepturile minorităților de acolo”.

La 11 ianuarie, Gorbaciov l-a sunat pe Bush — când mai erau patru zile până la expirarea ultimatumului acordat Irakului pentru a se retrage din Kuweit — ca să îi spună că sprijină toate rezoluțiile Consiliului de Securitate, dar că îl roagă să mai amâne atacul. Bush l-a reamintit *profunda* lui preocupare pentru evoluția situației din țările baltice. În aceeași zi, la Vilnius, parașutiștii ocupau principală întreprindere tipografică. S-a iscat un schimb de focuri și mai multe persoane au fost împușcate. Apoi, parașutiștii s-au îndreptat spre turnul de televiziune, dar populația orașului l-a înconjurat, ca și clădirea Parlamentului, unde se adăpostise Vaitautas Landsbergis. Au vegheat în jurul lor toată noaptea.

A doua zi, Boris Eltin a încercat să îl convingă pe Gorbaciov să renunțe la confruntarea în forță cu balticii. Era însă prea târziu. În dimineața zilei de 13 ianuarie, trupele sovietice, sprijinite de tancuri și transportoare blindate, au luat cu asalt turnul de televiziune. A fost un măcel, soldat cu sute de răniți și 15 morți.

Reacțiile la Washington au fost diferite. George Kolt, de exemplu, directorul oficiului de analiză a U.R.S.S. din C.I.A., a fost printre ultimii care au reacționat. Plecase la un dineu și uitase să își ia cu el pager-ul. Când a ajuns acasă, a constatat că telefonul mai avea puțin și lua foc. Cea mai promptă reacție a avut-o Condoleezza Rice, cea care răspundea de problemele sovietice în cadrul Consiliului Național al Securității. Ea a exclamat: „Drace, ce coincidență! Tocmai când

eram băgați până în gât în Golf, Gorbaciov și-a slobozit tancurile". Prompt a fost și Elțin. El a zburat imediat la Tallin, unde a semnat, ca președinte al Rusiei, un „pact mutual de sprijin” cu statele baltice.

Președintele George Bush era în vremea aceasta foarte preocupat să afle dacă Gorbaciov știa dinainte de atacul dat de armată, sau fusese surprins de evenimente. Revista franceză *L'Express*, din 24 ianuarie 1991, îi răspundea, evident indirect: „Este sau nu Mihail Gorbaciov responsabil de cei 14 morți de la Vilnius? [Cifra diferă de cea dată de Beschloss și Talbott].

El este cel care a ordonat parașutiștilor să pătrundă în turnul de televiziune lituanian în noaptea de 12 spre 13 ianuarie 1991 și să tragă în mulțime?... Intervenția militarilor la Vilnius și la Riga a fost pregătită cu atenție. Dacă C.I.A., pe de o parte, conducătorii din țările baltice pe de alta, anunțaseră iminenta intervenție militară, Gorbaciov trebuia să știe și el!” Aceeași părere o susținea și revista *Time*, din 25 ianuarie 1991.

La 16 ianuarie 1991, coaliția occidentală a lansat atacul aerian asupra Bagdadului. Evenimentul a ocupat practic în exclusivitate atenția presei. De altfel, problemele Golfului erau aproape invariabil în prima parte a re-

vistelor *Time*, *Newsweek*, chiar și *L'Express*, în vreme ce evenimentelor din țările baltice li se rezervau aproape exclusiv ultima treime. Gorbaciov s-a abținut să comenteze prea dur bombardarea Irakului. Sâmbătă, 19 ianuarie, Condoleezza Rice i-a spus adjunctului ei: „Cred că azi putem pleca acasă mai devreme. Lucrurile par să se fi calmat un pic [în U.R.S.S.]”. Dar la Riga, în aceeași noapte, trupele de asalt sovietice atacau cu focuri de armă clădirea Ministerului de interne leton. Au căzut din nou morți. Într-un hotel de peste drum se aflau și trei diplomați americani.

Din nou, Gorbaciov a negat orice amestec personal. În vremea aceasta, americanii încercau să stabilească dacă armele atomice ale sovieticilor erau în siguranță, în cazul în care tulburările ar fi cuprins și alte zone ale U.R.S.S. Comparațiile care s-au făcut cu înfrângerea rebeliunii ungare din 1956 au trebuit rapid abandonate. Landsbergis nu a fost arestat, stația de radio din Kaunas nu a fost ocupată și lituanienii au putut emite liberi programele lor, tancurile sovietice au fost oprite. De data aceasta însă, lui Bush i-a fost foarte greu să mai continue linia sa politică anterioară. El i-a trimis o scrisoare lui Gorbaciov, amenințându-l cu oprirea oricărei asistențe economice americane. Dar a evitat să-l critice

în public.

La 26 ianuarie, Bessmertniș, proaspăt numit ministru de externe, a plecat către Washington. La insistențele lui Baker ca Moscova să facă ceva pentru a calma situația din țările baltice, ministrul sovietic de externe i-a spus că parașutiștii fuseseră rețrași și până la sfârșitul lunii urmau să plece și două treimi din efectivele Ministerului de interne. El le-a cerut americanilor să aibă răbdare până la 17 martie acel an, când cetațenii U.R.S.S. urmau să se pronunțe față de tratatul unional propus de Gorbaciov. Și cum americanii erau foarte interesați ca U.R.S.S. să nu își retragă sprijinul acordat până atunci în Golf, s-a găsit o cale de înțelegere.

Așa cum avea să declare Baker, după întrevvedereea pe care a avut-o cu Gorbaciov la Moscova, la jumătatea lunii martie, „relația noastră a fost supusă recent unui test și ea a supraviețuit. Este un lucru bun pentru Uniunea Sovietică, este un lucru bun pentru Statele Unite și este bine pentru lumea întreagă”.

Abia la 2 septembrie 1991, după eșecul puciului din august de la Moscova, președintele George Bush a recunoscut independența statelor baltice. ■

(Va urma)

**Cristian POIȘTEANU,
Dorin MATEI**

NU UITAȚI

LA CONCURSUL 20 pentru 200 000

SE ACORDĂ

PREMII ÎN BANI ÎN VALOARE DE PESTE O JUMĂTATE MILION DE LEI!

- Întrebările au fost publicate în nr. 12/1993, 1,2,3/1994
- Ultimul termen de expediere a scrisorilor cu răspunsuri exacte este 15 aprilie 1994

ÎN CURÂND

**Un nou concurs Magazin istoric cu premii în bani până la 750 000 lei.
ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP COLECȚIA 1994**

Ora

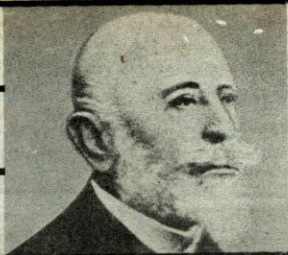
școlii

TESTAMENTE

CELEBRE:

GEORGE POP

DE BĂSEȘTI

Constatăm cu deosebită satisfacție că cititorii noștri sunt permanent alături de noi și ne urmăresc cu interes și încredere. Mai mult, nu puține au fost cazurile când unele inițiative ale noastre s-au împlinit și și-au dovedit eficiența tocmai prin propunerile venite de la dânsii. Inventivitatea și capacitatea creatoare au fost de altfel două din trăsăturile fundamentale ale dialogului nostru pus în slujba sporirii calității revistei.

Aceste concluzii se desprind și din ampla scrisoare pe care domnul profesor Dumitru Lenghel, din Baia Mare ne-a trimis-o la redacție. Spre a vă convinge, cităm: „Am citit cu deosebit interes rubrica Istoria și școala din nr. 3/1993 și mai ales articolul Citor de școală, semnat de domnul profesor George Georgescu. Articolul se referă la Testamentul lui Toma Brătianu. În cele 319 numere ale Magazinului istoric, apărute până în octombrie 1993, au fost publicate date referitoare la numeroase testamente (Horea, Avram Iancu, Titulescu etc.). Acest aspect ne-a sugerat următoarea idee, pe care o transmitem revistei Magazin istoric (poate

va fi acceptată): să deschidă o nouă rubrică — Testamente celebre”.

Ideea nu ni se pare deloc rea, dimpotrivă, o preluăm și va deveni o rubrică a revistei noastre. Și pentru că dl. profesor D. Lenghel a înțeles să pună și umărul la reușita unei astfel de rubrici, își încheie scrisoarea astfel: „Noi vă propunem pentru început o personalitate politică remarcabilă a românilor ardeleni: George Pop de Băsești. (Mărturisim că este o personalitate dragă inimii noastre și iubit de toți maramureșenii)”.

Adăugând doar faptul că George Pop de Băsești este o personalitate dragă și inimii noastre, dragă inimii tuturor românilor, de altfel, să dăm cuvântul domnului profesor Lenghel și să așteptăm noi contribuții pentru rubrica pe care domnia sa a propus-o și a inaugurat-o, fiind conștienți că ea nu va însemna decât un nou instrument pentru cunoașterea mai aprofundată a istoriei noastre și un omagiu pe care generațiile de azi îl aduc marilor lor înaintași.

Marian ȘTEFAN

Am răsfoit toate numerele revistei (1967-1993), dar nu am găsit un articol de sine stătător, cu referiri numai la George Pop de Băsești. Desigur, numele său apare, cel puțin în treacăt, în mai toate lucrările privind istoria modernă a Transilvaniei (și în multe articole pe această temă din Magazin istoric), în articole dedicate unor personalități de seamă, alături de care s-a aflat în lupta lui politică.

Dar să nu divagăm și să revenim în Testamente celebre (pentru rubrica Ora școlii).

Câte ceasuri de veghe și de patriotică meditație nu va fi petrecut Badea George în casa din Băsești, până să aștearnă pe hârtie impresionantul său testament, care îl

așază în galeria celor mai luminați bărbați ai trecutului nostru. După moartea sa, întreaga-i avere urma să devină o „fundatie”. Aceasta va purta în toate timpurile numele de „Fundatiunea George Pop de Băsești și fiica sa Elena”. „Drept ce doresc și dorim ambii [e vorba de fiica sa Elena Hossu Longin și G. Pop de Băsești] ca această avere câștigată cu multă trudă să fie pentru toate timpurile păstrată, asigurată și folosită pentru propășirea culturală, economică și socială a iubitului meu popor românesc...”

În testament mai citim: „Se va institui și susține o școală populară agricolă în Băsești cu scopul să instruiască băieții de țărani români de a cultiva pământul și de a

crește vite. Acest institut va avea limbă de propunere românească, având de studiu obligator și limba și literatura românească. Institutul va prevedea pe toți elevii cu veșmintele, mâncarea, locuința și rechizitele de învățământ necesare”.

„Se vor da stipendii acelor tineri români care și-au terminat studiile academice cu succes și doresc a se perfecționa în specialitatea lor, în țară sau în străinătate, la studenții români care studiază la universitate, la facultatea tehnică, ori la academii”.

Se preciza că de aceste burse în țară și străinătate trebuiau să beneficieze tinerii români ardeleni „care sunt lipsiți de mijloacele materiale corespunzătoare și care vor dovedi succes cel puțin bun

la studii.

„Badea George” mai preconiza înființarea în diferite centre a unor „*institute culturale românești*” și ajutorarea celor deja existente, cu condiția „ca limba de propunere a acestor institute să fie românească”. Se dorea înființarea în sediile universităților și academiilor a unor *internate* pentru tineri români, a ajuta școlile populare economice și de altă specialitate, școli medii și superioare. Școala confesională greco-catolică din Băsești urma să primească un ajutor anual de 600 de coroane.

În întreaga sa viață (1835-1919), George Pop de Băsești „a avut numai *linii mari și simple*” (O. Goga). „Marele gospodăru din Sălaj” nu a iubit stilul de viață și fastul curților nobiliare. Cu atât mai mult, cel ce putea fi văzut adeseori printre holdele moșiei sale, urmărind de-a-proape mersul lucrurilor și starea recoltelor, n-a înțeles să-și irosească agoniseala în petreceri zgomotoase sau în șederi prin străinătate. Acest „bătrân al nației”, cum l-a numit N. Iorga, a fost generos când era vorba de nevoile poporului său. Premiile anuale destinate celor mai *harnici învățători*, ajutoarele oferite diferitelor societăți culturale românești (ASTRA) au creat în jurul său aureola unui *mecen* al românilor din Transilvania.

Interesant este faptul că în testamentul său nu fuseseră uitați nici „bărbații care s-au distins pe terenul literaturii și al educațiunii românești” și care „vor putea să petreacă peste vară câțiva timp în *vilagiatură* la moșia fundațională și vor fi prevăzuți cu intertenția potrivită”.

Testamentul a fost întocmit având ca martor pe dr. Teodor Mihali, unul dintre conducătorii luptei naționale a românilor din Transilvania, și a fost datat „Dej, 11.IX.1914”. Alte amănunte despre acest document se găsesc în lucrarea *George Pop de Băsești, 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, publicată de Ioan Georgescu la Oradea, în 1935; nu cunoaștem ca acesta să mai fi fost publicat în altă parte.

În cuprinsul testamentului îl recunoaștem însă pe „nes-torul luptelor noastre”, cum îl numea Octavian Goga, fruntașul al cărui nume se identifică cu acela al unuia dintre inițiatorii Memorandumului, cu acela al președintelui Partidului Național Român din epoca marilor și decisivelor bătălii pentru desăvârșirea unității naționale. Și înțelegem stima de care se bucura George Pop de Băsești chiar și în fața adversarilor săi politici, care recunoșteau în el pe „apostolul cel mai entuziast, mai cult, mai gata de jertfă și totodată mai stimat al mișcării naționale românești din

Ardeal”.

În general, așa cum se știe, „nu s-a făcut la noi ceva mai de seamă fără ajutorul lui”. Poate și de aceea, Goga spunea adesea și nu fără teamei: „Acest om a dat și nu a cerut de la nimeni nimic. A fost de la început în colțul lui un punct fix al conștiinței românești”.

Dintre toate portretele ce i s-au făcut, cel mai exact și mai cuprinzător însă ni se pare acela datorat lui N. Iorga, în cunoscuta sa lucrare *Oameni care au fost*. Zicea marele istoric: „A fost bătrânul nației... Icoană de trecut, garanție morală pentru prezent, îndemn către tineretul viitorului așa a fost, când l-au lăsat să trăiască dușmanii semimînții sale, în castelul său care era o casă, între țărâniile săi care îi erau frați, bătrânul George Pop. Nația i-a zis: «Badea George». În acest dulce nume... este o notă de iubire și încredere, cum n-a mai avut-o altul”.

Și citind aceste fraze — bijuterii ieșite din pana acestui vrăjitor al cuvântului care a fost N. Iorga — ești gata să exclami: la asemenea om nu te puteai aștepta la un alt fel de testament! ■

Dumitru LENGHEL

IMPORTANT

NU NUMAI PENTRU STUDENȚII DE LA FACULTĂȚILE DE ISTORIE
Dar în primul rând pentru ei!

Din bibliografia d-voastră nu trebuie să lipsească Magazin istoric, cartea de istorie în paginile căreia găsiți, lună de lună:

- informație istorică inedită
- sinteze consacrate unor mari momente de istorie românească și universală
- fișe documentare privind personalități, evenimente și fapte istorice
- mărturi în premieră ale marilor personalități din acest secol.

Cea mai bogată bancă de date istorice privind secolul XX în România și în lume o puteți găsi doar în Magazin istoric.

DIALOG CU CITITORII

MĂRTURIILE UNUI VETERAN

Sub acest titlu, cititorul nostru, dl. **NICOLAE M. NICA**, din sat Chilia, com. Făgetel, jud. Olt, veteran de război, ne-a trimis mai multe însemnări din anii tragici ai războiului ultim și din cel petrecuți în prizonierat în fosta Uniune Sovietică. Am fost caporal în Regimentul 53 artilerie, batalionul 8 — ne scrie dl. Nica —, șeful trenului de luptă. Am avut în primire 15 oameni, 15 cai și două chezoane. Ultima dată am fost șef la mitralieră și vânător de care blindate. Am făcut 2 ani armată, 3 ani război și 5 ani am fost prizonier (până la 25 mai 1948).

Reținem acest fragment din însemnările corespondentului nostru: În primăvara lui 1942, după luptele de la Sevastopol, am trecut prin locurile de bătălie. Mă uitam cu pioșenie la atâtea cimitire rămase pe câmpul de luptă. Un cimitir vizitat de mine a fost cel din Starâi Krâm. Aici erau înmormântați ostași căzuți din Regimentul 6 cavalerie. Toate crucele erau sculptate, la fel, din lemn de stejar. Pe coronamentul părților era o inscripție care consemna faptul că toate acestea fuseseră donate de Pamfil Șeicar.

LA ABRUD

Primim din partea d-lui **IO-SIF-SORIN BENDEA**, pensionar, din Cluj, următoarea precizare:

În nr. 8(317) pe luna august 1993 a revistei, la explicațiile ce se dau la pag. 32 pentru planșele din interior, a apărut o eroare. Astfel la planșa 3 (sus) se arată că Nicolae Iorga s-ar afla la serbările ASTREI de la Aiud, la 3 aprilie 1936. Este greșit. El se afla într-adevăr la serbările prilejuite de Congresul general al ASTREI, dar de la Abrud, ce au avut loc în vara anului 1938.

Fotografia îl arată alături de episcopii Iuliu Hossu și Nicolae Colan și pe profesorul Constantin Rădulescu-Motru, președintele Academiei Române. Fotografia a fost publicată în revista *Realitatea ilustrată*, nr. 610 din 21 septembrie 1938 pag. 12-13, fiind realizată de I.B. Ursian.

Mulțumim pentru precizare și, de asemenea, pentru frumoasele urări adresate.

MONUMENTUL EROILOR DIN ORADEA

DI. **BERNARD SIBIȘTEANU**, din Focșani, dorea să cunoască unele date despre monumentul eroilor din Cimitirul municipal din Oradea. Am transmis scrisoarea cititorului nostru Prefecturii Județului Bihor, care, într-o scrisoare semnată de dl. subprefect Augustin Dudaș și dl. Ion Romoșanu, șeful Serviciului juridic și contencios, ne-au transmis următoarele informații:

„Acest monument a fost ridicat în anul 1919 în Cimitirul militar de la acea vreme, respectiv în parcela nr. 22 a Cimitirului municipal Rulikovski, în memoria eroilor morți pentru întregirea neamului în anul 1919, monument inaugurat în 4 aprilie 1920, conform inscripției de pe placă

inferioară a monumentului, osemintele eroilor fiind depuse în spatele monumentului.

În anii de teroare și durere a dominației horthyste asupra nord-vestului României (1940-1944), aceste morminte au fost parțial distruse, iar începând cu anul 1960 peste acești eroi au fost înmormântați cetățeni români de naționalitate maghiară ale căror morminte se pot vedea

și în prezent.

Datorită faptului că acest monument a fost lăsat în paragină (aripile vulturului fiind distruse), din Cimitirul militar al Garnizoanei Oradea rămânând doar două morminte de ofițeri superiori, în anul 1985, prin mari eforturi, acesta a fost mutat din inițiativa d-lui colonel Mihai Turcu — actualmente președintele Comitetului Județean Bihor pentru restaurarea și îngrijirea monumentelor și cimitirelor eroilor — în partea dreaptă a aleii principale, între parcelele eroilor români și sovietici, fiind inaugurat la 25 octombrie 1985 de Ziua Armatei României, iar la baza monumentului fiind înscrise numele celor 66 de eroi, soldați și ofițeri dintre care 27 eroi necunoscuți, în frunte cu comandantul lor, col. Victor Tomoroveanu.

Precizăm faptul că în spatele monumentului se află mormintele marilor luptători pentru întregirea neamului, Iosif Vulcan, Aurel Lazăr și Pop Coriolan.

Menționăm că pe locul inițial al monumentului a fost ridicată o placă funerară prin care se face mențiunea strămătării monumentului și cauzelor care au determinat acest eveniment.

Mulțumim Prefecturii județului Bihor pentru informațiile transmise.

Alăturat, o imagine a monumentului din Cimitirul municipal Rulikovski din Oradea.

NEPLĂCERI REZOLVATE

Cititorii **N. POPOVICI**, din com. Ștefan cel Mare, jud. Neamț; **ION P. PERȘUNARU**, din sat Mărginenii de Sus, com. Dărmănești, jud. Dâmbovița; **N. BĂRBULESCU**, din Constanța, ne-au semnalat neprimirea unor numere din anul 1993 ale revistei noastre, la care erau abonați.

Cu sprijinul Regiei Autohone Poșta Română și al Direcțiilor de Poștă din județele respective, aceste deficiențe au fost rezolvate, abonații respectivi intrând în posesia numerelor ce le lipseau din colecții.

Mulțumim oamenilor poștei pentru colegialitatea cu care ne sprijină în a înlătura astfel de neplăcute incidente pe drumul revistei către cititori.

CONTENTS (Romanian History) M. Berza National Unity Consciousness • I. Scurtu, A. Popa Glimpses from the Great Union History • C. Rezaşchevici Where was buried the Hetman Mazeppa? • I. Hudîţă 1944. Excerpts from his Diary (VII) • Gr. Răceanu Encounters with I. Maniu • Şt. S. Gorovei Family Chronicles: Sturdza (IV) • F. Constantinul General Avramescu's Case (1945) • M. Nicolesco The Romanian Athenaeum • P. Cernovodeanu The Environment History (III) • J. Bariety Paul Morand at Bucharest • R. McNally, R. Florescu In Search of Dracula, 25 Years Later • C. Popişteanu Bucharest-Honolulu-Bucharest • In Bucharest, 50 Years Ago • C. Popişteanu, I. Lăcustă February, 1946. Romanian Intellectuals pay Stalin a Visit

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. Berza La conscience de l'unité nationale • I. Scurtu, A. Popa De l'histoire de la Grande Union • C. Rezaşchevici Où a été enterré l'hetman Mazeppa? • I. Hudîţă 1944. Journal (VII) • Gr. Răceanu Rencontres avec I. Maniu • Şt. S. Gorovei Chronique de la famille Sturdza (IV) • F. Constantinul Le cas du général Avramescu (1945) • M. Nicolesco L'Aténée Roumain • P. Cernovodeanu L'histoire du l'environnement (III) • J. Bariety Paul Morand à Bucarest • R. McNally, R. Florescu Vingt ans après à la recherche du Dracula • C. Popişteanu Bucarest - Honolulu - Bucarest • À Bucarest, il y a 50 ans • C. Popişteanu, I. Lăcustă Février 1946. Intellectuels roumains visitent Stalin

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. Берза Сознание единства рода • И. Скурту, А. Попа Из истории Великого Объединения • К. Резашевичи Где похоронен гетман Мазеппа? • И. Худица Дневник (VII) • Гр. Рэчану Встречи с Юлиу Маниу • Шт. С. Горовой Род Сгурдза (IV) • Ф. Константиу Делo генерала Аврамеску (1945) • М. Николеско Румынский Атеней • П. Черноводяну История окружающей среды (III) • Дж. Барьети Пол Моран в Бухаресте • Р. Мак Нэлли, Р. Флореску Поиск Дракулы 25 лет спустя • К. Попиштяну Бухарест — Голлуду — Бухарест • В Бухаресте, 50 лет назад • К. Попиштяну, И. Лăкуста февраль 1946. Румынские интеллигенты посещают Сталина

INHALT (Rumänische Geschichte) M. Berza Das Bewusstsein der Volkseinheit • I. Scurtu, A. Popa Aus der Geschichte der grossen Vereinigung • C. Rezaşchevici Wo ist der alte Mazeppa begraben? • I. Hudîţă 1944. Tagebuch (VII) • Gr. Răceanu Begegnungen mit I. Maniu • Şt. S. Gorovei Familienchronik: Sturdza (IV) • F. Constantinul General Avramescu Fall (1945) • M. Nicolesco Das Rumänische Athenäum • P. Cernovodeanu Die Geschichte des Umweltes (III) • J. Bariety Paul Morand und Bukarest • R. McNally, R. Florescu Nach 25 Jahren auf der Suche nach Dracula • C. Popişteanu Bukarest-Honolulu-Bukarest • In Bukarest, vor 50 Jahre • C. Popişteanu, I. Lăcustă Februar 1946. Rumänische Intellektuelle zu Besuch bei Stalin

SUMARIO (Historia română) M. Berza La conciencia de la unidad del pueblo • I. Scurtu, A. Popa De la historia de la Gran Unión • C. Rezaşchevici Dónde ha sido enterrado el comandante Mazeppa? • I. Hudîţă 1944. Diario (VII) • Gr. Răceanu Encuentros con I. Maniu • Şt. S. Gorovei Crónicas de familia: Los Sturdza (IV) • F. Constantinul El caso del general Avramescu (1945) • M. Nicolesco El Ateneo Rumano • P. Cernovodeanu La historia del medio circundante (III) • J. Bariety Paul Morand y el Bucarest • R. McNally, R. Florescu Después de 25 años, en búsqueda de Dracula • C. Popişteanu Bucarest-Honolulu-Bucarest • En Bucarest, hace 50 años • C. Popişteanu, I. Lăcustă Febrero de 1946. Intelectuales rumanos de visita a Stalin

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,

telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, Bucureşti, România

Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — Bucureşti

BINE AȚI VENIT
ÎNTR-O LUME A
CREȘTERII FERTILE,
SĂNĂTOASE ȘI
ÎMBELȘUGATE

Semințe și produse pentru sporirea și protecția recoltelor,
biotehnologii pentru protejarea plantelor, varietăți îmbunătățite
pentru noi perspective în viață. Prin cercetare, Rhône-Poulenc
dezvoltă noi specialități, care transformă lumea noastră
într-una mai sănătoasă și mai fertilă.

magazin istoric